

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseliuse Sõnumid

2002

9

B. G. Forseliuse Seltsi XII hariduspäevadest osavõtjad. Saue Gümnaasium, 02.03.2001

FORSELIUSE SÕNUMID 9/2001
SISUKORD

KOOLI- JA HARIDUSLUGU.....	3
Meie Peter Essimenne ... Keisri ukaas <i>fac simile</i> ja <i>times</i> 'is.....	3
<i>Inna Graužiniene</i> . Gustav Adolfi Gümnaasium 370.....	5
Vanimaid kooliseadusi Eestis.....	8
<i>Sulev Vahtre</i> . <i>Kui vana on Laiuse kool?</i>	10
<i>Mare Pih</i> . Rootsi aeg Siberi setude kultuuris.....	13
<i>Daniel Lindmark</i> . A School for the City, the Region, and the Church. Students attending Piteå Grammar School, 1705–1855.....	17
<i>Hele-Mall Kink</i> . Saue-Jõgisoo Haridusseltsi ajaloost ja tänapäevast.....	29
Metsavend Alfred Käärman Eesti koolist.....	34
STUDIA FORSELIANA.....	38
<i>Tiiu Ojala, Viivi Rohtla</i> . EUSTORY ja Eesti.....	38
FORSELIANA.....	40
Traur-Gedichte ... B. G. Forseliuse kirjutatud matuselaul <i>fac simile</i> ja <i>times</i> 'is. Ain Kaalepi tõlge.....	40
Tartu Õpetajate Seminari laul.....	45
<i>Mariilii Jõras</i> . Multikultuurne Eesti täna ja homme. Essee. Forseliuse Gümnaasiumi näitetrupi foto ..	46
MÕNDA MUUD.....	48
<i>Sirje Krikk de Mateo</i> . Indiaani pärand. Mida tähendas Ameerika "avastamine" Vanale Maailmale?.....	48
<i>Irja Alakivi</i> . Uusi võimalusi ja väljakutseid loodus- ja kultuuriväärtuste säilitamiseks ja kaitsmiseks linnades. Näiteid Põhjamaadest, võimalikke arengusuundumusi Eestis	55
<i>Maris Sammas</i> . EMSL-i IV suvekool Laulasmaal.....	59
<i>Märt Karmo</i> . Järelmõtteid ühele kümnenditagusele raamatule.....	60
<i>Ivo Juurvee</i> . Fašism või mitte? Erinevaid hinnanguid vabadussõjalastele.....	62
<i>Maire Blomerius</i> . "Koristame vilja kadudeta ja õigeaegselt!".....	67
B. G. FORSELIUSE SELTSIS.....	68
Eesti Vabariigi Presidendi Arnold Rüütli kõne Riigikogus 8. oktoobril 2001. aastal.....	68
<i>Peeter Olesk</i> . Mille poolt sa oled?.....	71
Aleksander Elango 100.....	73
<i>Madis Linnamägi</i> . Aleksander Loit 75 +.....	74
<i>Tiit Rosenberg</i> . Ajaloolane ja aeg. Sulev Vahtre 75.....	77
B. G. Forseliuse Seltsi tegevusest 2001. aastal. Juhatuse aruanne.....	81
<i>Ralf Giesecke</i> . Abschlußbericht	84
<i>Hindrek Sökk</i> . Eurokogemust otsimas.....	85
<i>Heino Mägi</i> . Sael viivad kõik teed kooli.....	87
<i>Evelin Tiits</i> . Kõik Vatlasse!.....	88
<i>Madis Linnamägi</i> . Iidses sadamalinnas Anhelis	91
<i>Ulvi Urgard</i> . Keskkonnalaager sõpruskooliga Soomest.....	92
<i>Arvo Aun</i> . Kohtla kaevanduses on nüüd muuseum.....	94
B. G. Forseliuse Seltsi auliikmed, aumärkide ja tunnustuskirjade laureaadid (juhatuse aruande lisa).....	96
HARIDUSPÄEVADE VÕÕRUSTAJA.....	99
Suure-Jaani Gümnaasiumi õpilasomavalitsuse põhimäärus.....	99
<i>Priit Toobal</i> . Suure-Jaani noored tahtmist täis!.....	102
<i>Eneli Raid</i> . Noorte poliitika Suure-Jaanis	103
<i>Annemägi</i> . Muistend.....	103
BIBLIOGRAPHIA FORSELIANA.....	104

Esikaane siseküljel: B. G. Forseliuse Seltsi XII hariduspäevadest osavõtjad. Saue Gümnaasium, 02.03.2001
 Tagakaane siseküljel: Professor Helmut Piirimäe viimane loeng ülikoolis, 25.05.2001
 Tagakaanel: Vabadussõjas langenud õpetajate ja õpilaste mälestussammas Tallinna Realkooli ees ja monument monumendile

B. G. Forseliuse Seltsi perioodiline väljaanne Forseliuse Sõnumid (nime autor prof Helmut Piirimäe) avaldab töid valdkondadest, mis on kooskõlas seltsi püüdlusega: kaasaja haridusideoloogilised eesmärgid ja nende teostamise teed; noorsootöö; haridus, kool ja õpetaja arenguruumis; maakool; haridustraditsioonid ja hariduse ajalugu, sh Rootsi-aegsete juurtega koolide ajalugu. Loomulikult avaldab selts ajakirjas oma kroonikat.

Toimetus ei tagasta kaastööde käsikirju ja ei vastuta töödes väljendatud vaadete eest.

Selle ajakirja numbri väljaandmist toetasid Eesti Kultuurkapital ja Eesti Põllumajandusmuuseum. Täname!

Kirjastaja: B. G. Forseliuse Selts
Riia 37, 50410 Tartu
tel/faks (07) 420 277
mobiil 050 98 647
forsel@hot.ee

Toimetus: Sirje Krikk de Mateo, Madis Linnamägi, prof Helmut Piirimäe
Trükkida antud: 26.02.2002

Arvutikiri: Karmen Linnamägi, Liia Linnamägi, Riina Mürsepp, Maris Sammas
Arvutitark: Anton Tuul

Fotod: Mati Mõttus, Andres Tennus, Madis Linnamägi, autorid ja seltsi arhiiv

Trükk: OÜ PAAR
Selts avaldab trükikojale PAAR tänu kõrgekvaliteedilise töö ja kliendisõbraliku suhtumise eest

ISSN 1406-975X

© B. G. Forseliuse Selts
Forseliuse Sõnumid 9/2002
Tartu 2002

Keie Peter Esimenne,

kõige Wennerigi Keiser ja Issewallitsaja,

ja n. ed. ja n. ed. ja n. ed.

Alumaine sellega teada.

Et rigi wallitus midagi ni wägga ei tarwita, kui allamate poolt täielikku käskude täitmist; sest et se muudo asjata olleks, käskusi anda, kui nad ei saaks peetud, ehk kui nendega ni kui kaartitega peaks mängitama ja karwa karwa jure kokkootsitama: mis küsgil maailmas ni kui Meil on sündinud, ja paiguti weelgi sünne: kõige wäega püüdes õiguil igal kombel lämmatada; sellepärast sawad nende seadustega, nago piiseriga, kõik käskude- ja seaduste kirjad kinnitud, et kegi ei pea julgema, kohtu asju teisel kombel otustada ja seadusi wasta tallitada, ka mitte üksi otsust teha, waid mitte seddagi, mis jubba trükkitud on, ettepanemiseks wäljatõmmata (kudda seddasuggust 13me selle ku päwal, kui küll mitte kawwalussega, Meil Senati kohtus on juhtunud, ehk mõnnes muus nisugguses asjas wõiks juhtuda, et käsku pärritakse, et sellega üht käsku teise peale wäljawalimistada, ja nago seggases wees wõida parremini püüda, kui seddasuggust nüüd kigi-ma-kantsleis on sündinud: kus Meie käskus pärranduste pärrast mõereti selletud said), egga nende wasto räkimisi lösta, egga teisi selletusi teha. Kui agga Seadustes midagi seggane peaks ollema, ehk asji ettejuhtuma, kus ülle sellet otsust ei olle; siis ei pea nisuggustes asjus otsust tehtama agga ka neis middagi kästama, waid neist lühidalt wäljatõmmatud kirjad Senati kohtusse antama, kenne kohtus ses asjas on, kõik Kollegiumid kokkokuksuda; need peawad neis asjus omma wande järrel läbbikatsumisi ja selletust tegeema; agga mitte otsust seadma, waid omma heaks arwamist üllekirjutama ja Meile ettepanema. Ja kui Meie sedda kinnitame ja allakirjutame: siis peab sesamma trükkitud Seaduste üllese wõetud ja siis täidetud sama. Agga kui Meie peafime kangel ärra ollema ja kegi peaks mitte wõitust sallima, siis peab, kui üllewal kästus on, tehtama, se nigelis arwama, me loigist allakirjutatama ja täidetama, agga mitte trükkitama, ka ni laua mitte wõna kinnitatama, kummi sesamma Meiest on kinnitud, trükki antud ja Seadustesse üllese wõetud sanud. Peaks kegi agga neid Meie käskusi, olgo mis wabbandussega tahtes, wagarini kombel ülleastuma, sesamma peab kui rigi-seaduste ülleastuja, kui üllemate waen, me rmo-ä wmata turma nuhtlust kandma. Ja kegi, kes selle kurja teo südlasjeks on sanud, ei enuani wõima mingisugguse tenitud õiguse peale toetada. Sellepärast sawad ka need trükkitud Seaduste-rakutuse üllese wõetud ja tuttawaks tehtud, ka ühhe Senatise eeskuiio järrel tehtud jalgega laua külge pandud ja iggal ajal kõikis kohtopalkades, si kummi wähhematest kohtudest jadir, laua peal kui pegel kohtomõistjate filmi ees peetud; agga neid käskusi mitte laua peal ei peaks petama, seal peab selle sü eest igga kord 100 rrahwi hospitali tarwis antama.

Sure Keiseri Herta käsku esimenne kirri on Surest Keiseri Hertaast ennese käega nenda allakirjutud:

ümbERPANDUD.

MEIE PETER ESSIMENNE,

kõige Vennerigi Keiser ja Issevallitseja,

ja n. ed. ja n. ed. ja n. ed.

Anneme sellega teada.

Et rigi vallitsus middagi ni vägga ei tarvita, kui allamate poolt täielikku käskude täitmist; sest et se muido asjata olleks, käskusi anda, kui nad ei saaks peetud, ehk, kui nendega ni kui kaartitega peaks mängitama ja karva karva jure kokkootsitama: mis kusgil mailmas ni kui Meil on sündinud, ja paiguti veelgi sünnib, kõige väega püides õigust iggal kombel lämmatada; sellepärast savad nende seadustega, nago pitseriga, kõik käskude- ja seaduste-kirjad kinnitud, et kegi ei pea julgema, kohtu asju teisel kombel otsustada ja seadust vasta tallitada, ka mitte üksi otsust teha, vaid mitte seddagi, mis jubba trükkitud on, ettepanemisseks väljatõmmata (kudda seddasuggust 13mal selle ku päval, kui kül mitte kavvalussega, Meil Senati kohtus on juhtunud, ehk mõnnes muus nisugguses asjas võiks juhtuda, et käsku pärritakse seks, et sellega üht käsku teise peale väljavalmistada, ja nago seggases vees võida parreminni püida, kui seddasuggust nüüd rigi-ma-kantseleis on sündinud: kus Meie kässud pärranduste pärrast võereti selletud said), egga nende vasto räkimissi tõsta, egga teisi selletussi teha. Kui agga Seadustes middagi seggane peaks ollema, ehk assi ettejutuma, kus ülle selget otsust ei olle; siis ei pea nisuggustes asjus otsust tehtama agga ka neis middagi kästama, vaid neist lühhidalt väljatõmmatud kirjad Senati-kohtusse antama, kenne kohhus ses asjas on, kõik Kollegiummid kokkokutsuda; need peavad neis asjus omma vande järrele läbbikatsumist ja selletusi teggema; agga mitte otsust seadma, vaid omma heaks arvamist ülleskirjutama ja Meile ettepanema. Ja kui Meie sedda kinnitame ja allakirjutame: siis peab sesamma trükkitud, Seadussesse üllese võetud ja siis täidetud sama. Agga kui Meie peaksime kaugel ärra ollema ja assi ei peaks mitte vivitust sallima, siis peab, kui ülleval kästud on, tehtama, se õigeks arvatame kõigist allakirjutatama ja täidetama, agga mitte trükkitama, ka ni kaua mitte üsna kinnitatama, kunni sesamma Meiest on kinnitud, trükki antud ja Seadustesse üllesse võetud sanud. Peaks kegi agga neid Meie käskusi, olgo mis vabbandussega tahtes, Gagarini kombel ülleastuma, sesamma peab kui .rigi-seaduste ülleastuja, kui üllemate vaenlane armo-andmata surma nuhtlust kandma. Ja kegi, kes selle kurja teo süidlasseks on sanud, ei sa ennast võima mingisugguse tenitud õigusse peale toetada. Sellepärast savad ka need [ärra] trükkitud, Seadusse-ramatusse üllesse võetud ja tuttavaks tehtud, ka ühhe Senatisse [.....] eeskuio järrel tehtud jalgega laua külge pandud ja iggal aeal kõikis kohtopaikades, [.....]st kunni vähhematest kohtudest sadik, laua peal kui pegel kohtomõistjate silmi ees peetud; [kui] agga neid käskusi mitte laua peal ei peaks petama, seal peab selle süi eest igga kord 100 [rubl]a trahvi hospidali tarvis antama.

Sure Keisri Herra kässu essimenne kirri on Surest Keisri Herrast ennese käega nenda allakirjutud:

P e t e r

Kommentaar: Eelmises, 8. numbris avaldasime Karl XI eestikeelse plakati 1696. aastast. Külastasin 2000. aastal Läänemaa Muuseumi ja nägin tollitoa ekspositsioonis kolmnurkset kohtupeeglit e kohtukulli, millel oli Peeter I eestikeelne ukaas. Palusin seda *Forseliuse Sõnumites* avaldamiseks. Paber on kõvasti kohtupeeglike kinnitatud, seepärast ei saanud seda loetavalt skanneerida. Kuid muuseumi fondis on teisigi haruldusi, mida pole Eesti Rahvusrhiivis. Nii saatiski direktor Talis Vare meile ülaltoodud ukaasi, mille trükiaastaks on muuseumi fondis märgitud 1722. Kas see siiski on nii? Vallakohtud seati sisse 19. sajandil, seepärast soovitas professor Sulev Vahre seda teksti võrrelda analoogsete 19. sajandi alguse eestikeelsete tekstidega. Dotsent Valve-Liivi Kingisepp: "See võib küll olla 18. sajandi alguse tekst!"

Madis Linnamägi

GUSTAV ADOLFI GÜMNAASIUM 370

See vana maja
Iidse linnamüüri ääres
Jääb aastakümneteks
Meil meelde kõigile.
Ei ole kohanud me
Nõnda palju päikest
Kui sinu pisut
Hämarates ruumides.....

Read kooli hümnist, autor Maire Saar

1631. aastal Tallinnas tööd alustanud Eestimaa vanim gümnaasium pühitses novembris suurt juubelit, koolil täitus 370 aastat.

Kogu koolipere valmistus juba varakult auväärse juubeli tähistamiseks. Ettevalmistused algasid möödunud õppeaasta kevadel. Kuulutati välja kunsti-, luule- ja esseekonkurss teemal „Oma kool”. Huvi osalemise vastu oli suur nii algklassides kui ka gümnaasiumis. Töid saabus isegi vilistlastelt. Parimad taiesed eksponeeriti koolimaja ruumides väikese näitusena.

Sügisel uut õppeaastat alustades liikusid mõtted juba kindlamalt eelseisva juubeli ettevalmistamise ümber. Direktor Ain Siimanni eestvedamisel moodustati juubeliürituste organiseerimiskomisjon, koostöö laabus kooli hoolekogu ja vilistlasnõukoguga. Kooli külastas ajakirjanik Õpetajate Lehest, kus ilmus ülevaade meie kooli töödest-tegemistest aastate lõikes (ÕL 9. nov. 2001).

Nii lähenes november, kooli juubelikuu. Koolipere elas juba saabuva peo ärevuses. Viimasena toimus veel meie auväärse kooli kaunistamine, milles osales kogu kool. Tulemus oli tõesti kena, kõikjal lillekompositsioonid, treppidel vanikud, kujunduselementideks kooli värvid – roheline, lilla, valge. Kõik see oli valminud meie kunstiõpetaja Evi Vassili juhendamisel. Peokujunduses koolimaja, ülevas peomeeleolus koolipere ja juba saabuma hakkavad külalised Soomest, Rootsist, Leedust ja Lätist – juubel oli käes. Külalised Leedust ja Lätist tulid sealsetest vanimatest gümnaasiumitest*, kellega meid seovad juba väga pikaajalised sidemed. Igal aastal oleme kohtunud kas Tallinnas, Riias või Vilniuses ja selgitanud parima kooli reaalinetes ning spordis.

Gustav Adolfi Gümnaasiumi 370. aastapäeva üritused algasid 6. ja 7. novembril toimunud pidulike aktustega, mis korraldati kogu kooliperele. Gümnaasiumi vanema astme pidulikul aktusel, 7. novembril, viibisid külalistena ja pidasid tervituskõne Rootsi suursaadik Elisabet Borsiin Bonnier, Prantsuse suursaadik Jean-Jacques Subrenat, Gimo Gümnaasiumi rektor Christina Bergkvist Rootsist. Aktust ilmestasid rootsi- ja prantsuskeelsed laulud (õpetajad Juta Mägi ja Kerstin Talme) ning kooli koor õpetaja Merle Ilusa juhendamisel. Piduliku ürituse lõpetas ajalooõpetaja Inna Graužiniene lavastatud instseneering Gustav Adolfi Gümnaasiumi ajaloost. Antud etteaste valmimisele andsid oma panuse gümnaasiumi õpilased nii stsenaaristina kui ka näitlejatena.

8. novembril toimus kooli aulas ajalookonverents „370 aastat Gustav Adolfi Gümnaasiumit ja gümnaasiumiharidust Eestis.” Konverentsi organiseerija ajalookandidaat Endel Lauulu sõnul oli konverentsi eesmärgiks tuua gümnaasiumi 370. aastapäev avalikkuse tähelepanu keskmesse, et avarduks ja muutuks üldiseks arusaam GAG-st kui 370-aastase hariduse sümbolist Eestis. Sellist tähtpäeva kõik naabermaad ja Euroopa riigid tähistada ei saa.

Tänu vilistlaste, õpetajate ja õpilaste aktiivsusele kasvas konverentsi ettekannete kogumikust välja väikene kolmeosaline juubeliraamat, kus ettekannetele lisanduvad mälestused ja faktoloogia kooli ajaloost. Kõige lõpust leiab lugeja kaks kooli hüdni: 1931. aastal loodu ja praegu

lauldava, mis pärineb 1966. aastast. Kooli populaarse hümnid autor Maire Saar oli loomise aegu 11. klassis. Esmaesitus toimus kooli lõpuõhtul 1966. aasta juunis. Konverentsipäevaks oli trükitud ka esimesed 1000 eksemplari kaunist kujundatud juubeliraamatut.

Ajalookonverentsi avas direktor Ain Siimanni ettekanne, mis kajastas kooli arengusuundumusi taasiseseisvunud Eestis. Viimane kümnend kooli arengus on olnud edukas. Eriti meeldiv oli tõdeda eelmise aasta tulemusi: 98 lõpetajast said 5 kuld- ja 17 hõbemedali.

Kooli vilistlase, haridusminister Tõnis Lukase ettekandes leidis kajastamist kooli 370 aastane ajalugu kui erakordne, sümboli väärtusega fenomen. Järgnesid ettekanded ajaloolastelt Jaan Tammelt (kooli vilistlane 1966. a-st), Allan Liimilt, Endel Laulult, vilistlastelt, kehalise kasvatuse õpetajalt Heldi Otsalt jt. Huvitava uurimusliku ettekande esitas 12. klassi õpilane Jaak Viiroja teemal „Nimed marmortahvil”

Tegemist oli väga sisuka ja töömahuka, kooli ja temaga seotud olnud inimeste meenutamise ja mälestamise päevaga.

Juubelipäeva, 9. novembri, juhatas sisse ootusärevus seoses kell 13 algava sõpruskohtumisega korvpallis Gustav Adolphi Gümnaasiumi ja Tallinna Reaalkooli vahel Kalevi spordihallis. See vana traditsioon ei puuduta ainult kahte kooli, nendest kohtumistest on alguse saanud korvpallivõistlused Eestis ja ühtlasi algus korvpalliajaloole Eestis. Matši alguseks suundus kogu koolipere spordihalli, kus sai teoks juubelivääriline korvpallimatš. Heitlus oli äge, kohati lausa dramaatiline, mõlema vana ajaloolise kooli võistkonnad andsid võidu nimel oma parima. Justkui sünnipäeva kingituseks koolile väljus võitjana GAG meeskond. Lisama peaks, et mängisid vilistlased eri generatsioonidest, iga aastakäik andis oma panuse. Täna need koolipoisid olid lõpuks need, kes võidu töid seisuga 144 : 137.

Võistkonnas mängisid vilistlastest Eikki Nestor, Valdur Tamming, Sven Kolga, vennad Taavi ja Teet Telgmaa, Fred Randver. Praegustest õpilastest Aleks Jorro, Marko Schmidt, Frederik Annus, Tanel Lillepalu, Sten Möldre, Kaspar Valgepea, Madis Kahro.

Matši vaheaegadel aitasid publikul pingeid maandada meie tublid tantsutüdrukud Anna Žilkina juhendamisel. Läbi aastate on spordivaimu edukalt üleval hoidnud õpetajad Heldi Ots, Eve Tammaru (kooli vilistlane) ja Harry Seinberg.

Pingelise, kuid meeldiva päeva pärastlõunal kell 16 algas kooli aulas direktori vastuvõtt õpetajatele, kooli töötajatele, hoolekogu liikmetele ja külalistele. Pidulik õhtu avati meeleoluka kontserdiga, kus esinesid õpilased ja vilistlased. Direktor andis üle tänukirjad ja kaunid GAG sümbolikaga meened. Õpetaja Merle Ilusat ja Evi Vassilit autasustati haridusministeeriumi aukirjaga. Mitmete õpetajate tööd hinnati Tallinna Haridusameti aukirjaga.

Pidulikul õhtul viibisid külalisena Riia I Riikliku Gümnaasiumi kauaaegne direktor Arturs Damlič, Vilniuse Antanas Vienuolise Gümnaasiumi direktor D. Puhoviciene, Helsinki Munkkiniemi Gümnaasiumi direktor Aki Holopainen koos abikaasaga, muusikaõpetaja Tapio Mäkälä koos 8-liikmelise tütarlaste ansambliga, Hyvinkää Vehkoja Põhikooli direktor Anti Ahvenniemi abikaasaga ja muusikaõpetaja Marja-Liisa Tereska koos õpilastega, kes esinesid muusikalise ettekandega. Piduliku vastuvõtu lõpetas meeleolukas ja kaunis õhtu peolauas.

10. november oli kogu juubeliürituste nädala finaali. Kell 16 toimus Estonia kontserdisaalis kontsert-aktus. Kontsert, mis nõudis suurt ja põhjalikku ettevalmistust, kavandamist, lavastamist, lugematuid proove. Kõige selle suure töö hingeks oli meie huvijuht Mare Parkala ning muusikaõpetajad Merle Ilus ja Ly Tammerik. Sõnalise osa eest kandsid hoolt emakeele õpetajad Margit Arusoo ja Ülle Salumäe.

Kontsert tekitas suurt huvi, pääsmed muretseti varakult, saal kogunes pilgeni täis. Erinevate aastakäikude vilistlased, endised ja praegused õpetajad, külalised, ootusärevad pilgud, äratundmisrõõmud, rõõmus elevus, pidulikkus, uhkustunne oma kooli üle, nii vist võiks kirjeldada õhkkonda „Estonias”

Kontsertaktuse avakõne pidas direktor Ain Siimann, andes ülevaate viimase kümne aasta koolielu töödest, tegemistest ja saavutustest. Sõnavõtuga esines haridusminister Tõnis Lukas. Tallinna Haridusameti juhataja Enn Kirsman õnnitles kooli juubeli puhul ja andis koolile üle haridusameti aukirja ja tšeki 25 000 kroonile. Direktor Ain Siimanni autasustati pikaajalise töö eest haridusameti aukirja ja nimelise kellaga.

Sõnavõttudele järgnesid külaliste õnnitlused ja meeleolukas juubelikontsert. Imestama pani, kui palju oli erinevaid andeid – muusikuid, lauljaid, balletitantsijaid – nii vilistlaste kui ka veel päris pisikeste algklassiõpilaste seas. Kulminatsiooniks kujunes praeguste õpilaste ja vilistlaste ühiskoori esinemine Merle Ilusa juhatamisel. See otsekui sümboliseeris põlvkondade vahetust ja samas ühtekuuluvust, ühendavaks lüliks meie vana kool iidse linnamüüri ääres. Unustamatu on hetk, mil saalitäis rahvast, vanad ja noored, laulsid püsti seistes kooli hünni ja seda sellise uhkustunde ja põlvkondliku solidaarsusega, mis vapustas hingepõhjani.

Juubelipidustuste lõppakordiks sai vilistlasõhtu klubis Decolte, mille organiseerijaks oli vilistlaskogu eesotsas Aivar Rauamiga.

Terve nädala oli kogu kool elanud sünnipäevameeleolus. Veelkord kogunesid kooli aulasse kõik, kes aitasid kaasa juubeliürituste kordaminekule, alates päris pisikestest I klassi õpilastest kuni abiturientideni välja. Neile jäi kooli juubelist mälestuseks direktori tänukiri ja kaart.

Koolielu on vanades rööbastes tagasi. Auväärne GAG elab, rõõmustab, õpib koos noortega ja nii kummaline kui see ka pole, tundub, et ta üha nooreneb...

Refr.: See vana koolimaja armas
Meil meelest eal ei unune.
Sa seisnud sellel kohal kaua
ja seisad teist niikaua veel.
On sinu udest
palju noori läinud lendu,
sa oled vana,
aga siiski väga noor
ja jätkugu sul aastasadadeks
veel indu,
sa meie linna
kõige armsam kool!
Lõpuread kooli hünnist

* **Riia I Riiklik Gümnaasium** on võtnud oma algusaastaks toomkooli asutamise aasta – **1211**, mis oli esimene kool Lätimaal. Mõnikord on tegevus aastakümneteks katkenud, ka kooli nimed on vaheldunud: 1528 – Katoliiklik Gümnaasium, 1631– Riia Akadeemiline Gümnaasium (Gustav II Adolphi asutatud), 1919 – keskkool (lätikeelne õpetus), 1929 – jälle gümnaasium ja aastast 1996 Riia I Riiklik Gümnaasium.

Vilniuse Antanas Vienuolise Gümnaasium asutati Vytautas Suure Gümnaasiumi nime all, sai esimesena alles 1915. aastal õiguse leedukeelseks õppetööks. Leedus oli emakeelne kool keelatud juba pärast Poola 1830–31. a ülestõusu tsaristliku Venemaa vastu.

Kooliajaloo monograafiade andmeil oli ka Eesti toomkapiitlite koosseisus toomskolastik, kes tegeles õppetöga toomkoolides: Tartu – <1250, Pärnu – 1251, Tallinn – 1266, Haapsalu – <1280 (vt ka tabelleid: Forseliuse Sõnumid, 5, 1998, lk 17–26; B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised, 3, 2000, lk 71–87).

I. Grauzīniene artikkel “Gustav Adolphi Gümnaasium läbi sajandite” ilmus B. G. Forseliuse Seltsi Toimetistes nr 3, 2000, lk 36–46.

Allpool lisame Gustav Adolphi Gümnaasiumi koolikorra eeskirjad aastast 1636.

VANIMAIK KOOIISEADUSI EESTIS

Märkimisväärsed pedagoogilist huvi pakuvad Tallinna rae poolt 300 aastat tagasi (22. I 1636) Gustav Adolphi gümnaasiumis kehtima pandud seadused. Neis peegeldub rootsiaegse keskkooli õpetegevuse vaim, õpilase töö ja käitumine koolis ja väljaspool kooli, selleaegsed eksimused koolikorra vastu ja nende karistusviisid. Mainitud seaduste "elulähedusest" kõneleb ms. see asjaolu, et mitmed punktid on kohandatavad ja rakendatavad nüüdisajalgi. Siiski nii õpetajaile kui õpilastele nähtub alltoodud seadusist, kui palju humansemaks on muutunud kooliolud Eestis viimase 300 aasta vältel.

1. Kooliõpilase mureks olgu esmajoones vaga elu, millela õppimisel ei ole mingit tõsist ega kindlat tulemust.

2. Ühisest palvest ja piiblilugemisest, millega töö peab algama, ei tohi keegi eemale jääda; kõik ja igaüks peab enne määratud tundi kohale ruttama ja täie hardusega ning tähelepanuga kõrvad ja hinged palvele pöörama.

3. Keegi ei tohi jumalateenistusest puududa ega sinna hilistuda; igaüks peab laulust ja palvest osa võtma, ilma kärata, sosinata ja lobisemiseta; kirikus ei tohi keegi kantorit ega teisi muusikamehi kuidagi segada.

4. Need, kes on vilunud vokaalmuusikas, peavad kantorit toetama, mis neile ei ole mitte häbiks, nagu arvavad selles kunstis vilumatud, vaid on Jumala kiituseks ja auks.

5. Valevanne, needmine ja jumalavallatud kõned on kõigil keelatud.

6. Kui vanemate klasside kasvandikud kavatsevad minna armulauale, siis peavad nad ilmuma rektori ja teiste professorite ette, et pärast eksimuste ja haavamiste andekspalumist neid manitsuste kaudu julgustataks ja kohustataks tõsisele eluparandusele.

7. Koolis peab igaüks kooli sisseaset ja õppevahendeid korras ja käepärast hoidma.

8. Asjatu edasi-tagasi ja ringi jooksmine on keelatud. Keegi ei tohi koolist luba saamata puududa ega pettuse teel lasta end ära kutsuda.

9. Igaüks peab oma mälu innukalt arendama, et ta kõike ülesantut naabri või raamatu abiga kergesti ja täpselt võiks vastata.

10. Määratud ajaks peab igaüks koolis (avalikult) antud ülesanded valmis tegema.

11. Vanemais klassides peab alati tarvitama ladina keelt, ja ükski ei tohi sellest õilsast ja paljudes kohtades tarvitusel olevast kombest loobuda.

12. Õpilased peavad armastama ja austama oma õpetajaid, täites viivimata ja tõrkumata nende meeldetuletusi ja soove.

13. Kui õpetajad peale tunni lõppu harilikult endid üksteisega vahetavad või neid mõnikord tähtsate asjade pärast ära kutsutakse, siis ei tohi õpilased lärmitseda, vaid peavad kas eelolevale tööle ette valmistuma või varem õpitud meelde tuletama ja selle üle järele mõtlema; vanemad õpilased peavad vahepeal nooremate vallatusi jälgima ja õpetajaile sellest teada andma.

14. Peab hoiduma kui katkust kokkupuutumisest ja läbikäimisest jumalakartmatute inimestega; seevastu otsitagu keskustelu ja sõprust nendega, kelledest tulu kas haridusele või vooresle.

15. Kui õppetöös jääb midagi arusaamatuks, siis õpilased pöördugu nõuküsimisega viisakasti õpetajate poole, kes siis nõrkadele appi tulevad ja asja nii korraldavad, et see ei muutu koormavaks, vaid kergeks ja nende jõu kohaseks näib tehtavat.

16. Need, kel ei ole vähimatki vaimuannet ega otsustusvõimet, valigu endile aegsasti mõni teine vastav elukutse.

17. Visa arusaamisega õpilased ärgu heitku meelt, vaid usina tööga asendagu seda, mis loodus neile on puudu jätnud.

18. Headele kommetele ja vooreslikule eluviisile peab panema mitte vähem rõhku kui õpinguile.

19. Auväärseid ja tähtsaid mehi ning oma ülemusi peavad õpilased viisakasti kohtlema ja nende ees kohe püsti tõusma.

20. Igasugune tembutus peab olema kõrvaldatud heast seltskonnast.

21. Rahu ja üksmeelt kõigjal taotelles, hoidugu õpilased tülidest, põlaku lööminguid ja kaklusi, ärgu tekitagu rahutusi ega sõimaku teisi, veel vähem võivad nad tarvitada vägivalda, vaid käitugu rahulikult ja vaikselt nii omavahel kui ka teiste suhtes. Tekkinud tüli püüdku summutada kohe algeos kas ise või teadustagu õpetajaile, aga iialgi ärgu tarvitagu omakohut.

22. Igasugune relva tarvitamine, mis on leiutatud inimkeha hävitamiseks, on keelatud. Keegi, millisest seisusest ta ka ei oleks, ei tohi relvastatult (mõõgaga) ilmuda gümnaasiumi ega professorite ruumi ("muuseumi").

23. Kõik hoidugu tühiseist ja häbistavaist valedest.

24. Kasinus ja puhtus valitsegu igas kõnes, liigutuses ja teos, kui tahetakse Jumala õnnistust oma õpinguile.

25. Õpilased olgu mõõdukad ja karsked ning hoidugu eemale joomaseltskonnist, joominguist, kõrtsidest, õllepoodidest ja igast kahtlasest kohast.

26. Ei tohi ööbida väljaspool vanemate või eestkostjate korterit ja hoidutagu öösiti ümberhulkumisest ja lärmitsemisest.

27. Kui kaaluvail põhjusil mõnel on tarvis pulmapeost osa võtta, siis olles saanud loa rektorilt ei tohi nad unustada viisakust, komblust ja tagasihoidlikkust.

28. Vargusest, röövimisest ja petmisest ei tohi keegi osa võtta.

29. Kergemeelne ja lapsik ostmine, müümine ja vahetamine on keelatud.

30. Teiste tehtud laimukirju ei tohi levitada ega ise samasuguse häbematuslega teiste au teotada.

31. Peab hoiduma täringumängust ja teistest hasartmängudest.

32. Keegi ei tohi külmaga supelda ega ujuda.

33. Gümnaasiumi aknaid, ahje, kateedreid ega pinke ei tohi keegi rikkuda. Keegi ei tohi seda, mida vanasti pühaks peeti, lõhkuda ega mingil moel määrida.

34. Keegi ei tohi trotslikult vastu vaielda, kui ta hoolimatuse ja lohakuse tõttu saab laitust, vaid igauks peab alistuma distsipliinile ja kohe jääma rahule.

35. Ainult tähtsail põhjustel ja õpetaja loal on võimalik koolitööst puududa.

36. Need, kes soovivad teha midagi kasulikku ja tahavad õppida gümnaasiumis, peavad ilmuma rektori juure ja sooritama eksami. Selle järele peavad nad rektorile ja teistele professoritele käeandmisega kinnitama sõnakuulelikkust kooliseadusile.

37. Need, kes soovivad asutusest lahkuda, peavad rektorilt paluma tunnistuse oma käitumise ja õppimise kohta. Abituriendid jätku jumalaga avalikul koosolekul (aktusel), teised – erateel (nelja silma all). Siis võiks veel igauks oma seisukohalt üles näidata tänulikkust saadud heategude eest.

38. Et iseäranis vaesemad õpilased, kellele rektor ja professorid mõnikord tasuta oma abi annavad, liiga suurte maksude pärast on avalikkude kõnekoosolekute vastu, siis võivad nad oma lahkumiskõnesid pidada ka ilma instrumentaalmuusikata ja ilma kogu saali vaipadega ehitamata, välja arvatud ainult kateeder; mõnikord isegi ei ole tarvis trükitud programme, mille asemel võib olla kirjutatud ja gümnaasiumi uksele kinnitatud teadaanne, välja arvatud ainult need juhud, kus kõne peetakse Kuningliku Majesteedi auks.

39. Enne 4 aasta möödumist või vähemalt, kui õpilane on eriti andekas, mille üle otsustab rektor ja professorid, enne 3 aasta möödumist ei tohi keegi gümnaasiumist lahkuda (ülikooli astumiseks), jättes I klassi lõpetamata, sest see oleks riigile ja lahkujale endale pigemini kahjuks kui gümnaasiumile häbiks.

40. Keegi ei tohi milgi ettekäändel, isegi vanemate soovil, asutusest lahkuda, kui ta eksimuste eest kannab karistust.

41. Igaüks on kohustatud professorite poolt ülesantud teemasid välja töötama (kirjandeid kirjutama) ja valmilt neid avalikult ette kandma igakord, kui õpetajad seda heaks arvavad.

42. Kui mõni kooliõpetajaist soovib koduõpetaja kohta, siis ei tohi ta seda rektori loata vastu võtta ega vahetada. Kui mõni on saanud niisuguse koha, siis peab ta tegema, mis ta kohus on.

Karistused

Karistusena mõlemas nooremas klassis on kerge noomitus, põrandal istumine, koha kaotamine ja vitsad. Kui eksimus ei olnud liiga suur ega korduv, siis on lubatud poistel mõnda teist karistust lunastada ka Taaveti laulude või õpetajate poolt erakordselt määratud jutustuste ülesütlemisega.

Teises klassis on karistuseks kergemate ja mitte tihti korduvate eksimuste eest kerge noomitus; kergemate, kuid üha sagedamini korduvate, samuti raskemate eksimuste puhul on kepihoobid ja vitsad. Mõnel puhul võib karistuse asemel süüdlasele anda kirjutamiseks eksimust käsitlev teema (kirjand). Võib ka määrata Cornelius Nepos'est, Cicerost või teistest klassilistest autoritest üksikosade päheõppimist ja vastamist.

Hilistujad maksvad ühe hõberaha, puudujad – kaks iga kolme tunni eest, kusjuures ei võeta arvesse ühtki muud vabandust kui ainult lastevanemate poolt seadusepärast tehtud tõendus.

Need, kes tarvitavad emakeelt (ladina keele asemel), maksvad pool vaskööri. Kel aga raha ei ole, see lunastagu end ihunuhtlusega.

Esimeses klassis karistatakse kergemat eksimust erateel või avaliku noomitusega ja samuti asendades karistust kõne valmistamisega ja ettekandmisega tehtud eksimuse üle.

Hilistujad maksavad 4 vaskööri, puudujad aga iga 3 tunni eest kolm hõberaha, ja need, kes emakeelt tarvitavad, ühe vaskööri.

Muude eksimuste eest, nagu joomapeost osavõtt, relvades löömingud, öised ümberhulkumised, läbikäimised kõlvatute isikutega, ümberjooksikute ja põluulustega, kahtlaste kohtade külastamised, pahatahtlikud laimdused ja teised sedalaadi üleastumised, määratakse karistuseks süüteo suuruse järgi kas kergem vangistus või valjem kartser.

Jumalakartmatuile ja jumalateenistuse segajaile määratakse karistus eksimuse raskuse järgi. Vastuhakkajad heidetakse koolist välja. Koolist põgenejad ja kuuenda käsu rikkujad pannakse põlu alla.

Kes kateedreid, pinke, aknaid ja ahje omavoliliselt rikub, see parandab (tasub) mitte ainult tehtud kahju, vaid teda karistatakse veel teiste nuhtlustega eksimuse suuruse järgi.

Lõpuks, nende nimed, kes õpetajaid jumalaga jätmata koolist on lahkunud, kirjutatakse tänamatute tahvlile.

Ladina keelest tõlkinud V. Orav

Äratrükk: Eesti Kool, 1936, nr 5, lk 238–241

SULEV VAHTRE

Tartu Ülikooli emeriitprofessor

KUI VANA ON LAIUSE KOOL?

Laiuse kool kuulub nende 11 kooli hulka, mida Bengt Gottfried Forselius nimetas oma kooliajaloo uurijatele hästi tuntud kirjas Eestimaa piiskop Gerthile 28. VI 1687, (1) ja mis sellele toetuvalt loevad oma asutamisaastaks aastat 1686. Forseliuse kirjas on öeldud, et tema talvisel ringsõidul Liivimaa mõnedes kirikutes on seitse pastorit talle lubanud tuleval talvel (*künfftigen Winter*) käima panna koolid tema õpilaste juhatusel, möödunud (*verwichenen Winter*), st 1686./1687. aasta talvel on aga seda juba teinud Laiuse, Pilstvere, Põltsamaa, Kolga-Jaani, Tartu, Nõo, Puhja, Sangaste, Rõngu, Otepää ja Kambja pastorid. (2)

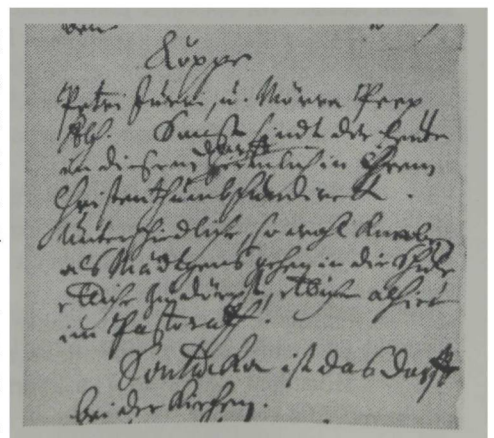
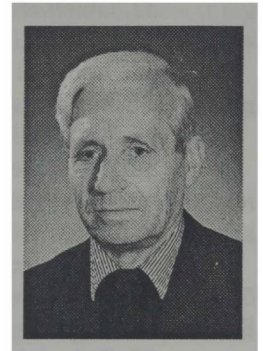
Laiuse kool osutub siiski mõnevõrra vanemaks. Vaatleme seda tõendavaid allikate teateid ajas tagurpidi minnes.

Alati ei ole tähele pandud, et sellesamas Forseliuse kirjas on kohe järgnevalt täpsustatud olukorda Laiusel ja Pilstveres. Laiuse osas seisneb täpsustus selles, et Forseliusele teadaolevalt on sealne pastor Reiner Broocmann juba 10 aasta eest mõnd poissi (*etliche wenige Jungen*) vana lugemismeetodi järgi 1½ aastat õpetada lasknud, kuid kuna see läinud väga aeglaselt ja talupoegadel polnud aega ega vahendeid oma lapsi nii kaua koolis pidada, jäänud kool seisku. Kui Broocmann aga näinud, et Forseliuse õpilased on ühe talvega kaugemale jõudnud kui tema omad, siis on ta nüüd kaks talve lasknud õpetada Forseliuse meetodi järgi ning üht Forseliuse 16-aastast õpilast koolmeistrina kasutanud.

Siit selgub, et Laiusel töötas kool juba 1685./1686. aasta talvel, mis lubab kooli algusajaks pidada vähemalt 1685. aastat.

Omakorda aasta varasemaks tunnistab Laiuse kooli Broocmanni aruanne (relatsioon) alamkonsistooriumile lokaalvisitatsioonist kihelkonnas 1684. aasta sügisel, (3) milles mitmel korral on juttu koolis käivatest talulastest ja sõnaselgelt ka koolist pastoraadis. Ühtaegu kaebab pastor, et kirikumaa asuv kõrts takistab koolitoa ehitamist ja selle asemel tuleb leppida tema e'lutoaga. (4)

Kirikukatsumise käigus on Broocmann 30. X 1684 kirikus kontrollinud kiriku lähedaste külade inimeste teadmisi ja sel puhul leidub relatsioonis Lõpe küla all veel üks iseäranis huvipakkuv märkus. Nimelt on seal öeldud, et mitmed selle küla

lapsed, nii poisid kui tüdrukud käivad koolis, mõned Tartus, mõned siinses pastoraadis (*Unterschiedliche, so wohl Knaben als Mädtgens gehen in die Schule, etliche zu Dörpt, etliche alhier im Pastorath*). (5)

Broocmanni sõnad ei tohiks olla tuulest võetud, seda enam, et Lõpe küla asub kirikust ja pastoraadist vaid paari kilomeetri kaugusel ning sealsete asjadega pidi juba ligi paarkümmend aastat Laiusel ametis olnud kirikuõpetaja küll hästi kursis olema. Üllatav on just teade Laiuse laste kooliskäimisest Tartus, mis tekitab hulgaliselt sinise kirjutise teemast tüki maad kaugemale ulatuvaid küsimusi. Miks mindi ja kuidas oli võimalik minna kooli üle 50 kilomeetri taha Tartusse, kui kodus oli kool käe-jala juures? Missuguse sealse kooliga võis olla tegemist? Forseliuse omaga, mis sel aastal tööd alustas, siiski mitte linnas, vaid Piiskopimõisas? Või oli kuidagi tegev innukas rahvahariduse edendaja, 1680. aastal Tartu Jaani eesti koguduse õpetajaks saanud Marcus Schütz? Vastuse otsimine nendele küsimustele jääb edaspidiseks.

1683. aasta sügise kirikukatsumise relatsioonis (6) annab Broocmann aru katekismuse tundmisest koguduses, koolist ta midagi ei kõnele, mis võib, aga ei tarvitse tingimata tähendada kooli puudumist. Uuesti leiame kooli jäljed kolm ja pool aastat varasemast ajast.

Siis tõendavad kooli olemasolu Laiusel 24. II 1680 Liivimaa kiriku tollase juhtorgani, kiriku generaalkomisjoni (*commissio generalis ecclesiastica*) poolt läbi viidud suure kirikuvisiitatsiooni materjalid. (7) Komisjon paneb Broocmannile kui praostile südamele hoolitseda igalpool rahvakoolide eest, ta manitsegu ja ergutagu maakonna kirikuõpetajaid hoolt kandma, et kõstrid annaksid õpetust ja talupoegade lapsed õpiksid. Komisjon rõhutab, et oma kihelkonnas on praost seda kõike juba teinud ja oma eeskujuga teistele kirikuõpetajatele teed ette valmistanud. (8)

1680. aasta visiitatsiooni ajal oli Laiusel kõstriks Tallinnast pärit Johannes Matthiä, kes oskas lugeda ja kirjutada ning kelle tööga jäädgi rahule. Kõstrimaja oli hea, ilusate (*fein*) kambrite ja akendega, nii et seal võis lähedalt kooli pidada. (9) Laiuse lossipealik küll nurises, et kõster ei tohiks oma ametile lisaks kooliga tegeleda, ehk olgu ainult siis, kui ta peaks sulast, kes täidaks kõstri funktsiooni.

Forseliuse kirjas 28. VI 1687 leiduv märges õpetustegevusest Laiusel juba 10 aastat tagasi viib sealse kooli võimaliku alguse 1677. aastasse. Forseliuse kirjale toetuvalt ongi Jaak Naber "Eesti kooli ajaloo" märkinud, et Laiuse pastor R. Broocmann alustas 1677. aasta paiku mõne poisiga kooli pidamist. (10) Laiuse kooli vilistlane Terje Saar on küll kahtlust avaldanud, kas see oli päris kool, ja näeb siin pigem katset lihtsalt lähedaste külade mõnedele erksatele lastele oma kodus kirjatarkust õpetada. (11) Kahtlus ei ole ülearune, teiselt poolt on aga kaalukas ka Forseliuse hinnang, kes suhtudes küll kriitiliselt Broocmanni õpetamismeetodisse nimetas viimase ettevõtmist ikkagi kooliks.

Forseliuse ajaline määratlus "juba kümne aasta eest" (*albereit vor 10 Jahren*) on ilmselt mõeldud umbkaudsena. Forseliusele polnud tähtis täpselt fikseerida Broocmanni koolitegevuse algust, vaid esile tõsta oma õpetamismeetodi paremust. Siin eelnevalt esitatud andmed ei kinnita ka Forseliuse väidet Broocmanni kooli seiskujäämisest ja uuest algusest alles Forseliuse meetodi abil, pigem osutavad pidevale koolitööle.

Nii või teisiti on Forseliuse teade tunnistuseks koolist Laiusel 1677. aasta paiku. Sellestki jõuame veel mitu head aastat tahapoole.

Johan Kõpül oli omal ajal Laiuse kihelkonna ajalugu kirjutades kohalikus kirikuarhiivis kasutada mõningaid dokumente, mida nüüd pole kahjuks enam õnnestunud leida ei Laiusel ega ka Eesti Ajalooarhiivis. Kuivõrd Kõpp on allikmaterjalide kasutamisel olnud täpne, võib tema refereeringuid lugeda küllalt usaldusväärseteks.

"Laiuse kihelkonna ajaloo" väidab Kõpp, et "juba 1670. aasta ümber on Laiuse kihelkond saanud õpetaja R. Broocmanni hoolitsusel kooli" (12) Hiljem on Kõpp sama mõtte sõnastanud: "Laiusel on juba 1670. a. ümber midagi olemas, mida nimetatakse kooliks." (13)

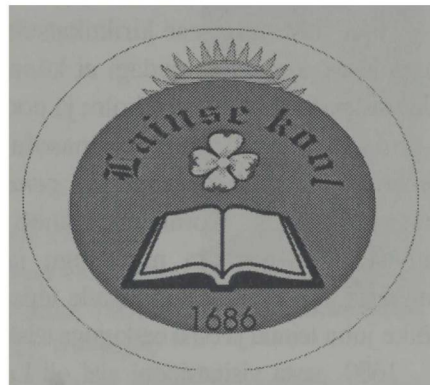
Johan Kõpu käsutuses oli Broocmanni relatsioon jumalateenistuse ja koolide kohta 9. I 1692, (14) milles ta ütleb 20-aastase koolipidamise järel jõudnud nii kaugemale, et terves kihelkonnas on igalpool inimesi, kes oskavad lugeda ja laulda ning saavad kaunisti aru ristiust.

Broocmanni "20 aastat" võib olla ka mõnevõrra ümardatud, kuivõrd on jutt aga tema enda tegevusest, tuleb Broocmanni määratlust pidada täpsemaks naisevenna Forseliuse omast. Olgu lisatud, et Reiner Broocmanni aruandeid ja kirju on arhiivides säilinud palju ning kõik need on kirja pandud hoolikalt ja järelekaalutult. Antud juhul lubab Broocmanni teade väga usutavaks pidada, et koolipidamine Laiusel algas 1672. aasta paiku.

11. I 1671 Laiusel toimunud kirikuvisiitatsiooni protokollis (15) koolist juttu ei ole, tähelepanu äratav aga köster Adam Timpelile antud positiivne hinnang – "tubli saksa köster". Milles siis köstri tublidus seisnes, pole öeldud, kiituse võis ta aga pälvida just selle eest, et ta õpetas ka talulapsi lugema, nii nagu sakslastest köstrid seda mitmel pool mujalgi tegid. (16) Broocmann sidus köstri ameti kahtlemata koolitööga. Timpeli tegevust raskendas küll asjaolu, et pikemat aega pole talle leitud palgamaad ega sobivat elamut. Viimase kohta on kõrgemalt poolt korraldus antud, kuid nagu Broocmann kirjutas superintendendile 17. VI 1673 kurtis, on lossipealik seni käsku ignoreerinud. (17)

* * *

Päris täpselt ei võimalda olemasolevad andmed Laiuse kooli algust kindlaks teha. Raske ja vist mitte eriti mõttekas oleks püüda ka vahet teha mõne üksiku lapse korrapärase lugema õpetamise ja n-ö päris kooli vahel. Forseliuse õpilaste mõjul jõudis õpetus Laiuselgi uuele tasemele. Kindlasti ulatus aga koolipidamise algus 1686. aastast varasemasse aega. Selged teated koolitööst kihelkonnas on aastaist 1685, 1684, 1680, umbmäärasemad aastaist 1677 ja 1672. Kõik see on seotud pastor ja praost Reiner Broocmanni koolialase entusiasmi ja initsiatiiviga, kes õpetas ise ja laskis õpetada teistel. Kui Broocmann pidas 1692. aastal võimalikuks rääkida 20-aastasest tulemusrikkast koolipidamisest, siis võime seda üsna julgesti respektierida.

Niisiis oleks Laiuse rahval aastal 2002 küllaldaselt alust tähistada oma kooli 330. sünnipäeva.

Viited:

1. Lembit Andresen. Kirjamees ja rahvavalgustaja B. G. Forselius. Tallinn, 1991, lk 46–53.
2. Lembit Andresen. Kirjamees ja rahvavalgustaja, lk 46–47.
3. Eesti Ajalooarhiiv (=EAA), f 1187, n 1, s 52, l 39–42.
4. EAA, f 1187, n 1, s 52, l 42.
5. EAA, f 1187, n 1, s 52, l 42.
6. EAA, f 1187, n 1, s 52, l 28–32.
7. Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond (=TÜ rmtk., KHO), Mscr. 1264, l 135–143 (lk 275–291).
8. TÜ rmtk., KHO, Mscr. 1264, l 141 (lk 288); Johan Kõpp. Laiuse kihelkonna ajalugu. Tartu, 1937, lk 135.
9. TÜ rmtk., KHO, Mscr. 1264, l 135 (lk 276); J. Kõpp, Laiuse kihelkonna ajalugu, lk 115.
10. Eesti kooli ajalugu. I. kd. 13. sajandist 1860. aastateni. Tegevtoim. E. Laul. Tallinn, 1989, lk 150–151.
11. Terje Saar. Killukesti Laiuse koolielust – minevikust tänapäevani. – Forseliuse Sõnumid 5, Tartu, 1998, lk 3.
12. Johan Kõpp. Laiuse kihelkonna ajalugu, lk 135.
13. Johan Kõpp. Kirik ja rahvas. Sugemeid eesti rahva vaimse palge kujunemise teelt. Lund, 1959, lk 142.
14. Johan Kõpp. Laiuse kihelkonna ajalugu, lk 133–134, 136.
15. EAA, f 1187, n 1, s 56, l 32–33.
16. Eesti kooli ajalugu, lk 150–154.
17. Rootsi Riigiarhiiv, Livonica II: 396. Suurim tänu professor Aleksander Loidile valguskoopia eest!

MARE PIHO

Eesti Rahva Muuseumi teadur, *dr phil*

ROOTSI AEG SIBERI SETUDE KULTUURIS

Selleks et eraldada ja korrastada, eristada, hinnata või võrrelda erinevaid ajalooajalooperioode, on traditsioonilises, st agraarihiskonnas elavad inimesed hakanud andma neile individuaalseid nimetusi.

Kristlus tõi setu kultuuri lineaarselt kulgeva ajakontseptsiooni. Paralleelselt sellega on setudel viimaste aastasadade jooksul oma ajaloo erinevate perioodide eristamiseks eksisteerinud *nimetatud* aja kontseptsioon. Oma ajaloo pikki perioode on setud nimetanud nende riikide ja poliitiliste režiimide järgi, kelle võimu all nad on olnud või kellega neil on olnud kokkupuuteid. Ajaliselt on 17.–20. sajandi jooksul setudel vahetunud *poola aeg, rootsi aeg, tsariaeg, eesti aeg, saksa aeg, vene aeg* ja praegune *uus eesti aeg*.

Poola aeg on setude ehitustesse jätnud nimetused *lagi poola muudu* ja *katus poola muudu* ning tõenäoliselt ka üksikud detailid setu meesterõivastusse. Tunduvalt sügavamad ja ajaliselt kestvamad on setude pärimused rootsi ajast. Eriti hästi on rootsi aja pärimused säilinud Siberi setudel, mis on nende kultuuri üks huvitavam osa. (Piho 1995, 214–215)

Ülerahvastuse tõttu 19.–20. sajandi vahetusel maapuudust kannatavalt Setumaalt Ida-Siberisse, Jenisseiski kubermangu (nüüd Krasnojarski krai) Sajaani eelmägedesse asunud setud elasid kompaktsete gruppidega, asustades esimese paari aastakümne jooksul territooriumi, mis mitmekordselt ületas emamaa suuruse.

Keeleline barjäär soodustas setude keele, rikkaliku folkloori ja kultuuri eripära ning rahvusliku eneseteadvuse säilimist. Siberi setudel oli kuni 20. sajandi lõpuni säilinud mälestuste suulise edasiandmise traditsioon ning sellepärast pakuvad meile erilist huvi vanema põlvkonna esindajate jutustused, mida on neile omakorda edasi andnud nende vanemad ja vanavanemad (Piho 1997, 61). Siberi setudele on iseloomulik ka osa respondentide täielik või osaline kirjaoskamatus, mis on teatavasti üks suulise kultuuripärandi säilimist soodustavaid tegureid (Piho 1995, 114).

Pärimused rootsi ajast moodustavad ühe huvitavama ja paremini säilinud osa Siberi setude ajaloolisest mälestusest. Need pakuvad huvi ajaloolise pildi täiendamisel, andes ühtlasi ka andmeid setude kui eesti rahva etnokonfessionaalse grupi päritolu kohta.

Käesolevas ülevaates püütakse lühidalt käsitleda mõningaid versioone, mis võivad pakkuda huvi setude uurijatele, aga ka laiemale uurijate ringile. Töös on kasutatud autori välitööde materjale, mis on kogutud Siberi setude asualadelt 1987–2001.

Rootsi ajaga seotud pärimusi tunnevad vähemal või suuremal määral kõik neli Siberi setu kolonistide gruppi, kõige paremini ja täpsemal kujul – Haidaki (setu Hait) küla grupp. See on tingitud selle erakordsest suurusest ja ka sellest, et ta asub kaugel suurtest tööstuspiirkondadest. Uus-Petseri, Partisanski (Perovo) ja Maana jõgikonna setud asuvad arenenud tööstuspiirkondades, suurte söe- ja kullakaevanduste läheduses (Piho 1995, 114). Siberi setudel on säilinud üheksa suulist pärimust rootsi ajast:

1. Rootsi kuningas viskas kepi Petseri kloostriksse ja ütles: "Kui see kasvama läheb, saan ma oma rahva tagasi."
2. Rootsi kuningas, "Roots", istutas puu latvapidi maa sisse ja ütles: "Kui see kasvama läheb, saan ma oma rahva tagasi". Haidaki külas oli isegi üks mees, kes sõja ajal sõdis Eesti laskurkorpuse koosseisus Setumaal ja nägi seal puud, mis oli ladvast tunduvalt jämedam. Ta arvas, et "eks see oligi too Rootsi kuninga puu".
3. "Vanarahva", st esivanemate mälestuste järgi on Siberi setud rootsi vangid ehk rootsi rahvas Venemaal ning rootsi kirikutes palutakse nende eest jumalat.
4. Sõja ajal võitlesid Rootsi väed vaenlastega ning siis saatis Rootsi väejuht nende juurde saadikud, kes ütlesid: "Me saadame teie vastu rahva, kellel on "küppär 8 ihoküünart kõrge". Vaenlased ehmusid ja taandusid, arvates, et suur ja vägev peab see rahvas olema, kellel nii kõrge kübar on.

5. Üldiselt, ja seda kõikide gruppide juures, on vanema põlvkonna igapäevases kõnepruugis kõige vana ja arhailise kohta väljend: "See on veel rootsiaegne". Esmajoones öeldakse nii vanade ehituskonstruksioonide, vanade puunõude, aga ka rahvarõivaste ja mõnede hõbeehete kohta.

6. Haidaki (setu Haida) külas 1989. aastal paabapraasnikul lauldud laulus on järgmised sõnad:

*Pihkvast toon ma kolmed kingad,
kõigil kolmel kuldsed kontsad.
Ruttu lähen Rootsimaale,
sealt toon kaasa kolm rätti,
kõigil kolmel – kuldsed nurgad.*

7. Setud Siberis ütlevad: "Me oleme kuninga rahvas"

8. Siberi setud nimetavad end voolja rahvaks e vabaks rahvaks (vene *volja* – vaba) ning seostavad seda vabadust rootsi ajaga.

9. Setu kolonistide vanem põlvkond kõigis neljas grupis väidab üksmeelselt: "Rootsi aeg oli hea aeg"

Rootsi ajaga seotud pärimuste probleem on tunduvalt laiem ja tõsisem kui ehk esmalt tundub: seda on seostatud isegi setude etnogeneesiga ning seda on allikana setude päritolu küsimuse lahendamiseks kasutanud J. Mägiste (Mägiste 1957, 165–173). Hiljem on ta setude rahvatraditsiooni "Me oleme rootsi vangid Venemaal" koos mälestuspudemetega *rootsi ajast* (Mägiste 1977, 1–23) kasutanud argumendina, mille järgi on valdav osa elanikke Setumaale tulnud 17. või isegi 18. sajandi alguses. Akadeemik H. Moora arvates on setud Setumaa põliselanikud (Moora 1956).

J. Mägiste arvates sõna *kuningas* tähendab setu keeles ka vene tsaare ning see peaks olema reministsentsiks ajast, mil setud (vähemalt suures enamikus) olid Rootsi või varem isegi Poola kuningate alamad ning on tulnud Setumaale asutatud Petseri kloostri maadele (Mägiste 1957, 170). Oma keelt nimetavad nad *maakeel* ja rahvast *maarahvas*, mis peaks J. Mägiste arvates olema viiteks nende kuulumisele ugalaste kilda.

Taalised oletused pole siiski veenvad. Kahjuks ei leia J. Mägiste mingit vana erijoont võru ja setu keele vahel. Õige pole ka oletus, et setud ei teinud vahet sõnade tsaar ja kuningas vahel. Juba oma ajaloo erinevatele perioodidele antud nimetustega (tsaariaeg jt) ning eraldi nimetusega *rootsi kuningas* teevad nad nende vahel selgelt vahet. Nähtavasti oli J. Mägistele teadmata ka see, et sõna *ugalane* oli setudel halvustava tähendusena üldsõna (Tampere 1956, 261–262). Veel 20. sajandi algul oli see tuntud sõimusõnana ning seda mäletati veel ka 20. sajandi lõpul (autori välitööd Setumaal 1998). Sellel on veel ka teised tähendused: *röövel, kes tee peal röövib, riisub ja sõjamees, oda käes*. See aga võib viidata hoopis setude ja ugalaste lahkkelidele ning ajale, mil neid lahkkelisid püüti veel oda käes lahendada (Piho 1990, 79).

On huvitav, et ajalooallikate põhjal pole Setumaa kunagi kuulunud Rootsi võimu alla. Pole siiski välistatud, et lühikest aega võis see isegi nii olla. Antud probleemi seisukohast pakuksid huvi ka seni uurimata Rootsi revisjonid, milles leidub materjali selle kohta, kuidas toimus migratsioon Setumaaga piirneval alal. Seni avaldatud materjalides leiame andmeid migratsiooniprobleemidest Meeksi oja juures, kus 1652. aastal Moskoovia saadikud ja Rootsi piirikomissarid püüdsid lahendada piiri kasutamise lahkkelisid (Wieselgren 1968, 118–237).

Oma hilisemas artiklis "Setude nimetusest" kirjutab J. Mägiste, toetudes artiklile baltisaksa ajalehes "Inland" (1860, nr 34, 626), et setud end ise eriti meeleldi *settukesed* ei nimeta, nimetavad aga *kuninga rahvas* ja *voolja rahvas* (vaba rahvas). Lõpuks Mägiste siiski nendib, et setude päritolu küsimuse lahendamisel on aja jooksul tekkinud veelgi rohkem lahendamata küsimusi kui enne. Ja tuleb tõdeda, et see kehtib tänapäevani.

Mis aga puutub arusaama *voolja rahvas* e vaba rahvas, siis võib öelda, et setud pole olnud mõisa- ja riigi- ja kloostrialupojad ning kahte viimast peetakse vabamaks pärisorjuse vormiks. Sellest ka enesetunnetus "vabad" ja vastandumine teiste eestlastega võrreldes.

Pärimus puu istutamisest Rootsi kuningalt poolt "latvapidi maa sisse" seostub Siberi setudel "oma rahva tagasisaamisega" Rootsi kuningale. Võrreldes seda emamaal esinevaga (autori välitööd 1992), näeme lõppude erinevust: Setumaal esineb kindlalt "oma maa tagasisaamist" Rootsi kuningalt

poolt. Tundub, et Siberi setudele kui kaugel olijatele oli arusaam "oma rahva tagasisaamisest" aktuaalsem ja eluliselt tähtsam ning seostus emamaalt lahkunud põlvkonna vaimse kultuuriga, kus nostalgia teema on väga tugev. Setud emamaal tahtsid aga "oma maad" Rootsi kuninga valdusesse. Lisada tuleks 70aastase venelanna jutustus Petseri linnas, et Setumaa (ka Petseri) ei kuulu ei Venemaale ega ka Eestile, vaid hoopis Rootsile. Sellest jutustas talle Petseris elanud vanaema, kes olevat olnud vanausuline (autori välitööd Petseris 1991).

Laiemalt vaadates seostub süžee puu istutamisest "latvapidi maa sisse", st juurtega ülespidi, tõenäoliselt paganlike tavade ja teispoosusega ning arusaamaga Ilma- ja hingepuust (Holmberg 1920). Puude istutamisest juurtega ülespidi on ka kaugemaid paralleele. Tuntud Siberi rahvaste uurija S. V Ivanov on avastanud, et Sajaani-Altai mägiráhvaste vanadel kultusesemetel esinev kujutis juurtega ülespidi puust sümboliseerib šamaani teekonda allmaailma (Ivanov 1955, 190). Seda esineb ka paljude Siberi rahvaste šamaani tekstides. Tõenäoliselt kohtame me siin eri aegade ja erinevate asjade kokkusulamist, mis kindlasti vajaks edasist uurimist.

Pärimusega "oma rahva tagasisaamisest" seostub vanarahva mälestus, mille järgi "setud on rootsi vangid (rootsi rahvas) Venemaal..." Setumaa on mitu sajandit kuulunud Venemaa koosseisu. Kuna aga kontaktid muude eestlastega emamaal on olnud piisavalt tihedad ning sellel piirialal on neid sidunud ühised vanad paganlikud palvetus- ja ohverdamispaigad nagu Meeksi oja, Jaanikivi ja muistne ohverduspaik Orava metsas, ühine keel ja Eestimaa poole avatumad perekondlikud ja sugulussuhted. Teiselt poolt, setude ala kuulumine teise riigi koosseisu ja teine, muudest eestlastest (luterlastest) erinev ametlik usk (õigeusk) ja teine riigikeel tekitasid juba emamaal erilise diskomfortse tunde. Seda süvendas väljaränne, hiljem sidemete järsk katkemine emamaaga. Tähtis aga on, et setu kolonistid viisid selle tunde, mille järgi nad on rootsi vangid Venemaal, Siberisse ja säilitasid selle. Aja möödudes see tunne süvenes ning muutus nende jaoks aktuaalsemaks kui setudele emamaal. Võib isegi öelda, et Siberi setude juures on see tunne võimendunud.

Emamaal on tõenäoliselt unustatud ja sellepärast fikseerimata pärimus vaenlase pagemisest ja kübarast, "mis on 8 ihoküünart kõrge" See fantastilisena tunduv ese võib olla setu abielunaiste vanatüübiline käterätikutaoline peakate, umbes 2,5 meetri pikkune linik, mis seoti mitu korda pea ümber. Liniku otsad peavad ulatuma kuklalt maani. Mis aga puutub vaenlaste pagemisse, siis võib oletada mingit sõjalist setu naiste abi Rootsi sõjaväele. Sellest mainiti mulle filmivõtete "Möödunud hääled" ajal Suure-Rõsna külas Setumaal. Kuigi nii Rootsi kui ka Vene armee tohutut laastamist ja Setumaad kui sõja tallermaad mäletatakse Setumaal tänapäevani (autori välitööd).

Kuldsete kotsadega kingade ost Pihkvast ja kuldsete otstega räti toomine Rootsimaalt pole tõenäoliselt mitte ainult poeetiline väljend. Läbi Setumaa on läinud suur osa Vene–Rootsi transiitkaubandusest. Setumaal kui piirialal on ristunud suurte riikide huvid. Setumaad läbinud nii suuremate kui ka vähemtähtsate kaubateede võrk on olnud isegi hilisemate andmete põhjal võrdlemisi tihe. On rohkeid andmeid ka Setumaa hilisemate kaubateede võrgust ja seal liikunud kaupadest (autori välitööd Setumaal 1978–2000). Ka setud ise on läbi aegade tuntud heade ja edukate kaubitsejatena. Tuleks lisada, et kaubasidemed Setumaa ja Skandinaavia maade vahel on tuntud viikingiajast peale. Sellele viitavad arheoloogilised leiud Setumaa kalmetes ja Irboskas Truuvori linnusel.

Rootsi oli kohanimena setudele hästi tuntud. J. Hurda "Setukeste lauludes" (Hurt 1904–1907) esinevad ebareaalsete maade kõrval ka konkreetset maad. Lauludes leidub veidi üle 100 kohanime ning kui kõrvale jätta naabermaad Venemaa ja Läti, mida esineb kõige rohkem, on pärast Soomet ja Poolat kolmandal kohal Rootsi, mida mainitakse 36 korda. Pihkvat on linnadest mainitud 114 korda, mis on sageduselt 3. koht.

Ütlus "see on veel rootsiaegne" esineb Siberi setudel kõigi vanade ning ka traditsiooniliste esemete sünonüümina. Kuigi nad pole loomulikult pärit *rootsi ajast*, viitab see mingitele sügavatele ja vanadele seostele ja austavatele hinnangutele, eelkõige hinnangus oma kultuurile, mis on Siberi setude üheks püsivuse teguriks.

"Rootsi aeg oli hea aeg" oli kõige enam levinud arusaam. Järjest halveneva elu ja järjest kaugeneva ajalise vahemaa taustal ning väga kaugel asuva emamaa kaotusevalus muutus *rootsi aeg* Siberi setudele ideaaliks.

Rootsi aja tähtsus Setumaale kui naaberalale, mis oli aastasadu olnud suurte ja sõjaliselt aktiivsete naabrite kokkupõrgete tallermaaks, on olnud tohutu: sellega on kaasnenud rahuaeg ja sellest tulenev stabiilsus. Rahva mälus on kokku sulanud eri asjad erinevatel ajalistel tasanditel ja erinevad sündmused, mis on aja jooksul muutunud *rootsi aja* ja *rootsi kuninga* idealiseeritud koondkujuks. Tõenäoliselt imponeeris setudele mälestus *rootsi ajast* ning selle ideaali, selle veel emamaal tekkinud olukorra vaimse kajastuse viisid nad endaga kaasa Siberisse ning säilitasid selle emamaaga võrreldes tunduvalt paremini ja terviklikumalt. Ka on Siberis mälestustes *rootsi ajast* muutunud rõhuasetus, olles tõenäoliselt psühholoogiliseks kaitseks stressisituatsioonides, mille poolest on setude ajalugu Siberis nii rikas. Tõenäoliselt on nendes mälestustes mõndagi, mis võib olla lähtunud tõsisündmustest ning omal moel täiendavad meie arusaama tõelisest ajaloost. Tähtis on, et nendes mälestustes me näeme, kuidas elab ajalugu rahva mälestustes, kujundades ja andes oma hinnanguid valitsejatele ja poliitilistele režiimidele (Põldmäe 1940).

Väga huvitav on aga see, et tänapäeva setud Siberis ei mäleta ega mõista enam sõna *roots* tähendust (autori välitööd Siberis 1999–2001). Ka sõna *Rootsi* ei seosta nad Rootsi riigiga, kuna venekeelse koolihariduse saanud põlvkond teab seda venekeelsena – Švetsija. On isegi arvatud, et *roots* ja *Rootsi* on kuninga nimed. Arusaam *rootsi kuningast* on Siberi setudel müstilist laadi ja ülimalt positiivne ning on isegi arvatud, et *kuningas Roots* tuleb kunagi veel nende juurde ka Siberisse ja viib "oma rahva" tagasi. Taolised motiivid heast kuningast, kangelastest ja vägilastest on laialt tuntud ka mujal maailmas: sakslastel Friedrich II, taanlastel Holger, soomlastel Väinämöinen, samojeedidel Iitje, venelastel Peeter I jt (Haavio 1950, Tsistov 1967, Cistov 1998, Eliade 1995).

KASUTATUD KIRJANDUS:

- Eliade, Mircea. Aspekty mifa. Invest-PPP 1995, lk 174–199.
- Cistov, Kirill. Der gute Zar und das ferne Land. – Russische sozial-utopische Volkslegenden des 17.–19. Jahrhunderts. Münster, 1998.
- Haavio, Martti. Väinämöinen. Porvoo, 1950.
- Haavio, Martti. Tyrannisoiva myytti. – Suomen Uskontieteellisen Seuran Eripainoksia. Kertomus Suomen Akatemian toiminnasta vuonna 1967. Helsinki.
- Hurt, Jakob. Setukeste laulud. Pihkva eestlaste vanad rahvalaulud ühes Räpina ja Vastseliina lauludega. I, II, III. Helsingfors, 1904–1907, lk 1904–1907
- Ivanov, S. V. K voprosu o znatšenii izobraženija na starinnõh predmetah kulta u narodov Sajano-Altajskogo nagorja. – Sbornik Muzeja Antropologii i Etnografii, 16. Leningrad, 1955, lk 165–264.
- Moora, Harri. Eesti rahva ja naaberrahvaste kujunemisest arheoloogia andmeil. – Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn, 1956.
- Mägiste, Julius. Petserimaast, selle uurimisest ja setude päritolust. – Meie Maa: Eesti sõnas ja pildis. Lund, 1957. lk 165–173.
- Mägiste, Julius. Setukaisteksteja. – Suomalais-Ugrilaisen Seura Toimituksia, 159. Helsinki, 1977. lk 1–23.
- Piho, Mare. J. Hurda käsikiri "Setokeste pühi- ja tähtpäävä" etnograafilise allikana. – Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XXXVIII. Tallinn, 1990, lk 67–85.
- Piho, Mare. Siperian setukaiset. – Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajoilla. Snellman-Instituuti A-Sarja, 19. Kuopio, 1995, lk 200–219.
- Piho, Mare. Setu külad Siberis – Kaika suvõulikuulõ kogomik, I–VIII. Võro, 1977, lk 51–63.
- Põldmäe, Rudolf. Rootsi aja kajastus eesti rahvamälestustes. – Eesti ajalugu, III. Tartu, 1940.
- Tampere, Herbert. Mõningaid eestlaste etnilise ajaloo küsimusi suulise rahvaloomingu valgusel. – Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn, 1956.
- Tsistov, K. V. Russkije sotsialno-utopitseskije legendõ 17–19 vv. Moskva, 1967.
- Wieselgren, Per. Brev till Georg. – Publications of the New Society of Letters at Lund, 2. 1968, lk 218–237.

A SCHOOL FOR THE CITY, THE REGION, AND THE CHURCH STUDENTS ATTENDING PITEÅ GRAMMAR SCHOOL, 1705–1855

Daniel Lindmark, Professor of the Umeå University

1. The Grammar School in the Educational System of Pre-Industrial Sweden

In the School Act of 1649, secondary education was organised in a comprehensive state-supported system. In smaller towns, elementary schools (Sw. *stadsskolor* or *pedagogier*) offered instruction in reading, writing, arithmetic, and religion. In some cases the town school curricula corresponded to the first levels of the grammar schools (Sw. *trivialskolor*) found in major cities. Having completed grammar school, a student could continue his studies at the cathedral school of the diocese (Sw. *gymnasium*). The teachers at the cathedral school were members of the Consistory, and the four classes offered prepared the students for academic studies.

In the grammar schools, boys were taught Latin, Greek, Swedish, philosophy, theology, and mathematics. From 1724 the curriculum was expanded to include biblical and secular history, geography, and music. The four Latin classes were complemented with an *apologist* class, in practice an incorporation of the old town school, where instruction had been restricted to reading, writing, and arithmetic. In 1807, biblical and secular history, natural sciences, and modern languages were incorporated in the *apologist* class curriculum. In the School Act of 1820, the *apologist* class was integrated into the secondary education system as an alternative course of study. The connection between higher and popular education that the *apologist* class represented was severed in the middle of the century, when primary education received its own institution through the Elementary School Act of 1842 (Sw. *folkskolestadgan*), the first school regulation that included rural areas.

Representing schools of different origin and purpose, the *trivialskola* and the *apologist* class from the latter part of the 18th century were made instruments of different educational philosophies. Classical education formed the traditional prerequisite for ecclesiastical and civil service, and consequently classical educational philosophy dominated the grammar school. During the 18th century, civic education ideals garnered a growing number of advocates. The changes in the curriculum of the *apologist* class should be considered as attempts to reform the grammar school in the direction of civic education.

When the School Act of 1649 was inaugurated through the school regulations of 1650 and 1652, Härnösand Diocese received an educational structure that would persist for 200 years. In the city of Härnösand, a grammar school and a cathedral school were founded, and for the northernmost part of the diocese, the County of Västerbotten (see Figure 1), a grammar school was founded in the city of Piteå (*Piteå trivialskola*). In 1674, the system was completed with a third grammar school in Frösön at latter-day Östersund in the County of Jämtland. The existing town schools of Sundsvall, Umeå, Luleå, and Torneå received state support in the school regulation of 1652. When the Kingdom of Sweden lost its sovereignty over Finland in 1809, the new border placed Torneå school in the Russian Empire. In 1810, the County of Västerbotten was compensated with a new grammar school in Umeå, where the town school was complemented with two additional classes.

2. Previous Research and Aim of the Study

There has not been much research done on the function of the grammar school system in pre-industrial Sweden. Most studies are rather antiquated monographs devoted to certain

local school institutions, often memorial publications, written by school teachers with restricted theoretical orientation.¹ Even school monographs written by academic scholars use to follow the established empirical tradition.² Handbooks are either outdated or present extremely superficial surveys.³ There is but one single study presenting theoretical perspectives on the grammar school in pre-industrial Sweden.⁴ In Bengt Sandin's dissertation, the grammar school in early modern Sweden is analysed in a perspective of ideological and physical control. His conclusion is that the grammar school served as a poor relief institution for part of the student body. For later periods, the grammar school has been analysed from different theoretical angles.⁵

Concerning the schools of Härnösand Diocese, there are some monographs dealing with individual schools.⁶ The most valuable study, however, is Thord Bylund's study of the recruitment to higher education from Härnösand Cathedral School.⁷ Piteå Grammar School and Umeå Grammar School have been analysed in academic reports, too.⁸ On account of extant sources, previous studies have been preoccupied with student recruitment, mostly in terms of social and geographical background. There are very few sources available from the grammar schools of Härnösand Diocese reflecting a student perspective.⁹

Bengt Sandin has discussed the function of Swedish urban education prior to 1850 from a conflict perspective. In his study, the qualifying aspects of education are paid practically no attention at all. In the present article, I will discuss the function of the grammar school from a perspective of qualification. To what extent did Piteå Grammar School qualify its students for higher education and urban trades? The grammar school system was supposed to serve the needs of the State and Church of Sweden by cultivating future civil servants and ministers of higher education. At the same time, the grammar schools were situated in towns and offered civic education that could be of interest for urban dwellers. What educational needs did the grammar school serve? In order to define the function of the grammar school, I will study Piteå Grammar School with regard to

¹ K. Svanljung, *Österrbottens pedagogier och trivialskolor. Skolhistoriska studier*. Helsingfors 1895; A. Falk (Ed.), *Regium Gustavianum Gymnasium Stregnese MDCXXVI–MCMXXVI. Minnesskrift utgiven av Strängnäs läroverkskollegium*. Stockholm 1926; H. Elmgren, *Trivialskolan i Jönköping 1649–1820*. (Årsböcker i svensk undervisningshistoria [ÅSU] 133.) Uppsala 1975.

² H. Elmgren & G. Åberg, *Elementarläroverket i Jönköping 1821–1878*. (ÅSU 151.) Uppsala 1982. Alf Uddholm, *Gävles Vasaskola och dess elever under fem sekler (1557–1990)*. (ÅSU 184.) Uppsala 1996.

³ W. Sjöstrand, *Pedagogikens historia*, II, III:1–2. Lund 1958, 1961, 1965; G. Richardson, *Svensk utbildningshistoria*. 5th ed. Lund 1994.

⁴ B. Sandin, *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600–1850*. (Arkiv avhandlingsserie 22.) Lund 1986.

⁵ Helena Hoas applied implementation theory, while Christina Florin and Ulla Johansson employed gender theory. H. Hoas, *Den lärda skolan på Gotland. En fallstudie av ett landsortsläroverks omvandling, 1820–1905*. Umeå 1987; Ch. Florin & U. Johansson, *...där de härliga lagrarna gro... Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*. Kristianstad 1993.

⁶ J. Nordlander, *Norrländskt skollif. Lärare och lärjungar vid Piteå kungl. Trivialskola under 1600-talets senare hälft*. Stockholm 1914; G. Hasselberg, *Frösö trivialskola. Ett kapitel ur Norrlands kulturhistoria*. Lund 1935. H. Granfeldt (Ed.), *Umeå läroverks historia 1858–1940*. Umeå 1941.

⁷ T. Bylund, *Härnösands gymnasium 1650–1848. En studie i lokal rekrytering till akademiska studier*. Unpublished licentiate thesis, Dept. of History, Uppsala University, Sweden, 1972.

⁸ D. Lindmark, *En skola för staden, regionen och kyrkan. Elever, lärare och präster i Piteå skola före 1850*. (Scriptum 20.) Umeå 1990; G. Larsson & M. Persson, *Umeå trivialskola – framväxt och social rekrytering 1792–1849*. Unpublished paper in church history, Umeå University, Sweden, 1989.

⁹ The situation is more favourable for grammar schools in the central and southern parts of Sweden. However, from the period after 1850 student association material is extant from the upper secondary schools.

student recruitment and its contribution to higher education. How did the attraction of classical and civic education change over time? How can these changes be related to the social and geographical background of the students?

3. The City of Piteå

The city of Piteå received its charter in 1621, at the same time as Luleå, Torneå, and Umeå. The granting of town charters reflected the prevailing trade policy, which aimed at state control over commerce and shipping. All commerce was concentrated to the towns, where the merchandise was taxed. Vessels from the towns along the Gulf of Bothnia were not allowed to transport goods farther afield than Stockholm. Initially a small town with 44 burghers, Piteå grew steadily during the 17th century. In 1642 there were 159 inhabitants, a number that had grown to 255 by 1660.¹⁰ In 1666 the old city of Piteå was devastated by fire, and rebuilt some kilometres downstream at its present location. The Great Nordic War meant years of hardship for the town of Piteå, with the number of inhabitants decreasing from 243 citizens in 1710 to 205 in 1720. Recovering from the Russian devastation of 1721, Piteå increased its population to 266 by 1724 and 304 by 1730.¹¹

During the 18th century, the city of Piteå grew to be an important centre of commerce and shipping. Population growth was a significant factor behind this development along with the abolishment of restrictions on commerce and improvement of trade. Between 1750 and 1800, the region's population increased by 60 percent, and in the 19th century, population growth proceeded more rapidly in Norrland than in the rest of Sweden.¹² During the first half of the 19th century, the city of Piteå experienced a growth from 831 to 1,405 inhabitants.

However, northern Swedish towns were smaller than those in the central and southern parts of the country. In 1805, no more than 1,846 out of a total of 35,354 inhabitants in Norrland were recorded as permanent town dwellers. While the city of Piteå boasted 899 citizens in 1805, there were 6,151 persons living in the adjacent countryside of the parish of Piteå. Population growth was primarily a rural phenomenon, promoting the rationalisation of agriculture techniques and development of arable land. New trades were established in the countryside, such as the ironware industry and the rapidly expanding sawmill industry. Restrictions on shipping were gradually loosened, and in 1801 vessels from the city of Piteå were granted the right to sail to foreign harbours.¹³ In the period between 1750 and 1850, Piteå was the most important port north of Umeå (Ratan).¹⁴ The expanding shipping trade created a growing shipbuilding industry, in which many prominent burghers of Piteå were involved.¹⁵

The city of Piteå was also a centre of administration. When the County of Norrbotten was established in 1810, Piteå became its capital city and the Governor's place of residence. The county hospital and the county prison were also located in Piteå. The Colonel of the Regiment of Västerbotten had his residence in Piteå parish, as did the officers of Piteå Company. While contributing to the social life of the city, the officers

¹⁰ B. Steckzén, *Minnesskrift till Piteå Stads 300-års jubileum*. Uppsala 1921, pp. 39ff.

¹¹ *Ibid.*, pp. 84ff.

¹² M. Nyström, *Norrlands ekonomi i stöpsleven. Ekonomisk expansion, stapelvaruproduktion och maritima näringar 1760–1812*. (Umeå Studies in Economic History 4.) Stockholm 1982, pp. 32ff.

¹³ *Ibid.*, pp. 32ff., 80ff., 273.

¹⁴ I. Layton, *The Evolution of Upper Norrland's Ports and Loading Places 1750–1976*. (Geographical Reports 6.) Umeå 1981.

¹⁵ A. Forsberg, "Sjöfart och skeppsbyggeri. Om gamla näringar i pitebygden." *Norrbottnen* 1964/65, pp. 67–100; Å. Berggren & P. Bergstedt, *Piteå sjöfart*. Piteå 1988.

were also involved in industrial enterprises in the area.¹⁶ Ministers, schoolteachers, and city magistrates also belonged to the most distinguished strata of urban society.

4. The Organisation of Piteå Grammar School

According to the School Regulation of 1652, Piteå Grammar School was a complete grammar school with four Latin classes and six teachers: *rector*, *conrector*, *apologista*, and three *collegæ*. While the *rector* and *conrector* shared the responsibility for the fourth Latin class, *quarta*, the students in the first three Latin classes, *prima*, *secunda*, and *tertia*, were taught by the three *collegæ*. When Piteå Grammar School lost one *collega* to Umeå school in the 1680s, the *apologista* was put in charge of both the *prima* and *apologist* classes, the latter also referred to as *quinta*, the fifth class. This meant that the difference between the two classes became very vague. Not only local circumstances created this situation; from 1693 to 1724, the official curriculum left no room for an *apologist* class in the grammar school. Even though the *apologist* class was officially re-established in 1724, there is no evidence of its existence as an independent class in Piteå Grammar School until the advent of the dean examination in 1749. In the school records, the *apologist* class appears first in the 1770s.

According to the School Act of 1807, the first Latin class was supposed to be the starting point for all students. Having completed *prima*, a student could choose to continue in *secunda* or *quinta*. However, in 1810 Piteå Grammar School lost the *conrector* position to the newly-founded Umeå Grammar School. This meant that there were practical obstacles for the realisation of the intent of the school act.¹⁷ Extant records indicate that even after 1810 students could start their studies in the *apologist* class.

The School Act of 1820 made the distinction between the two study courses even more conspicuous. In Piteå Grammar School, Latin classes were reduced to three, and the existing *apologist* class filled the function of the new *apologist* school. Now the number of teachers corresponded to the number of classes, and the four teachers of Piteå Grammar School could teach one class each. Even though the reduction of Latin classes was a degradation of the school, it continued to offer instruction in all subjects required for admittance to the cathedral school. From 1842 to 1849, there were once again four Latin classes, but the implementation of the School Act of 1849 meant that Piteå Grammar School was organised into three classes, the old *apologist* class being incorporated into the new secondary education system.

5. The Curriculum of Piteå Grammar School

Before 1770, lack of sources raise insuperable obstacles for the scholar who wants to discern the actual curriculum of Piteå Grammar School. However, there is reason to assume that the school curriculum followed the national regulations of 1649, 1693, and 1724. Aside from the continuous adoption of new schoolbooks, some deviations from the central regulations are indicated at the end of the 18th century. In 1799, *rector* Unæus admitted that some students who were not interested in further studies had been permitted to study modern languages instead of classical Greek. At the same time, some fast learners

¹⁶ A.W. Axelson, *Långviks glasbruk. Ett norrbottniskt industriäventyr 1798–1879*. (Bothnica 1.) Luleå 1983, pp. 16ff; *idem*, *Rosfors bruk. En norrbottnisk järnindustri 1830–1875*. (Bothnica 5.) Luleå 1986, pp. 14ff.

¹⁷ In Umeå Grammar School, *prima* and *quinta* had separate teachers, an organisational model that should have facilitated the ordered division of courses after a common starting class. Instead, the students in *secunda* were divided into two groups, *superiores* studying in *tertia*, and *inferiores* studying in *prima*.

had been allowed to study part of the *pensum* that actually belonged to the upper secondary school curriculum.¹⁸

Piteå Grammar School deviated from the School Act of 1807 not only in terms of organisation, but also in terms of curriculum. In responding to the questionnaire of The Education Committee of 1812, the teachers revealed that the civic education ideal of the reform had not been realised in their school; natural sciences and modern languages were not included in the school curriculum.¹⁹ Piteå Grammar School was still a pronounced Latin school. Religion, including biblical history, and classical languages took up 70 percent of the timetables of the four Latin classes. The *apologist* class had more of a civic education profile, even though religion was taught in every fourth lesson and modern languages were excluded from the curriculum. Still, the Swedish language and writing exercises comprised 27 percent of the timetable, arithmetic 22 percent, history 16 percent, geography 5 percent, and singing 5 percent.

In the School Act of 1820, the civic education curriculum was reinforced. Music and physical education were introduced as new subjects, and the proportions between established subjects was changed. In the three-class grammar school, only 40 percent of the timetable was devoted to religion and classical languages. However, examination lists provide evidence of imperfect adherence to the national regulations. None of the new subjects seem to have been taught at Piteå Grammar School. The *apologist* school of 1820 was augmented with music, physical education, natural sciences, German, and French. Again, the implementation of the School Act was only partial in Piteå, where only modern languages seem to have been included in the school curriculum.

The Secondary School Regulation of 1849 changed nothing but certain details in this picture. The most important modification of the curriculum appears to be that modern languages were made mandatory for all students. As students could be exempted from studying classical languages, the division between the classical and the modern curriculum continued to exist in the new uniform secondary school.

Civic education was thus introduced in secondary education in Sweden through the School Act of 1807. However, neither the organisation, nor the curriculum of Piteå Grammar School complied with the School Act of 1807. Religion and classical languages continued to dominate the students' timetables. The breakthrough of civic education did not occur in Piteå Grammar School until the implementation of the School Act of 1820. Although only partially realised, the School Act of 1820 marked a major change of the curriculum of Piteå Grammar School, which was confirmed by the Secondary School Regulation of 1849.

6. The Students in Piteå Grammar School—an Overview

Geographical and social background

From 1705 to 1855, 1,645 boys were matriculated in Piteå Grammar School.²⁰ Before 1800, about 100 new students entered the school each decade. After the turn of the century, the matriculation increased steadily to reach its peak in 1850, when the number of new students had doubled. As many as 929 students were registered as having been born in Piteå parish, including the city of Piteå. 630 students were born elsewhere, and for 86

¹⁸ Concerning consequences for recruitment to Härnösand Cathedral School, see part 9, below.

¹⁹ Daniel Lindmark (Ed.), *1812 års uppfostringskommittés enkät. Svaren från lärdomsskolorna i Västerbotten*. (Urkunden 6.) Umeå 1987, pp. 4ff.

²⁰ *Matricula Scholæ Pitensis, 1705–1855. The Records of Piteå Grammar School*, DIC:1. The State Regional Archives of Härnösand, Sweden.

students no such information is available. The out-of-towners came primarily from adjacent parishes, including Luleå (127) and Skellefteå (147). Only 4 percent were born outside of the County of Västerbotten.²¹ After 1810, the dominance of the northern area became even more marked, due to the loss of Torneå school and the establishment of Umeå Grammar School.

There is only random information available about the students' social background prior to 1820. The School Act of 1820 provided a scheme for matriculation that included the father's occupation. Showing small variations over time, the proportions between the different social categories are as follows: 14 percent clergy, 21 percent manufacturers and higher officers, civil servants and city magistrates, 14 percent lower military and civil clerks, 30 percent tradesmen, 10 percent farmers, 6 percent labourers, and 5 percent unknown occupation. Worth noticing is the preponderance of a social background in business and administration, the main occupations of the growing bourgeoisie. Representing 65 percent of the students for the entire period 1822–1855, the bourgeoisie comprised 77 percent of the students in the period 1844–1855.

Students and classes

During the period between 1735 and 1788, 60 percent of the students started their studies in the first class of Piteå Grammar School; 37 percent had their first matriculation in classes 2–4, and only 3 percent began in the *apologist* class—the first instance in 1775. In the subsequent 50 years, the situation changed. 52 percent of the students were matriculated in the first class upon arrival. Only 14 percent of the students started to study in classes 2–4, while 34 percent began their studies in the *apologist* class. When combining the matriculation data with information from the premium lists, it becomes obvious that more than half of the student body left Piteå Grammar School after the *apologist* class (54 percent), and not even one-third (30 percent) after classes 3–4.

Random examination lists show that there were about 30 students attending the various classes of Piteå Grammar School each year.²² From 1790, the number of students present can be processed from the premium lists.²³ Up to the beginning of the 1820s, Piteå Grammar School boasted 40–50 students annually. After the implementation of the School Act of 1820, the total number of students increased. However, it was the new *apologist* class that attracted more students, while fewer students were found in the reduced number of Latin classes. From the late 1820s, the Latin classes had recovered from their downswing, but the *apologist* class still remained the most popular, counting about two-fifths of the total student body. Consequently, both the actual curriculum and student recruitment indicate a major shift toward civic education after the implementation of the School Act of 1820.

7. A School for the City

Students from Piteå parish, 1789–1839

The majority of the students in Piteå Grammar School (60 percent) were registered as having been born in Piteå parish. During the period 1789–1839, 405 new students were registered as having been born in Piteå parish upon entering the school, 292 as having been born elsewhere. While the students from Piteå parish were almost exclusively matriculated

²¹ I. e. the area represented by the undivided County of Västerbotten, including the present-day County of Norrbotten.

²² Archival references can be found in Lindmark, *En skola för staden*, pp. 50, 129.

²³ A complete list of archival sources can be found in Lindmark, *En skola för staden*, p. 128.

in the first class and the *apologist* class (95 percent), more than one-quarter (27 percent) of the students from other parishes were admitted to the Latin classes 2–4 when arriving at Piteå Grammar School. Three-quarters of the students from Piteå parish graduated from the classes they had first entered (25 percent), while more than half of the other students graduated from the Latin classes (53 percent). When processing attendance data, it becomes even more evident that parishioners and other students attended the school for different purposes. Students from Piteå parish spent 59 percent of their total study time in the first class and the *apologist* class during the period 1790–1821, a share that increased to 77 percent in the period 1822–1839. In contrast, the other students spent 73 percent of their total study time in Latin classes 2–4 prior to 1822, after which the total declined to 45 percent. Consequently, for the parishioners, Piteå Grammar School served the purpose of providing basic knowledge and practical skills, while students from other parishes were interested in classic education. However, this pattern became less prevalent in the period after 1821, when the first class and the *apologist* class attracted more students from other parishes. The more pronounced civic education curriculum that was introduced via the School Act of 1820 appears to have been a key factor.

Students from the city of Piteå, 1789–1799

The information in the school records provides no opportunity to distinguish between the city of Piteå and the surrounding countryside of Piteå parish that included the city. Even though the city had had its own church and minister since 1684, it did not become an independent parish until 1900. The minister of the city of Piteå was subordinate to the vicar who resided at the parish centre in the old city, after 1666 demoted to a rural village and marketplace. In order to find out who the pupils from the city were, I have complemented the school data with information from parish registers. During the period between the autumn of 1789 and the spring of 1799, 117 boys were matriculated in Piteå Grammar School. Out of the 71 boys who were born in Piteå parish, 55 have been identified in the baptismal records of the city of Piteå.²⁴ Consequently, three-quarters of the students from Piteå parish were born in the city itself, and almost half of the total student body were urban residents.

The municipal students were younger than the out-of-towners. Three out of four permanent residents were 10 years or younger when beginning their studies, while only two out of five attendees from other regions were that young. Furthermore, the municipal students were almost without exception matriculated in the classes *prima* and *quinta*, with the former strongly dominating. Most urban dwellers also left school after these classes. Only 11 students completed grammar school by graduating from *quarta*, 71 percent spending their last term in the *apologist* class. There were no dropouts among urban students; no permanent residents left school after classes 2–3. This pattern stands out in bold relief compared to the other students, among whom every fifth student was a dropout. Most out-of-towners were matriculated in the Latin classes. Only 10 percent began their studies in the *apologist* class, and 46 percent were immediately admitted to classes 2–4, almost the same share that graduated from *quarta*. When the total time that the students spent in the different classes is processed, the difference between local and non-local students becomes even more conspicuous. While the non-local students spent 73 percent of their total study time in Latin classes 2–4, the municipal students spent 64 percent of their time in classes 1 and 5. Consequently, there was an almost complete division between local

²⁴ Birth and baptismal register, 1703–1806. Records of Piteå urban parish, CC:1. The State Regional Archives of Härnösand, Sweden.

and non-local students in terms of class attendance. Put another way, the students more or less attended different schools. Piteå Grammar School functioned as a Latin school for the non-residents, while serving the purpose of elementary school for the locals by qualifying them for urban trades.

The conclusion that the students born in Piteå used the school in order to prepare themselves for careers in urban trade is supported by data on their social background: 57 percent of their fathers were tradesmen, 19 percent labourers, and 24 percent engaged in military, service, and administration on different levels.²⁵ This social pattern is clearly discernible in the students' attendance records. In the upper Latin classes, the sons of higher officers and civil servants dominated. Consequently, sons of tradesmen and labourers almost exclusively preferred the first class and the *apologist* class. This predominance of urban trades is further emphasised by student recruitment data from Piteå Grammar School to Härnösand Cathedral School.²⁶ More than 20 percent of the non-local students continued their studies on the next level, while less than 10 percent of the municipal students departed for Härnösand. Hardly any tradesmen and labourers were represented among the fathers.

8. A School for the Region

Most of the non-local students attending Piteå Grammar School came from the parishes of Luleå and Skellefteå, a result of geographical closeness. However, the difference between the two parishes was considerable, and so was the make-up of their student contributions. Skellefteå was a prosperous rural parish south of Piteå lacking both an urban centre and school. In many ways, Luleå parish had the same structure as Piteå – an old rural parish with a city founded in 1621, a minor town school, and flourishing commerce and shipping.

Students from Luleå

From its establishment in the 1620s, Luleå town school had only one teacher. In 1810, it received a second one and was divided into two classes. This organisational model remained intact after the implementation of the School Act of 1820. The purpose of the school was two-fold: to support urban trades and prepare for further studies.²⁷ When this purpose was pronounced in 1813, it deviated from the School Act of 1807, according to which the town schools were supposed to teach the same *pensum* as the *apologist* class. Obviously, Luleå town school had greater pretensions: The *rector* claimed that the curriculum was equivalent to the first two Latin classes of the grammar school. Studies in Luleå would qualify for admittance to the third class. Apparently, this double purpose had been prevalent in Luleå town school back when there was only one teacher. Latin was taught in the 18th century, sometimes even Greek. The change of curriculum toward civic education codified in the School Act of 1807 can be identified in the teaching practice of Luleå town school as early as in the 1790s, when biblical history and German were taught, with French added after around the turn of the century. When the school was enlarged in 1810, the curriculum complied with the first two classes of the grammar school. In addition, pupils could study their subjects according to the *apologist* class curriculum. A major change occurred in 1820, when Latin was excluded from the curriculum.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ G. Bucht (Ed.), *Härnösands gymnasiematrikel 1650–1800*. Härnösand 1926; *idem* (Ed.), *Härnösands gymnasiematrikel 1800–1849*. Härnösand 1929.

²⁷ Lindmark, *1812 år uppfostringskommittés enkät*, p. 20.

Consequently, the civic education curriculum was realised both earlier and to a greater extent in Luleå town school than in Piteå Grammar School.

Throughout the entire period of investigation, 127 students at Piteå Grammar School had been born in Luleå. Information about matriculation class is available for 114 students. Interestingly enough, 44 percent of these students were matriculated in classes 2–4. After 1820, matriculation in the higher classes decreases. This change is also discernable in data on the students' total attendance of the various classes. In the period between 1789 and 1821, students from Luleå spent 82 percent of their total study time in Latin classes 2–4, a share that declined to 46 percent in the period 1821–1839. This changing matriculation pattern might reflect the exclusion of Latin from Luleå town school, but such a speculation is contradicted by the preference for the first class and the *apologist* class. Instead, all data proves that students from Luleå followed the general trend toward a modern civic education curriculum.

Students from Skellefteå

The 145 students from Skellefteå parish who attended Piteå Grammar School exhibited quite a different pattern from that of the students from Luleå. In the period between 1789 and 1839, 86 percent were matriculated in the first class and the *apologist* class, and 58 percent left school after these classes, too. Before 1821, the students from Skellefteå parish spent 63 percent of their total study time in the Latin classes 2–4, a share that declined to 30 percent after 1821. The modern civic education curriculum probably exercised its attraction on them, an assumption which can be verified by data from the church records. The social background of 88 students has been identified, indicating that officers and mill owners dominated among the fathers, categories whose predominance was strengthened after 1821. The same pattern appears when the students' professional careers are examined.

Thus, the turn toward modern civic education also made itself evident in the educational preferences of the students from Skellefteå parish. Piteå Grammar School apparently functioned as a town school for students from Skellefteå, preparing them for military and public service as well as industrial enterprise, while students born in the city of Piteå aimed at urban trades. The most conspicuous difference emerges when comparing Piteå with Luleå. Since Luleå town school trained its students for urban trades, Piteå Grammar School was primarily chosen by those students from Luleå who instead wanted a classic education.

9. A School for the Church

Recruitment to Härnösand Cathedral School

A clerical career involved academic studies, meaning that students were supposed to pass through Härnösand Cathedral School en route to divinity studies at Uppsala University. However, the expansion of the grammar school curriculum that characterised Piteå Grammar School became quite common in the late 18th century, often resulting in students going directly from grammar school to university. In Härnösand Diocese, in particular Torneå school prepared its students for academic studies, but quite a few students from Piteå Grammar School chose to skip Härnösand Cathedral School as well. Only one-quarter of the students from the County of Västerbotten studying at Uppsala University between 1750 and 1774 had attended Härnösand Cathedral School.²⁸ In 1798, Härnösand Consistory urged Piteå Grammar School to comply with the King's order of strict

²⁸ Bylund, *Härnösands gymnasium 1650–1848*, p. 56.

observance of the School Act of 1724, which stated that only in dioceses without cathedral schools grammar could schools send their students directly to university. However, after 1800 the number of academic students recruited directly from the grammar schools of Västerbotten was quite limited.

During the period 1790-1849, 124 former students of Piteå Grammar School were matriculated in Härnösand Cathedral School.²⁹ This number represents 15 percent of the total matriculation in Piteå Grammar School 1785–1844. A great proportion of the students that went on to higher studies were admitted to higher classes upon entering Piteå Grammar School. Future cathedral school students almost exclusively attended the Latin classes, spending 80 percent of their study time in classes 2–4. Out-of-towners were clearly over-represented among future cathedral school students (65 percent), as was a social background in the higher strata. However, there was a significant difference among future cathedral school students attending Piteå Grammar School, between students born in Piteå parish and non-local students: 44 percent of the latter students descended from the clergy.

Sons of the clergy and future clergymen

In order to investigate more thoroughly the significance of Piteå Grammar School for the clergy, I have complemented the school records with biographical data from secondary sources.³⁰ During the entire period of investigation, 201 sons of the clergy attended Piteå Grammar School, 12 percent of the total student body. About 30 percent of them became clergymen themselves, a share that declined over the time. But even though clerical career became less popular among the sons of the clergy, they usually managed to maintain an equivalent social position, the number of examples of upward social mobility outweighing downward.

For obvious reasons, most sons of the clergy attending Piteå Grammar School (86 percent) came from other areas, and they preferred the Latin classes. In the period 1735–1821, three-quarters were matriculated in classes 2–4, and one-quarter in the first class and the *apologist* class, the proportions being reversed in the period 1822–1855. The matriculation figures reveal that the sons of the clergy were better prepared than other students when entering Piteå Grammar School. Many of them had qualified through private tutoring or by studying with their fathers. During the first period, the sons of the clergy spent 80 percent of their total study time in classes 2–4. Obviously, traditional classic education was considered a successful strategy for maintaining one's social position. In the later period, when a clerical career was less attractive, more sons of the clergy managed to secure a social position via the civic education curriculum. But in the period 1822–1855, 60 percent of their total study time at Piteå Grammar School was still spent in Latin classes 2–4.

No more than 7 percent of the students attending Piteå Grammar School became clergymen. There were, of course, variations over time. The future-clergyman rate reached a peak in the decade between 1765 and 1775, when 15 percent of the matriculated students chose a clerical career. After 1825, this rate declined. School attendance figures for future clergymen are almost exactly the same as for the sons of the clergy (see Table 1). Both groups were extremely motivated to pursue further studies, and technically they were co-dependent: 50 percent of the future clergymen were in fact sons of the clergy

²⁹ Bucht, *Härnösands gymnasiematrikel 1650–1800*; *idem*, *Härnösands gymnasiematrikel 1800–1849*.

³⁰ L. Bygdén, *Härnösands stifts herdaminne. Bidrag till kännedomen om prästerskap och kyrkliga förhållanden till tiden omkring Luleå stifts utbrytning*. I-IV. Uppsala & Stockholm 1923–26.

10. A School for the City, the Region, and the Church – a Conclusion

This analysis of the students attending Piteå Grammar School has revealed significant differences regarding the social and geographical structure of enrolment and frequentation of different classes and study courses. In Table 1, some of the main results are presented.

Table 1. Structure of school attendance for different student categories of Piteå Grammar School, 1789-1839

Category of students	N	Students starting in classes 2–4 (%)	Study time spent in classes 2–4 (%)	Total number of school years
All students	697	14.2	47.1	3.6
From Piteå parish	405	4.7	32.9	5.4
Non-local students	292	27.4	60.3	2.3
Further studies	103	33.0	79.8	4.4
Sons of clergy	86	45.2	70.1	3.9
Future clergy	58	44.4	82.0	4.5

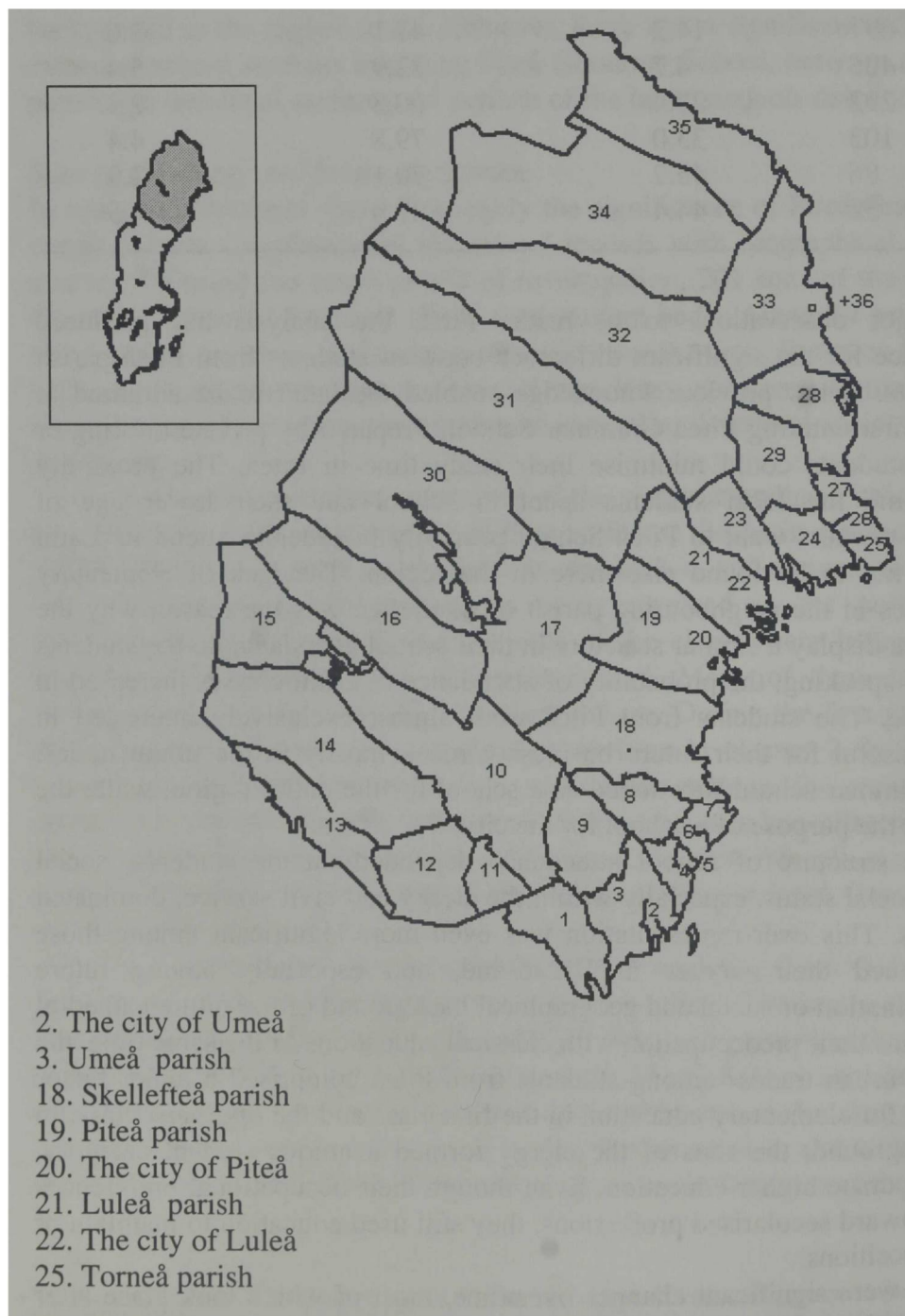
There are three major observations to be made. First, the analysis has produced overwhelming evidence for the significant difference between students from Piteå parish and non-local students. Better previous knowledge enabled the latter to be admitted to higher classes when first entering Piteå Grammar School. Prepared by private tutoring or town schools these students could minimise their study time in Piteå. The proximity explains the long time the local students spent in school and their lower age of matriculation. Out-of-towners went to Piteå School primarily in order to attend its Latin classes, which were not to be found elsewhere in the region. The lack of elementary schooling opportunities in the neighbouring parish of Skellefteå was the reason why the students from that area display a similar structure in their school attendance to the students from Piteå. Generally speaking, the probability of attendance of Latin classes increased in proportion to distance. The students from Piteå were almost exclusively interested in instruction that was useful for their future business careers, mostly in the urban trades. Consequently, the grammar school functioned as a school for the entire region, while the *apologist* class served the purpose of a school for the city.

Secondly, the structure of school attendance depended on the students' social background. Higher social status, especially within the clergy and civil service, dominated among the non-locals. This over-representation was even more significant among those students who continued their studies in Härnösand, and especially among future clergymen. The combination of social and geographical background of the future cathedral school students explains their preoccupation with classical education. At the same time, the overrepresentation of urban trades among students from Piteå comprised a major factor behind the preference for elementary education in the first class and the *apologist* class. In regard to social background, the sons of the clergy formed a unique student category, greatly motivated to pursue higher education. Even though their occupational preferences eventually changed toward secularised professions, they still used education to maintain or improve their social positions.

Finally, there were significant changes over time, most of which took place after 1820. The implementation of the School Act of 1820 with the onus on a modern civic

education curriculum should be emphasised as the single most important factor behind this development. After 1820, enrolment in the *apologist* class instantly rose and remained high throughout the period. The new *apologist* class attracted both students from Piteå parish and students from other regions, both sons of tradesmen and students from the higher social strata. This marked change of curriculum and student enrolment is also discernible in the declining recruitment to the clergy. During the period of investigation, Piteå Grammar School evolved from a theological seminary with some elementary popular education, to a secondary school with both a classical and a modern curriculum.

Figure 1. Parishes of Västerbotten County, 1800

SAUE-JÕGISOO HARIDUSSELTSI AJALOOST JA TÄNAPÄEVAST

Saue valla ainus haridusselts – Saue-Jõgisoo Haridusselts – tähistas 3. juunil 2000 oma 75. aastapäeva. Ametlikult registreeriti meie selts Harju Maavalitsuses 1925. aastal. Seltsi asutamise mõte sündis aga veelgi varem ja öeldi esimest korda välja juba 27. detsembril 1924 Jõgisoo vanas koolimajas. Seda tegi Vabadussõjast ohvitserina naasnud noor koolmeister Juhan Depman, kes oli asunud elama talle Jõgisoo mõisasüdamest eraldatud kaunil jõeäärsel talukrundil asuvasse endise mõisasepa majakesse. Niisiis, 1924. aasta kolmandal jõulupühal tõusis too noor kooliõpetaja jõulupeo järel istepingile püsti ja tegi rohkearvulisele kuulajaskonnale ettepaneku hariduslikke sihte taotleva seltsi asutamiseks. Kokkutulnute edumeelsem enamus kiitis mõtte sealsamas heaks.

Seltsi asutamise üheks ajendiks oli asjaolu, et maakonnaavalitsus ei olnud nõus kohaliku, juba mitukümmend aastat tegutsenud 4-klassilise kooli juures 5. ja 6. klassi avama ning tahtis Jõgisoo kooli riiklikust koolivõrgust üldse välja jätta. Seetõttu tuligi verisulis haridusseltsil enesel asutada erakool, 5. ja 6. algkooliklassiga kool, mis – nagu seltsi 1925. a tegevusaruandes öeldud – “küll suurt kulu nõudis, aga möödapääsmata samm oli, kuni omavalitsused kooliharidust rahvale kättesaadavaks ei tee” Samas aruandes tuletatakse tänuga meelde neid seltsiliikmeid, kes “kooli asutamisel kohe mõjuva rahalise toetusega kaasa on aidanud” – need olid Juhan Alsok, August Ehrmann, Juhan Depman, Hans Kruus, Jaan Palk, Hindrek Otsmann, Jakob Tiirfeldt, Johannes Migur – ning kutsutakse ka teisi üles kooli toetama, sest “ilma seltsiliikmete üleüldise toetuseta” oli võimatu kooli üleval pidada.

Kohe seltsi asutamiskoosolekul pandi alus seltsi raamatukogule: 1925. a osteti raamatuid seltsi enda rahadega 1000 marga eest, ka haridusministeerium andis selleks 13 000 marka, peale selle annetati seltsile nii raamatuid, ajalehti kui ka ajakirju. Raamatute laenutamine oli väga vilgas ning huvi lugemise vastu suur.

Korraldati kursusi Saue vallamajas, Jõgisoo vanas koolimajas, Jälgimäe koolimajas ja Pundi talus. Õpetati üldhariduslikke aineid, põllumajandust, aiandust, viidi läbi praktilisi kodunduskursusi. Peeti mitmeid kõnekoosolekuid – riiklike tähtpäevade, kirjanike (Eduard Vilde ja August Kitzbergi) sünniaastapäevade ja mõnel muulgi puhul. Lisaks linnainstruktoritele kõnelesid ka kohalikud kuldsuud.

Üheks tähtsamaks tegevusvaldkonnaks Saue-Jõgisoo Haridusseltsi algaastatel oli pidude korraldamine – nende kaudu püüti rahvale pakkuda, nagu tollal öeldi, kõlblat ajaviidet, st kultuurset meelelahutust. Sama eesmärki teenisid ka seltsi sportlaste, nn sporditoimkonna korraldatud võistlused ning perekonnaõhtud. Seltsile oli probleemiks peoruumide puudumine, pidusid peeti üheks õhtuks üüritud küünides. 1927. a aruandes märgitakse kahetsusega, et üks suurem lustimine jäänud ära halbade ilmastikuolude tõttu, kuna suur pealtvaatajate hulk ei oleks üüritud küüni vihmavarju mahtunud.

Nagu tollase näiteseltskonna ühe silmapaistvama esindaja Melita Otsmanni (taastatud seltsi juhatause teeneka liikme Jüri Otsmaa ema) värvikast kirjeldusest võib lugeda, ei pidanud suuremat vihmavalingut alati ka mitte küünikatus kinni, eriti auklik olnud see just kokkuklopsitud lava kohal. Ka kippunud laval etenduvaid tõsisid tragöödiad vahel segama küüniomaniku suur suliste jalgadega kukk, kes järjekindlalt pärast keskööd teisel pool seina kirema hakkas, või mullikas, kes hilist etendust pahase möögimisega katkestas.

Asjalikuma poole pealt tõdetakse esimeses, 1925. a aruandes, et kokkuvõttes on selts oma esimesel tegevusaastal edukalt töötanud. Pääaegu pooled kohalikest elanikest – arvult 167 – olid seltsi liikmeks astunud; ka oli seltsi rahaliselt rohkesti toetatud. Põllutööministeeriumilt oli selts endale käidavas kohas nelja tee ristil, Valgeväravas, 16,78 ha suuruse talukrundi rentinud, mis hiljem ka ära osteti. Kõigepealt rajati seal spordiväljak, kus igal pühapäeval treeniti – harrastati “kergesporti”, st kergejõustikualasid ja jalgpalli. Peeti neli jalgpallivõistlust, väravate suhteks kujunes 18:14 Jõgisoo kasuks. Sporditoimkonnal oli 1925. aastal 37 liiget.

Selts ehitab endale maja

Oma maja ehitamiseks hakati metsamaterjali muretsema juba 1925. aastal. Säilinud on 1926. aasta 5. märtsi metsaraiepilet, mis on antud 272 mitmes jämeduses palgi mahavõtmiseks 40 908 marga väärtuses. Veel on annaalides kirjas, et ehitusmaterjali vedades tegid kohalikud inimesed tasuta umbes 650 hobusemehapäeva, s.o kokku rohkem kui 162 000 marga eest. Osa palke võeti laenuks talupidajatelt: on teada, et majanduslikult küllaltki ebakindlal järjel olevale seltsile riskisid ehitusmaterjali laenata Jaan Palk, Karl Tiirfeldt, Liisa Uusberg ja August Ehrmann, nõudmata selleks mingit ametlikku garantiikirja või lepingut.

1927. aasta läks haridusseltsil majaehituse tähe all. Toetust saadi riigivanemalt, kultuurkapitalilt, omavalitsuselt, mitmelt asutuselt ja seltsi enda liikmetelt. 10. juulil 1927 pandi pidulikult nurgakivi. Vaimuliku talituse pidas Keila koguduse legendaarne hingekarjane Ado Köögardal. Ehitustöö anti tükitöö alusel ehitusmeister Mihkel Puusepale ja viie kuuga jõuti juba niikaugele, et sama 1927. aasta 25. detsembril toimus uue maja pidulik avamine – esialgu oli see küll ilma saalita, sest saalil puudus veel lagi ja põrand. Eesmärgiks seati maja lähiajal täielikult valmis ehitada.

Seltsi suur ruumikitsikus oli nüüd möödas, ka sai endale õppetööks avaramad tingimused Jõgisoo 6-klassiline kool, mis oli endiselt kirjas eraalgkoolina. Kooli ülalpidamiskulud kasvasid iga aastaga ja seltsil oli üpris koormav neid kanda. Sellest hoolimata ei loobunud selts kooli toetamast. Lõpuks otsustas Saue valla volikogu Jõgisoo kooli ikkagi “tarvilikuks lugeda” ja üldisesse koolivõrku võtta. Õpetajatele hakkas palka maksma riik, muud koolikulud jäid 1928. aastast peale omavalitsuse kanda.

Kõik seltsi ringid (tollases keelepruugis “osakonnad”) tegutsesid edukalt edasi, korraldati palju pidusid, võeti osa maakonna laulupäevast ja käidi üldlaulupeo proovidel, suurendati raamatukogu. Kokku oli nüüd raamatuid üle 500, lugejaid 71. Spordiosakond tegutses oludele vastavalt. Et käsil oli majaehitus, siis aidati ehitusplatsil kaasa, spordipoistel tuli kive kangutada ja palke paika tõsta. Treeniti ja võisteldi naaberseltsidega, jõudu käidi katsumas Keilas ja Vanamõisas.

Spordirühmade juures tegutses ka meeslugejate ring 14 liikmega; naislugejate ringil oli küll vähem, ainult 12 liiget, nemad olid aga tublimad selle poolest, et olid üle hulga endale mitu ajakirja tellinud.

Kokkuvõttes nenditakse, et seltsi senist tööd peab 1927. aastal “õige tagajärjekaks” pidama. Nagu võib järeldada Saue-Jõgisoo Haridusseltsi eksisteerimise esimese kümne aasta (1925–1935) ülevaatest, jätkus seltsi tegevus tõusvas joones.

Üks tugevamaid kollektiive – näitetrupp – oli juba suuteline kergemate külakomöödiate ja rahvalike jantide kõrval lavale tooma ka nõudlikumaid teoseid. Kümne aasta jooksul oli ära õpitud ja ette kantud tervelt 52 näidendit. Kuna 1927. aastal ehitatud saal ja näitelava liiga väikeseks kippusid jääma, laoti 1932. aastal uuele lavale alusmüür ja viidi juurdeehitis samal aastal ka katuse alla. Uus lava avati pidulikult 1933. a Mihkel Aitsami näidendiga “Salmisto”

Raamatukogu, mida kümne aasta eest Jõgisooole hästi lubadagi ei tahetud, oli nüüd oma rohkem kui tuhande raamatuga Saue valla kõige suuremaks raamatukoguks kujunenud.

Lisaks 6-klassilisele algkoolile asutati Jõgisool ka täienduskool, mille kõik kulud (väljaarvatud õpetajate palgad) jälle Saue-Jõgisoo Haridusselts enda kanda võttis. Hiljem liideti see kool Ääsmäe täienduskooliga.

1930ndatel aastatel, kui kogu Eestimaad oli vallanud täiskasvanute hariduse edendamise õhin – tänapäeval ütleksime – täiendõppe buum – ning loenguid-kursusi korraldati massiliselt ka Harjumaal, võime Tallinna Linnaarhiivi materjalidest lugeda, et Saue-Jõgisoo Haridusselts oli siingi esirinnas. Kui teised haridus- ja muud seltsid piirdusid mõnepäevase või kõige rohkem nädalase loengutekavaga, siis Saue-Jõgisoo Haridusselts organiseeris loengusarju tervelt poolteise kuu (!) vältel kõikmõeldavatelt elualadelt muusikaõpetuse ja kunstiajalooni välja. Ja kuulajaid jagus, nagu on kirjas, keskmiselt 30–40 inimest loengu kohta.

Kuulsust võitis ka kohalik puhkpilliorkester, mis ei olnud tõtt-õelda küll päris Jõgisoo Haridusseltsi oma, vaid moodustatud kahasse Saue Põllumeeste Koguga. Siiani on säilinud leping 1932. aastast, mis sätestab, kui palju pille kumbki pool peab muretsema ja kui sageli saab ta siis

orkestri teenuseid tasuta kasutada. Ent selle orkestri juhid olid kõik Jõgisoolt – algul õpetas Tallinna Konservatooriumi õppejõud Vaks välja kooliõpetaja Rudolf Soone, õige pea loobus too aga dirigendiaust ja -ametist ning kutsus enda asemele “hää muusikalise andega” orkestriliikme Felix Tungali, kes orkestrit edukalt juhatas ja kelle taktikepi all sai teiste seas esimest õpetust ka hilisem nimekas orkestrijuhut Helmut Orussaar.

Jõgisoo spordimeeste tegevus oli kümne aastaga sedavõrd viljakas olnud, et Tallinna suuremad spordiseltsid andekamaid noorsportlasi endale hakkasid meelitama – linnas oleks noormeestel mõistagi suuremaid võimalusi avanenud. Edukamate sportlaste eesotsas mainitakse ülevaates jällegi kirjanik Leelo Tungali isa Felix Tungalit, kes, nagu kirjasõna kinnitab, “tihtipeale linnameeste nina alt esimesi ja teisi kohti näppas ja endale juba suure hulga väärtuslikke auhindu oli kogunud”.

Saue-Jõgisoo Haridusseltsi 10-aastasest tegevusest kokkuvõtet tehes otsustas erakorraline üldkoosolek 10. veebruaril 1935 ära märkida seltsi juhatuse ja aktiivsete seltsiliikmete teeneid ning anda eluaegse liikme staatus viiele inimesele: Jaan Palgile, Karl Raussile, Beate Depmanile, Voldemar Uusbergile ja Mihkel Tipnerile; seltsi auliikme nimetus aga kahele: Juhan Depmanile ja August Ehrmannile.

Nõukogude võim saatis seltsi laiali

Saue-Jõgisoo Haridusseltsi nagu kõikide teistegi “kodanlik-natsionalistliku suunitlusega” liitude ja seltside hoogsale arenemisele tegi järsu lõpu ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrus 9. oktoobrist 1940. Seltsid saadeti lihtsalt laiali ja nende vara konfiskeeriti – kuulutati kogu rahva omandiks – just nagu haridusseltsi liikmed ei olekski see rahvas olnud! Suurte haridusalaste ümberkorralduste järel koolitöö seltsimajas küll jätkus, isetegevusse tekkis aga pikem paus, sellele oldi sunnitud uuele ajastule ja maitsele vastavat sisu ja vormi otsima.

Ka kaks korda ülekäinud sõda ei teinud seltsielule head, keegi seda taastama ei kippunud. Noored käisid küll ka saksa ajal koos – tantsimas ja võrkpalli mängimas, kuid organiseeritud huvialategevus puudus.

Sõja lõppemise järel, nõukogude okupatsiooni aastatel, tegutses Jõgisoo seltsimajas, mida nüüd rahvamajaks kutsuti, ikka edasi Jõgisoo kool. Siin jagas üleüldist, mõnevõrra oludele kohandatud kooliharidust hulk märkimisväärseid pedagooge, nagu Artur Tiki, Alma Tõlpus, Vello ja Õnne Õnapuu, Maimo Mänd, Juta Järvet, Evi Kassman, Vaike Vabi, Varje Kalda ja teisigi, kellest nende kunagistel õpilastel on kindlasti palju toredaid mälestusi. Koolitöö jätkus, kuni 60ndate aastate lõpus läks lahti väikeste maakoolide likvideerimiskampaania. Selle käigus pandi 1969. a kinni ka Jõgisoo kool.

Paralleelselt kooliga olid tegutsenud seltsimajas ka isetegevusringid, kus lauldi, tantsiti, õpiti näidendeid, korraldati pidusid. Kultuuritöö juhtidest paistsid ehk enam silma Kalju ja Helgi Viilup, kelle lauljad tõid ülevaatuselt mitmeid auhinnalisi kohti ja diplomeid. Olga Sepp oli tantsujuht, kes Jõgisoo rahvatantsurühma üleriigilisele rahvatantsupeole viis; peaks ka mainima kadunud Elsa Otut ja Madis Liivääri koos abikaasa Edaga. Veel tegutses siin Rein Mets ja lõpuks muidugi Aino Lehtmets, kes raamatukogu juhatajana, aga ka asendajana kõigis muudes “kulturniku”-ametites töötas kohapeal 25 aastat. Igatahes kandus tema Ääsmäele kolimisega kogu Jõgisoo kultuuri- ja isetegevus sinna ning Jõgisoo rahvamaja jäi mõneks ajaks päris tühjaks, kuni Saku sovhoos hoone Tallinna Spetsialiseeritud Autobaasi käsutusse ja kasutusse andis.

Mõistagi ei huvitanud linna ettevõtet eriti ei kohalik kultuur ega isetegevus. Õppepuhkebaasi nime all hakkas eriautobaas hoonet kasutama linnameeste pidupaigana, aga mitte rohkem kui 4–5 korda aastas. Ülejäänud aja seisis maja tühjalt, vaid komandandipaari ja nende kurja koera valvata. Jõgisoo rahval ei olnud enam siia asja, välja arvatud mõned haruharvad pulma- või juubeliteod, mille korraldamiseks tuli maja ehitanute järeltulijatel eriautobaasilt saali üürida. Kuid kõigest hoolimata on eriautobaas siiski ka tõsiselt kiitust väärt – nad ei lasknud meie maja ära laguneda, nagu paraku sageli peremeheta jäänud hoonetega on juhtunud. Otse vastupidi – eriautobaas tegi isegi suuri summasid nõudnud, aga kahjuks mitte alati samavõrra õnnestunud remondi, sest majavaldatajat ei olnud enamasti kohapeal kontrollimas. Uus katuseplekk hakkas varsti tuule käes laperdama ja vihma läbi laskma: kallid parkett liimiti saali vanale, kõdunenud põrandale,

vesi viidi majja pööningu kaudu torudega kehvasti ühendatud kummivooliku abil, mitmed küttekolded osutusid kõlbmatuks. Süngevõitu ja ahjusoojust neelavat sisekujundust ning mööblit kahjustas kõvasti ka suur, tugevate kihvadega peni, keda tollane komandandipere alumise korruse ruumides pidas. Ilusa žesti tegi eriautobaas lõpuks meile maja üle andes: koos majaga anti ka haridusseltsilt kunagi võõrandatud vallasvara (mööbel, tekstiilid, toidunõud jne) korvamiseks hulk vastavaid esemeid puhkebaasi omandist.

Haridusselts on taastatud

Saue-Jõgisoo Haridusseltsi taastamise mõte tekkis Juhan Depmani tütre, tõlkija Ester Inge Heinastel ja tema loodud väikesel algatusgrupil, seltsi nn taastaval kogul juba 1990. aastal ning võttis selgemad piirjooned Eesti Vabariigi uuestisünni järel, kui hakkasid liikuma jutud kunagiste kodanikuühenduste taastamise võimalikkusest. Suure töö tegid ära Jahu talu peretütred Aili Kastehein ja Marje Suur, kes võtsid mööda küla käies arvele seltsi esimesed potentsiaalsed liikmed. Kui vabariigi valitsus õigusvastaselt võõrandatud kinnisvarade tagastamise avaldusi vastu võtma hakkas, püüdsime tabada kaht kärbest korraga: ajades mööda arhiive taga oma vanemate talu dokumente, nõutasid eestvedajad alati samast ka haridusseltsi allesjäänud pabereid. Kahjuks leidis neid väga vähe, aga võttes lisaks koduse arhiivi koltunud ürikud, suutsime paari pädeva tunnistaja, Kalju Margi ja Marje Suure abiga Harju Maakohus Saue-Jõgisoo Haridusseltsi järjepidevust tõestada. 3. juulil 1992 tunnistas Harju Maakohus Saue-Jõgisoo Haridusseltsi oma maa ja maja suhtes õigustatud subjektiks. Aga mitte veel omanikuks.

Kulus veel rohkem kui aasta bürokraatia oravarattas sevides ja kümneid ametiasutuste ukse kulutades, uusi seadusesätteid oodates, enne kui eriautobaas 1993. aasta novembris oma Jõgisoo-valdustest loobus – kõrvale jäid plaanid seltsimaja ümberehitamisest linnameeste kinniseks supersaunaks. Lõplikult vabastati maja 1994. a septembriks.

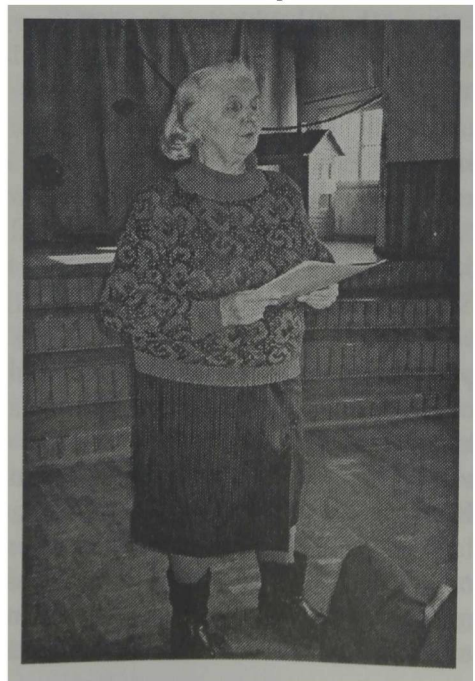
Omandiprobleemid murtud, kimbutas seltsi uus häda – rahapuudus. Maksavad ju järjest rohkem nii elekter, küte, möödapääsmatud remondimaterjalid kui ka töö ise. Õnneks oli Saue vallavalitsuse ja volikogu suhtumine meie muredesse vägagi mõistev ja hädalisteks vajadusteks on alati raha eraldatud. Tänapäevaks oleme saanud hoonet veidi kōpitseda; suuremalt osalt oleme suutnud üle käia eriautobaasi lohaka katuseremondi, paigaldanud vihmaveerennid, remontinud käest lastud köögi ning muidugi tuli kaotada saali pōranda alla tekkinud tiik ja vahetada kōdunenud pōrandatalad.

Haridusseltsi arengutee alates 1993. aastast

1993. aasta lõpus alustas haridusselts küla esimeste ühisürituste korraldamisega, milleks olid meeoleolukad eeskavadega peoõhtud. Taastati raamatukogu annetustena hangitud 750 teosega. Esimesed annetused on pärit rahvusraamatukogust ja kirjanike liidust.

Kooli taasavamise lootust hellitades tehti eeltööd – muretseti klassitais koolimööblit. Marje Suure (Jõgisoo Algkooli õpilane 1960–1964) ja Hele-Mall Kingu eestvedamisel organiseeriti õpperühm ümbruskonna koolieelikutele (3–6aastastele), kes said Ääsmäe pedagoogide Helle Grünvaldi (Jõgisoo Algkooli õpilane 1960–1964) ja Silva Pajumaa käe all koolieelset algõpetust. Harjutati laulmist ja joonistamist, õpiti tundma numbreid ja tähti ning üldse kombeid ja koolipärasust. Õppetöö toimus laupäeviti ja nii saigi kooli nimeks LAUPÄEVAKOOL.

Peale selle on Saue-Jõgisoo Haridusseltsi juurde 1995. a asutatud rahvusvahelise maanoorte organisatsiooni Eesti 4H Jõgisoo klubi, kuhu kuuluvad noored vanuses 8–16 eluaastat. 4H tähendab: olles 4H

liige, omandad neli elus vajalikku harjumust – hoida sõpru, järgida tervislikke eluviise, hoida kodukohta, õppida tegutsedes. Klubi juhendajaks on Hele-Mall Kink. Noored remontisid oma jõududega seltsimaja ärklikorrasel kooskäimiseks klubiruumi. 19. aprillil 1995 registreeriti Harju Maavalitsuses Saue-Jõgisoo Haridusseltsi põhikiri, kus toodi välja seltsi eesmärgid ja tegevusalad. 1996. aastast on seltsil välja kujunenud traditsioonilised pereüritused: vastlatrall, volbriöö karneval, kevadpidu, sügispidu ja jõulupidu.

Loogilise jätkuna oli Saue-Jõgisoo Haridusseltsil plaanis avada uuesti Jõgisool kool. Olime meiegi jõudmas tõdemuseni, nagu mujal maailmas ammu on jõutud: haridus on see, mis maksab, mis loeb, mis on oluline – ilma selleta ei jõua kaugele, iseäranis mitte harmoonilise majandusliku õitsenguni. Väidab ju meie ametlik statistika, et eesti inimese keskmine palk on hakanud sõltuma haridustasemest.

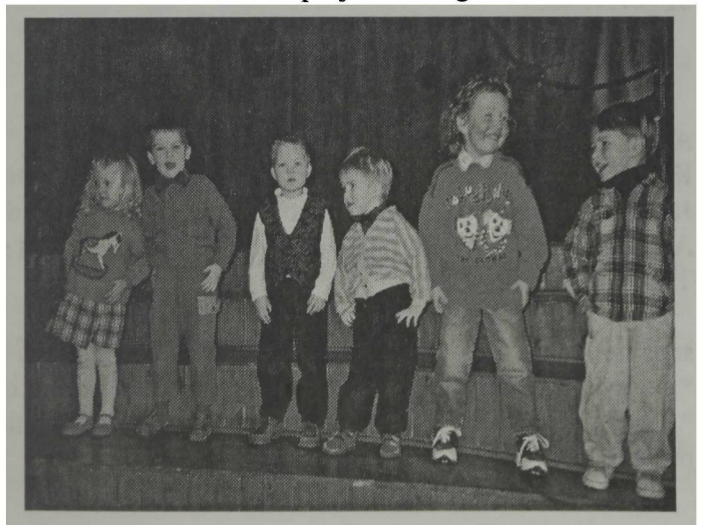
Kooli tegemine sai täistuurid 1996. a novembris, mil kutsuti kokku külakoosolek. Seal vastuvõetud otsust sai mõista vaid üheselt – 1. septembril 1997 helistatakse Jõgisool taas koolikella. 1997. a veebruaris andis vallavolikogu nõusoleku Jõgisoole algkooli asutamiseks. Haridusselts taotles haridusministeeriumilt koolitusluba ja sai selle 24. märtsil 1997. Valla eestvedamisel kuulutati välja koolijuhataja-õpetaja konkurss ning see tõi Jõgisoole noore koolijuhataja-õpetaja Anne Pähna. 1. septembril heliseb Jõgisool koolikell ja et see nii juhtub, selles ei kahelnud lapsed, nende vanemad ega õpetajad. Aga ohud olid olemas. Kuigi haridusministeeriumi koolitusluba oli jõus, ei ole Eesti riigi hariduspoliitika tervikuna hoopiski mitte lapsesõbralik. Vastu on võetud otsuseid mitme väikekooli sulgemise kohta ning aasitud neid omavalitsusi, kes ei ole teinud investeringuid metsaärisse ega bensiinijaamadesse, vaid pidanud oluliseks hariduse ja kultuuri edendamist. Pole siis midagi imestada, kui vallavolikogu kindel “jah” üleöö “ei”-ks muutus: veebruaris vastuvõetud koolitegemise otsus sõnastati maikuus ümber. Nüüd kõlas otsus nii – mitte avada algkooli Jõgisoo külas, tuues põhjuseks – pidada algkooli avamist ebaotstarbekaks.

Selle teate peale reageeris külarahvas üllatavalt rahulikult: kui ei saa munitsipaalkooli, siis teeme erakooli. 1997. aasta 27. augustil andis haridusministeerium uue koolitusloa, kuid seekord erakoolile ning Saue-Jõgisoo Haridusselts avas taas JÕGISOO ALGKOOLI ukсед. Kooli juhataja-õpetaja ametisse asus Anne Pähn (praegu Tiits), kes on palju kaasa aidanud nii kooli kui ka haridusseltsi arengule ja on hetkel koolis matemaatikaõpetaja. Tänapäevaks on koolijuhataja-õpetajaks Tiina Aarna. Koolis õpib 13 last. Õpetaja Marge Rootalu annab kehalist kasvatust ja on abiõpetaja. Säilitamiseks eesti rahvakultuuri ja kombeid, toimuvad koolis folklooritunnid, inglise keele õpe esimesest klassist ning lisaks arvutiõpe. Lapsed osalevad klaveritundides ja jalgpallitreeningutel ning koos käiakse ujumas. Teatris või kontserdil käiakse kord veerandis, asume ju Tallinna külje all.

1998. aasta sügisest alustas tegevust BEEBIKOOL “Pesamuna” ja MÄNGUKOOL “Pillerpall” (Laupäevakooli asemel). Õpetajaks on Sirje Liiv, kes ühtlasi annab koolis ka muusikatunde. 1999. aastal finantseeris Avatud Eesti Fond projekti “Jõgisoo küla avalik raamatukogu”, mille tulemusena on Jõgisool avatud internetipunkt.

Raamatukogu juures tegutseb “Puruvanade klubi”, kus toimuvad kohtumised huvitavate inimestega (mägironija Raivo Plumeriga, valla sotsiaalnõunikuga jne). Raamatukogu juhatajaks on taas Aino Lehtmets, kes hoolimata oma east on särtsakas ning aktiivne. Seltsis korraldatakse veel teatri ühiskülastusi, noortele suvelaagreid ja jalgrattamatku.

Haridusseltsi juures tegutsevad mitmesugused ringid, mis pakuvad nii õpet kui ka lustimist. Haridusselts

korraldab Jõgisoo spordiväljaku rajamist, mille ehitus on lõppjärgus ning sellega laiendame spordiklubi tegevust. Plaanis on korraldada ka täiskasvanute koolitust.

Saue-Jõgisoo Haridusseltsi tänapäeva arengule, eriti algusaastatel, on palju kaasa aidanud meie seast lahkunud Jüri Otsmaa, kes on nimetatud seltsi auliikmeks. Seltsi on juhtinud taastamisest alates juhatuse esimees Ester-Inge Heinaste (haridusseltsi asutaja Juhan Depmani tütar). Suure ning sisulise töö eest tuleb tänada Marje Suurt.

Alates 2001. aasta kevadest juhib seltsi uus juhatuse, kuhu kuuluvad: Anne Tiits – juhatuse esimees, Marje Suur – juhatuse aseesimees, Anne Kalda, Vilvi Uesalu ja Hele-Mall Kink, kes on ühtlasi ka seltsimaja juhataja.

Loo lõpetuseks tahab Saue-Jõgisoo Haridusseltsi juhatuse tänada kõiki seltsi endiseid ja praeguseid liikmeid ning toetajaid, kes on seltsi tegemistele käe külge ja õla alla pannud, eelkõige muidugi kohalikku omavalitsust, kes on mittetulundusliku seltsi materiaalseid vajadusi enamasti õigesti hinnanud.

METSAVEND ALFRED KÄÄRMANN EESTI KOOLIST

Alfred Käärman
66001 Saru, Mõniste vald

27 09 2001

Austatud hr A. Käärman

3. oktoobril 1998 pidas Hargla kool oma 310. aastapäeva. B. G. Forseliuse Seltsi esindajatena olid kohal Riigikogu liige prof Arnold Rüütel (esimees) ja Madis Linnamägi (tegevesimees, allakirjutanu).

Teie sõnavõtust on mul tänini selgesti meeles üks lause: “Hargla koolist saadud haridusest jätkus mulle terveks eluajaks”

B. G. Forseliuse Selts pöörab suurt tähelepanu ka eesti hariduse ajaloole, sest just tänu kolmesaja-aastasele haridusteele suutsime rahvuseks kasvada, oma riiki kaitsta ja üles ehitada.

Selts annab välja ajakirja *Forseliuse Sõnumid*, milles on rubriik “Kooli- ja hariduslugu”

Teie elutee näitab, et olite hea õpilane, koolis saadud kasvatuse ja hariduse järjekindel rakendaja. Meeleldi avaldaksime Teie mälestusi ja mõtteid eesti koolist, sest raamatutes “Surmavaenlase vastu” ja “Vabaduse vaim” ju otseselt koolist ja haridusest juttu ei ole.

Lugupidamisega

Madis Linnamägi
Tegevesimees

05 12 2001

Austatud B.G. Forseliuse Seltsi tegevesimees

Kõigepealt vabandan hilinenud vastuse pärast Teie kirjale 29.09.2001.

Jah, ma pean veelgi kinnitama, et “Hargla koolist saadud haridusest jätkus mulle terveks eluajaks”

Aastatel 1930–36 õpetati meie algkoolides lastele ainult seda, mida tulevasel elus vaja läks.

Tähtsamaks aineks oli

Emakeel,

seda nii lugemises, jutustamises kui ka kirjutamises. Iga õpilane pidi oskama:

* Soravalt lugeda, õieti hääldada ja lugemisel vahemärke pidada.

* Loetud õppetükke oma sõnadega ümber jutustada, mitte pähe õppima. Pähe õpiti ainult laule ja piiblitekste.

Kirjutamise harjutamiseks tehti palju etteütlusi, kusjuures õpetaja ise hääldas nii puhtalt, et õpilane sai kuulmise järgi aru, kuhu tuleb panna k, p, t või g, b, d!

Tähed kirjas pidid olema nii selgelt ja teistele inimestele loetavalt kirjutatud, et ei peaks mõistatama, mis täht see nüüd on!

Lause pidi olema selge ja ühemõisteline, nii et lugeja mõistaks seda samamoodi nagu kirjutaja. Võõrsõnu nagu bensiin, auto, graniit ja teisi, millele ei olnud eestikeelset sõna olemas, kasutati muidugi eesti keeles käänates. Üldiselt püüti võõrsõnu vältida, kui meil oli oma sõna olemas.

Minu poolt vaid veel niipalju, et Emakeel on see, mis meist on teinud Rahvuse ja tänu Emakeelele oleme veel elus.

Looduslugu

See omakeelne sõna tähendab õpetust sellest, mis on meie ümber olemas ja osa sellest oleme ka meie ise. Saime teada, kuidas käib päike, pöörleb Maakera, vahelduvad neli aastaaega... Kuidas päikesesoojus salvestub taimedesse ja puud põletades saame suvise päikese talvel kätte. Saime teada, et Päike, Maa ja Vesi on Elu alus.

Kodulugu

Ka see õppeaine oli Eesti-aegses koolis olemas. Et perekond, kes elab oma kodus, on see osake, millest koosneb Rahvus. Et kodu juurde kuuluvad põllud, aed, koduloomad-linnud-mesilased..., õuepuud kodu ümber, viljapuud ja marjapõõsad koduaias. Et kodu on ühe pere kindel koht, mis kaitseb kurja eest. Et aga igal inimesel oleks oma kodu, selleks on vaja teha tööd. Ainult tööga saame kodu, riided selga, süüa ja "oma toa", kus on vihma- ja tuulevari, talvel soe ja suvel jahe. Ainult tööga on aidas midagi, mis teeb meid sõltumatuks võõrast võimust.

Maateadus

andis meile piisava ülevaate maakerast, selle ilmastikuvöönditest, et kõikjal ei ole talve, soojadest maadest, seal elavatest inimestest, loomadest, lindudest, taimedest. Mägedest, jõgedest, džunglitest ja kõrbest, savannidest, Tiibeti kiltmaast, Põhja- ja Lõunanabast, ookeanidest ja saartest, merehoovustest.

Poliitilise korra kohta vaid niipalju kui seda momendil oli, kas oma riik või asumaa.

Ajalugu

algas vanemates klassides. Räägiti muistsest priiusest, sõjast ristirüütlitega, mis meile nii õnnetult lõppes. 700aastasest orjaõöst... Ärkamisajast, Maailmasõjast, Vabadussõjast. See oli tõeline Eesti Rahva ajalugu, mida meile õpetati... ja nii kuidas kõik oli.

Rehkendus

Kõik aritmeetika neli tehet. Niipalju ei ole mul kunagi raha olnud, et ma seda lugeda ei oskaks. Ainsaks arvutiks oli arvelaud ja ruuduline vihik pliiaatsiga. Keerulisem matemaatika jäi kõrgemate koolide kavasse.

Võimlemine

Need tunnid muidugi olid, kuid ei olnud mingit spordisaali, kus end trikoo väele võtta ja higiseks ajada, pealegi talvel!

Meil olid kõigil suusad, kelgud, omatehtud uisud olemas ja see möll käis peale tunde kodus. Maalastel on nii palju liikumise võimalusi olemas. Koolis muidugi mängiti võrkpalli, kui ilm lubas.

Laulmine

See käis meil laulutundides ikka kuulmise, mitte noodi järgi. Olid lastelaulud, jõululaulud, isamaalised laulud. Häbi on mul nende praeguste kooliõpetajate pärast, kes oskavad küll palka nõuda, streikida, kuid "toodavad eurohomosid" kes ei oska Eesti hümnit laulda ega tea midagi Eesti ajaloost!

Käsitöö

Esimeses klassis lõiguti paberist kujakesi, mis kleebiti vihikusse. Vanemates klassides õpetati poistele noa, kirve, sae, peitli, puuride, viilide käsitamist, hooldamist ja teritamist. Samuti hõõvleid

ja hõõvelpingil töötamist. Tol ajal maal elektrit veel ei olnud, kuid kohalik Kallimetsa talu perepoeg Eduard Wellmann oli nii kõva mees, et seadis 1933. a Hargla Rahvamajja elektrivalguse. Koolil oli dünamo (3 KW, 110 V) ja Pärnust osteti 5-HJ-line petroolimootor! Pidude ajal oli rahvamajas elektrivalgus ja mina jälgisin, kuidas jõujaam töötab, olin selleks *dipl ins* E. Wellmanni poolt “välja õpetatud”, sest tema oli märganud minu huvi “elektrifitseerimise” ajal, kui ma abiks olin.

Joonistamine

Ka seda meile õpetati, kuid kõigil ei ole selleks annet ega silma.

Usuõpetus

Koolipäev algas ikka lühikese palvuse ja ühislauluga lauluraamatust. Usuõpetuse tunnis räägiti muidugi Kristusest, kes pidi ristisurma surema meie pattude eest... Kuid kahjuks ei räägitud midagi muistsete eestlaste elust.

Võõrkeeltest

õpetati meile 5.–6. klassis inglise keelt, kuid vaja seda vähestki ei läinud. Elu aga õpetas mulle peale Emakeele veel kolme “kohalikku keelt”

Raamatukogu

asus koolimajas, sealt sai palju lugemist “Tarzani” raamatutest kuni Vabadussõja lugudeni. “Ümera jõel”, “Läänemere isandad”, “Tasuja” Kasutasin kõike, mis meeldis.

Praegune koolipoliitika

ei kasvata isiksusi, vaid kariloomi, kes ei ole võimelised oma peaga mõtlema, sündmustest järeldusi tegema, mineviku vigadest õppima; toimivad massimeedia järgi. Eestivaenulik massimeedia halvustab ja mõnitab meie keelt ja rahvust, neid inimesi, kes Eesti vabaduse eest on võidelnud nii relva kui sõnaga.

Emakeel ja Rahvuslus oli see jõud, mis aitas meil üle elada sajanditepikkuse orjapõlve, tõusta tuhande ärkamisajal, võita Vabadussõja, ehitada paarikümne aastaga Oma Riik... Kaitsta Eestimaad Teises Maailmasõjas ja sõdida viimse meheni Surmavaenlase vastu Eesti metsades. Eesti Rahvuslus ei ole kedagi ohustanud, vaid aidanud meil ellu jääda.

Minu märgukirjad Isamaa saadikutele Riigikogus – “Kehtestada koolides Riigikaitse tunnid” – ei ole leidnud teostust. Veel hullem, isade maad müüakse välismaalastele, Emakeelest kui Riigikeelest on loobutud eestivaenulike kolonistide nõudel. Noorte moraali laostavad telesaated, porno ja vägivald “demokraatia pakendis”

Värelevad arvutiekraanid rikuvad laste silmi juba koolis ja üks naisõpetaja kuulutas raadios: “Kirjutamist polegi vaja harjutada, selleks on arvutid”!!!

* * *

Ma ei ole nõus Teiega. Minu raamatus “Vabaduse vaim” on ju kirjas, mida kooliõpetajast ema õpetas oma “saunas sündinud tütrele”

Ma olen Teile kirjutanud. Kui leiate midagi siit avaldamiseks, siis saatke üks eksemplar sellest ka mulle.

Tervitades Alfred Käärmann

Naisüliõpilaste korporatsioonil “Filiae Patriae” oli 6. detsembril 2001 oma kenas vastremonditud konvendis Struve 4 kõnekoosolek. Korporandid olid endale külla kutsunud Alfred Käärmanni, kellega veetsid pika vestlusõhtu. Neiud tõid oma külalise Võrumaalt kohale ja hoolitsesid öömaja eest.

Alfred Käärmann on kindlameelsuse võrdkuju. Ta on eluülikooli paberitega õpetaja, tema käidud tee ja vaimsus on hindamatu väärtusega. Tänutäheks andis B. G. Forseliuse Selts sellel konvendiõhtul Alfred Käärmannile üle Väikese Ignatsi Jaagu medali.

Seltsi järgmine, XIV õpilaste suvekool tuleb Mõnistes. Üheks suvekooli teemaks on metsavendlus. Küllap kohtume ka Alfred Käärmanniga!

Soovitan eelnevalt tutvuda:

Alfred Käärmann, Surmavaenlase vastu. Eesti lõunapiiri metsavenna mälestusi. 1998

Alfred Käärmann, Vabaduse vaim. 2000

Eerik Kross, Kindlameelsus *versus* reeturlikkus – eestlase lugu. – Postimees, 19. III 98

Margit-Mariann Koppel, Metsavendluse ideoloogia. – Kultuur ja elu, 4/454, 1998

Evar Saar, Kuis Vahtsõn Roosani aastapäivä peeti ehk Midagi sellist pole siinkandis enam kümme aastat olnud. – Postimees, 01. III 98

<http://www.rk.ee/metsavennad/>

Madis Linnamägi

Mõniste, Metsavenna Talu, 6. jaanuar 2002. Testimine punkris: metsakohinasse pistetud sõrm hakkab küünlaleegist põlema – laar on õige kangusega. Vasakult: B. G. Forselise Seltsi koostööpartneri Express Reaside juhataja Aino Kaljusaar, Metsavenna Talu peremees Meelis Mõtus.

EUSTORY JA EESTI

Körberi Sihtasutuse (Körber-Stiftung) asutas saksa tööstur ja filantroop Kurt A. Körber (1909–1992) 1982. aastal. Tänapäevaks on Hamburgis asuva Körberi Sihtasutuse algatatud ajalooalaste õpilastööde konkursid jõudnud 14 Euroopa riiki ja alates maist 2001 koondati need EUSTORY nime alla. Võistluste läbiviijateks on mittetulunduslikud organisatsioonid. Eestis on selleks Eesti Ajalooõpetajate Selts.

17. mail 2001 kinnitati EUSTORY harta, eeskirjad ja põhikiri. Valiti juhtiv komitee ja tegevdirektor, kelleks on Gabriele Bucher Dinc. Ka Eesti Ajalooõpetajate Selts on ühinenud EUSTORY hartaga ja allkirjastanud deklaratsiooni.

EUSTORY raames läbiviidavaid võistlusi kontrollib rahvusvaheline järelevalvekomisjon. Kõik EUSTORY konkursid järgivad uuriva õppimise ideid. Igal neist peab olema kindel teema, läbiviimise eesmärk ja selgelt sõnastatud osavõtutingimused.

Järgnevalt toome ära EUSTORY eesmärgid:

- aidata võimalikult paljusid Euroopa maid noortele ajalooalaste konkursside korraldamisel ja läbiviimisel;
- korraldada laureaatide rahvusvahelisi kohtumisi;
- organiseerida kogemuste vahetamist riikide vahel ja saada igakülgset ülevaadet konkurssidest;
- töötada välja ideid ja soovitusi tulevaste tööde jaoks;
- ühise ajalooinitsiatiivi väljaarendamine Euroopas.

EUSTORY koduleheküljel asub aadressil <http://www.stiftung.koerber.de>.

Eestis toimus Eesti Ajalooõpetajate Seltsi (EAS) ja Körberi Sihtasutuse eestvõttel õpilaste ajalooalaste uurimistööde võistlus esmakordselt 1999/2000. õppeaastal. Võistluse patrooniks nõustus olema President Lennart Meri. Esimese võistluse teemaks oli "Eesti pere ja kodu XX sajandil" Järgmisel, 2000/2001. õppeaastal oli võistluse teemaks "Eesti kool" Mõlemal osales üle saja õpilase.

Tänavune konkurss on arvult kolmas ja teemaks on "Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik" Osalemissoovi on avaldanud juba ligi 300 õpilast üle kogu Eesti. Seekord on patrooniks President Arnold Rüütel.

Eesti Ajalooõpetajate Seltsi poolt korraldatava võistluse eesmärgid:

- rahvuslike väärtuste mõtestamine, põlvkondadevahelise sideme ja järjepidevuse hoidmine;
- õpilaste ajaloohuvi süvendamine ja nende silmaringi avardamine;
- õpilaste iseseisvate uurimistöölaliste oskuste arendamine.

EAS valis võistlust korraldava komisjoni ja kaks koordinaatorit. Osavõtutingimused ja hindamiskriteeriumid on ära toodud võistlusjuhendis ja infovoldikutes. 2000. aasta sügisel anti välja infobrošüür, milles on soovitusel töö kirjutamiseks ja vormistamiseks. Juhendi leiab ka Eesti Ajalooõpetajate Seltsi koduleheküljelt <http://www.eas.edu.ee>.

Täpsemat teavet on pakutud infopäevaldel, kus on esinenud ajalooteadlased, arhiivitöötajad ja kogemustega õpetajad-koduloolased.

Võistlusest tehakse kokkuvõtteid kahes vanuseastmes: põhikool (7.–9. kl) ja gümnaasium. Parimatele võistlustöödele määrab žürii mõlemas vanuseastmes kolm preemiat:

- I – 2000 krooni,
- II – 1500 krooni,
- III – 1000 krooni.

Parimate tööde juhendajatele määratakse kokku kuus preemiat á 1000 krooni, kummaski vanuserühmas kolm preemiat. Žürii jätab endale õiguse auhinnafond vajaduse korral ümber jagada.

Lisaks võib žürii määrata rahalisi eriauhindu ja raamatuauhindu. Kõik osavõtjad ja tööde juhendajad-õpetajad saavad Presidendi tänukirja.

Kolm võistlusest osavõtjat, kes valdavad hästi võõrkeeli, ja üks juhendaja kutsutakse igal aastal augustis Saksamaal toimuvale nädalasele suveseminarile, millel osalevad kõigi EUSTORY-ga ühinenud riikide võistluste võitjad. Osavõtukulud kannab Körberi Sihtasutus. Täna on sellele lisandunud nädalased sügisseminarid EUSTORY-ga ühinenud riikides ja need on mõeldud noortele, kes on üle 18 aasta vanad. Eelmisel aastal korraldati Poolas noorteseminar. Eestist osales seal kaks õpilast. Sel aastal on valitud toimumiskohaks Eesti. Seminar kestab 5.–12. oktoobrini 2002 ja seda organiseerivad Eesti Ajalooõpetajate Selts ja korraldustoimkond. Ka sellel aastal saab igast riigist kaks vähemalt 18-aastast noort, võistluse võitjat, õiguse osaleda noorte sügisseminaril.

Rahalised preemiad on Eesti Vabariigi Presidendi Kultuurirahastult. Lisaks sellele saavad paljud õpilased ja tööde juhendajad hinnalised raamatupreemiad. Need on haridusministeeriumilt.

Täna on oleme leidnud sponsorid ja mais ilmub kogumik esimesel ja teisel võistlusel rahalise preemia saanud tööd. Raamatu väljaandmise rahalisteks toetajateks on Körberi Sihtasutus, Eesti Vabariigi Presidendi Kultuurirahastu, Hasartmängumaksu Nõukogu ja Eesti Kultuurkapital. Kuna uurimistöid kirjutades kasutavad õpilased hulgaliselt erisuguseid ajalooallikaid (arhiivimaterjale, avaldatud töid) ja talletavad suulisi ning kirjalikke mälestusi, siis on uurimistööd hindamatuks varamuks teistele uurijatele.

Oleme seisukohal, et EUSTORY raames läbiviidav õpilaste ajalooalaste uurimistöde võistlus on üks uuriva õppetöö vorme, mis on saanud igapäevase õppeprotsessi lahutamatuks osaks.

Tiiu Ojala, Vastseliina Gümnaasiumi õpetaja
Viivi Rohtla, Lähte Ühisgümnaasiumi õpetaja

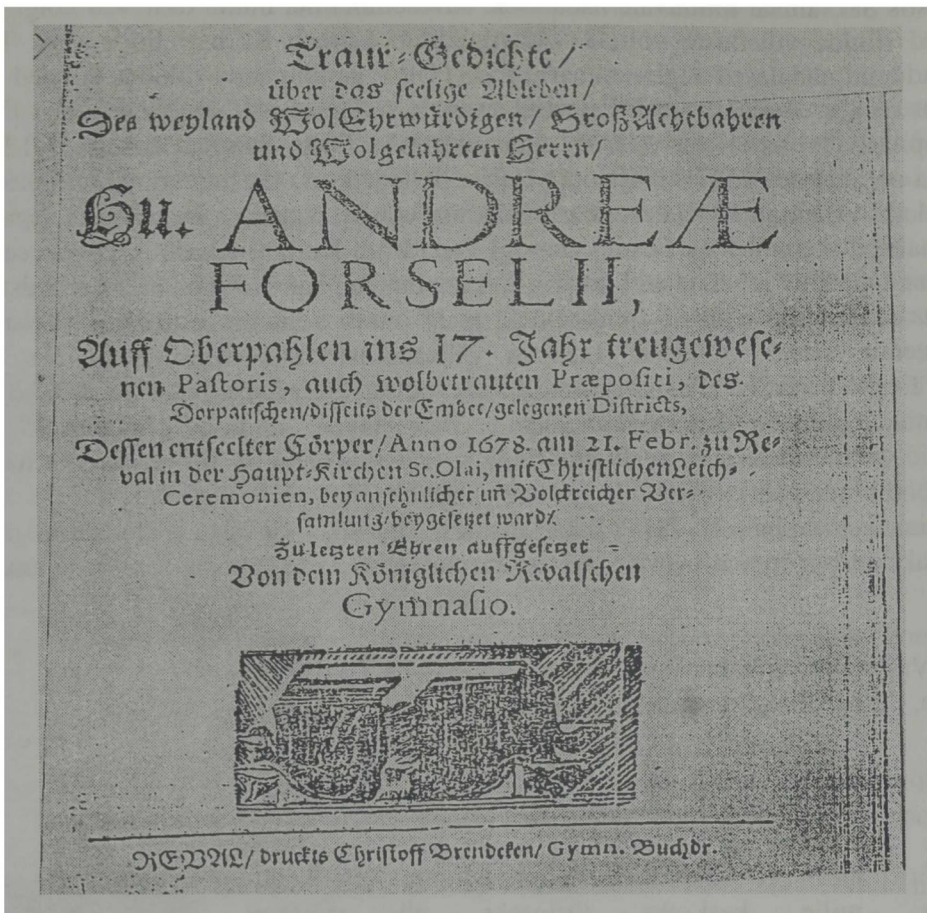
23. veebruaril 2002 oli Vastseliina Gümnaasiumis XIII kodu-uurimispäev, mille keskseks ürituseks oli mõistagi kodulookonverents. Vastseliina Gümnaasium paistab traditsiooniliselt silma oma kõrgetasemelise töö poolest. Uurimusliku tegevuse eestvedajaks on õpetaja Tiiu Ojala (kõrvalpildil, kooli muuseumis). Koolis on kaante vahele kogunenud juba 278 uurimust. Lähemalt kirjeldab ta oma tööd artiklis “Uuriv õppimine ja ainetevaheline integratsioon ajaloo õpetamisel”, mis ilmub *B. G. Forseliuse Seltsi Toimetistes nr 4. Studia forseliana I*.

Seekord tutvustasid kõik 31 kümnenda klassi õpilast oma töö tulemusi. Retsenseerimine oli käesoleval aastal usaldatud Eesti Rahva Muuseumi teadurile ja Tartu Ülikooli lektorile Anu Järsile. Ülevaate ja hinnangu andis õppealajuhataja Ene-Küllli Lökk.

Parimaks uurimuseks tunnistati Merlis Pajustiku “Kool ja õpetajad nõukogude korra ja taasiseseisvunud Eesti Vabariigi ajal”. Silma paistis ka Anneriin Truu töö “Elmar-Johannes Truu – Eesti Vabariigi Riigikogu liige”. E.-J. Truu oli ise kohal.

Selts pidas meeles häid uurijaid (vt allpool laureaate nimekirja) ja annetas koolile I klassi medali *Suur Kuldtukat*.

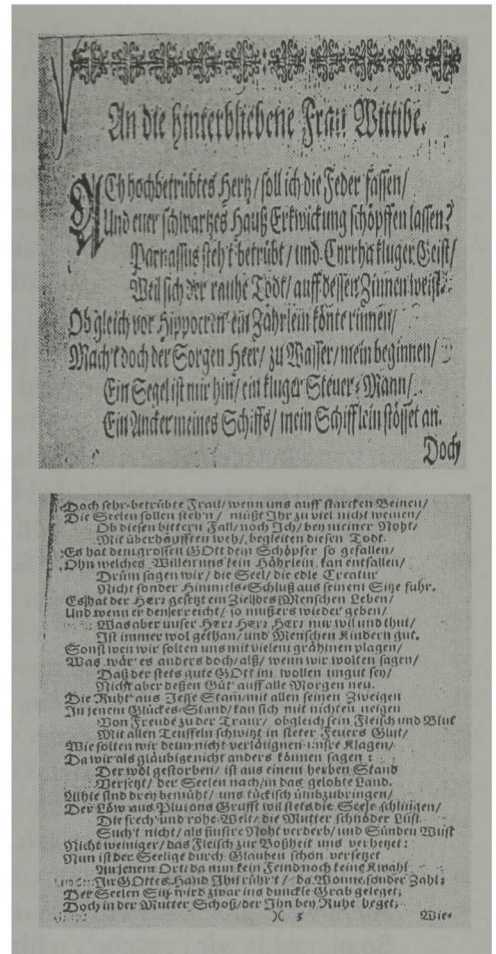

Traur-Gedichte/
über das seelige Ableben/
Des weyland WolEhrwürdigen / GroßAchtbahren
und Wolgelahrten Herrn/
**Hu. ANDREÆ
FORSELI,**
Auff Oberpahlen ins 17. Jahr treugewese-
nen *Pastoris*, auch wolbetrauten *Præpositi*, des
Dorpatischen / disseits der Embec / gelegenen *Districts*,
Dessen entseelter Körper / Anno 1678. am 21. Febr. zu Re-
val in der Haupt-Kirchen *St. Olai*, mit Christlichen Leich-
Ceremonien, bey ansehnlicher un[d] Volkreicher Ver-
samlung / beygesetzt ward/
Zu letzten Ehren auffgesetzt
Von dem Königlichen Revalschen
Gymnasio.

REVAL / druckts Christoff Brendeken / Gymn. Buchdr.

An die hinterbliebene Frau Wittibe.

ACH hochbetrübtes Herz / soll ich die Feder fassen/
Und euer schwarzes Hauß Erkwirkung schöpfen lassen?
Parnassus steht betrübt / und Cyrrha kluger Geist/
Weil sich der rauhe Todt / auff dessen Zinnen weist.
Ob gleich vor Hippocren ein Zährlein könte rinnen/
Mach't doch der Sorgen Heer / zu Wasser / mein beginnen/
Ein Segel ist mir hin / ein kluger Steuer-Mann/
Ein Ancker meines Schiffs / mein Schiffelein stösset an.
Doch sehr-betrübte Frau / wenn uns auff starcken Beinen/
Die Seelen sollen steh'n / müßt Ihr zu viel nicht weinen/
Ob diesen bittern Fall / noch Ich / bey meiner Noht
Mit überhäufften weh / begleiten diesen Todt.
Es hat dem grossen GOTT dem Schöpfer so gefallen/
Ohn welches Willen uns kein Hährlein kan entfallen/
Drüm sagen wir /die Seel / die edle Creatur
Nicht sonder Himmels-Schluß aus seinem Sitze fuhr.
Es hat der HErr gesetzt ein Ziel des Menschen Leben/
Und wenn er den erreicht / so muß ers wieder geben/
Was aber unser HErr HErr HErr nur wil und thut/
Ist immer wol gethan und Menschen Kindern gut.
Sonst wen wir solten uns mit vielem grähmen plagen/
Was wär es anders doch / alß / wenn wir wolten sagen/
Daß der stets gute GOTT im wollen ungut sey/
Nicht aber deßen Güt' auff alle Morgen neu
Die Ruht aus Jesse Stamm / mit allen seinen Zweigen
In jenem Glückes-Stand / kan sich mit nichten neigen
Von Freude zu der Traur / obgleich sein Fleisch und Blut
Mit allen Teuffeln schwitzt in steter Feuers Glut/
Wie solten wir denn nicht verlängnen unsre Klagen/
Da wir als gläubige nicht anders können sagen:
Der wol gestorben / ist aus einem herben Stand
Versetzt / der Seelen nach / in das gelobte Land.
Allhie sind drey bemüht / uns tückisch umbzubringen/
Der Löw aus Plutons Grufft wil stets die Seele schlingen/
Die frech' und rohe Welt / die Mutter schnöder Lust
Such't nicht / als finstre Noht verderb / und Sünden Wust
Nicht weniger / das Fleisch zur Boßheit uns verhetzet:
Nun ist der Seelige durch Glauben schon versetzt
An jenen Ort / da nun kein Feind noch keine Kwahl
In GOTTes Hand Ihn rühr't / da Wonne sonder Zahl:
Der Seelen Sitz wird zwar ins dunckle Grab gelegt;
Doch in der Mutter Schoß / der Ihn bey Ruhe beget;
Wiewol auch wird hernechst / zur Seelen Lust und Freud
Der Leib seyn aufferweckt / zur süssen Ewigkeit.
O ewig wohl ist Ihm / wie solten wir nun können
Viel trauren ob den Todt / und Ihm die Lust nicht gönnen/
Die GOTT nach seiner Gnad Ihm unaußsprechlich gibt
Wir wünschen auch dahin / wans Ihm hernechst beliebt.
Indessen lasset uns verhüten allen Schaden.
Den wir durch über-Macht des Traurens auff uns laden/
Ich halte meines theils / daß wir uns würden seyn

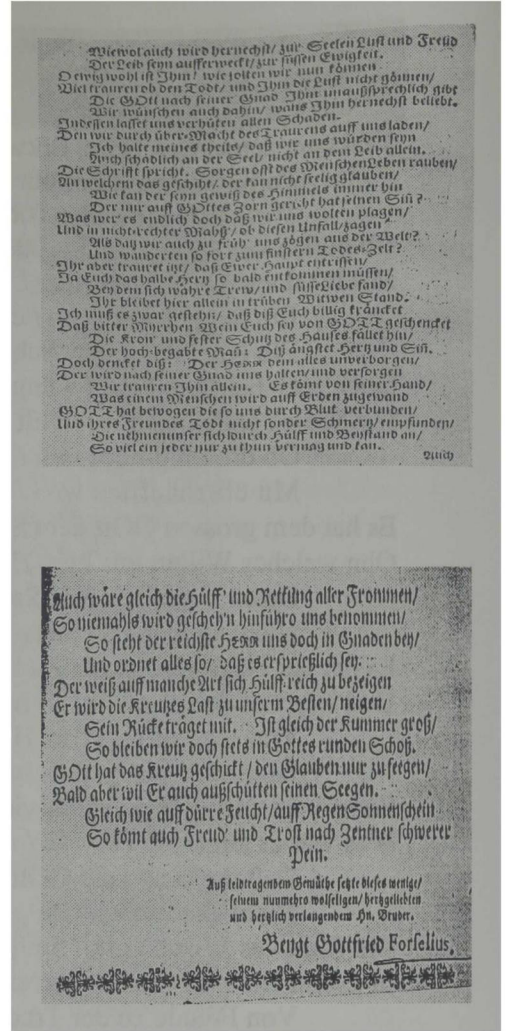

Auch schädlich an der Seel / nicht an dem Leib allein.
 Die Schrift spricht. Sorgen oft des Menschen Leben rauben/
 An welchem das geschieht / der kan nicht seelig glauben/
 Wie kan der seyn gewiß des Himmels immer hin
 Der nur auff GOTTes Zorn gericht hat seinen Sin[n]?
 Was wer' es endlich doch daß wir uns wolten plagen/
 Und in nicht-rechter Maßß' / ob diesen Unfall / zagen
 Als daß wir auch zu früh' uns zögen aus der Welt?
 Und wanderten so fort zum finstern Todes-Zelt?
 Ihr aber trauret izt / daß Ewer Haupt entrissen/
 Ja Euch das halbe Herz so bald entkommen müssen/
 Bey dem sich wahre Trew / und süsse Liebe sand/
 Ihr bleibet hier allein in trüben Witwen Stand.
 Ich muß es zwar gestehn / daß diß Euch billig kräncket
 Daß bitter Myrrhen Wein Euch sey von GOTT geschencket
 Die Kron' und fester Schutz des Hauses fället hin/
 Der hoch-begabte Man[n]: Diß ängstet Herz und Sin[n].
 Doch dencket diß: Der HERR dem alles unverborgen/
 Der wird nach seiner Gnad uns halten / und versorgen
 Wir trauren Ihm allein. Es kömt von seiner Hand/
 Was einem Menschen wird auff Erden zugewand
 GOTT hat bewogen die so uns durch Blut verbunden/
 Und ihres Freundes Todt nicht sonder Schmerz / empfunden/
 Die nehmen unser sich durch Hülff und Beystand an/
 So viel ein jeder nur zu thun vermag und kan.
 Auch wäre gleich die Hülff' und Rettung alter Frommen/
 So niemahls wird gescheh'n hinführo uns benommen/
 So steht der reichste HERR uns doch in Gnaden bey/
 Und ordnet alles so / daß es ersprießlich sey.
 Der weiß auff manche Art sich Hülff-reich zu bezeigen
 Er wird die Kreuzes Last zu unserm Besten / neigen/
 Sein Rücke träget mit. Ist gleich der Kummer groß/
 So bleiben wir doch stets in Gottes runden Schoß.
 Gott hat das Kreuz geschickt / den Glauben nur zu seegen/
 Bald aber wil Er auch außschütten seinen Seegen.
 Gleich wie auff dürrer Feucht / auff Regen Sonnenschein
 So kömt auch Freud' und Trost nach Zentner schwerer
 Pein.

Auß leidtragendem Gemüthe setzte dieses wenige/
 seinem nunmehr wolseligen / herzgeliebten
 und herzlich verlangendem Hn. Bruder.

Bengt Gottfried Forselius.

Prof Liivi Aarma leidis Uppsala Ülikooli raamatukogu haruldaste trükiste osakonnas pastor Andreas Forseliuse matuselaulud (Traur-Gedichte ..., 1678). Ta saatis 6. septembril 1996 seltsile nende matuselaulude koopia, milles on ka B. G. Forseliuse pühendus Andreas Forseliuse, s.o oma venna lesele. L. Aarma palus seda pühendust näidata Ain Kaalepile, kes selgitas, et tegemist on kirjandusloos tähelepanuta jäänud barokkluule valdkonda kuuluva teosega, millel on esmajärguline tähtsus. Ta hakkas ise aleksandriinis kirjutatud laulu tõlkima ja tunnistas, et selle tõlkimine oli päris raske pähkel ja võttis palju aega. "Rõõmu teeb igal juhul see, et meie kultuurilugu on täienenud: teame, et B.G.F. oli ka oma aja heal tasemel poeet!" Terviku huvides üllitame ka trükise päise ja matuselaulu nii *fac simile* kui *times*'is.

Andreas Forseliuse mahajäänud lesele

Oo südant rusutut! Pean kätte võtma sulle,
et troosti majale nii tuua õnnetule.
Parnassost valdab tusk ja tarka Delphit norg,
sest mäe all laiumas on surmavarju org.
Eks Hippokrene veest üks piisk teed näita ette.
See voolab valude ja leina tulvavette.
On puudu puri mul ja osav tüürimees,
ei ankrukohtagi ma leia selles vees.
Ent, emand, leinates hing seisma kindlal jalal
peab ometi, et piir saaks ka sel rängal halal.
On masendanud mind seesama vaev ja piin,
mis meile kõigile see surm on toonud siin.
Kes teab, mis Looja eal küll tahab või ei taha,
kuid tema tahtmata ei lange kõrski maha.
Nii ütleme: kui hing peab jätma elumaa,
ei taeva käsuta ta seda teha saa.
On inimsüdamel üks kandam võetud kanda,
mis jõudes päralt taas tuleb ära anda.
Mis meie Issand eal ent ette võtma peaks,
on hästi tehtud kõik ja inimlaste heaks.
Kuis valusid me ka maailmas taluksime
ja armsalt Jumalalt ta armu paluksime,
ka seda saamata me õigesti ei tee,
kui ütleme, et on ta kuri nõu nüüd see.
Mis jõud küll Jesse eost kord kõrgeks kasvand tüve
eal painutada saaks! Mis tõrjuks hingest hüve
ja nõnda armetuks ta vaese pigistaks,
et vastuhakuta ta põrgus higistaks!
Eks tule meil, kui meel ka sees kuitahes tusklik,
nii öelda, nagu peab see ütleva, kes usklik:
tõtatud maale viib kõik need ju taeva arm,
kel õnnis oli lõpp, mis siis, et elu karm.
Kes kõiki kolme neid ent talitseks ja keelaks:
suur põrguelukas, kes kõik me hinged neelaks,
see ilmalust, mil jõud käib üle jõuetust
sel moel, et patuöö ta üle laotub must,
ja lõpuks liha: see ju kätkeb kõike kurja!
Usk üksi ajada võib nende kavad nurja,
sest ükski õnnis hing ei saagi väsida,
kui päästab Jumala kõikvõimas käsi ta.
Eks musta hauda hing küll puhkama ju panda,
kuid nagu ema rüpp võib seegi rahu anda,
sest eespool ootamas on rõõmupõli pikk:
nii ülestõusmine kui õnnis igavik.
Eks või me küsida koos iga leinajaga,
et kas sealpoolne ilm siis rõõmu mõnd ei jaga,
kas kinki mõnd ei saa hing heldelt Jumalalt,
nii nagu soovinud me temale siit alt.
Kui ainult kõik see vaev nii maha meid ei vaotaks
ja taeva enda arm need leinavalud kaotaks!
Ühtmoodi ängistust eks vaev ja valu see
niihästi hingele kui kehale ju tee.

On kirjas, et kui lein mõnd hinge liiga rusub,
 siis mida enam muud ta endamisi usub
 kui seda, et ta peal on taeva enda raev:
 sealt pärit on ta piin ja võrsunud ta vaev.
 Eks nurisema ta siis muidugi ka hakka
 ja mõtet haudumast niisugust ka ei lakka,
 et liiga lühike on meie maine retk
 ja liiga ruttu käes on sünge surmahetk.
 See leinata on Teil, et perelt pea on kadund.
 Poolt südant temaga koos puuduvat Te adund,
 veel nuttes meenutand truud armastust, ja nüüd
 Teil pole enam muud kui kanda leserüüd.
 On Jumal karika täis kalland mõru viina
 ja peate jooma sealt. Ma jagan Teie piina.
 On lahkund maja kroon ja kaitsja, üllas mees.
 Koos seisan Teiega, ka minul silmad vees.
 Ent mõelge: Jumal ju eks kõigi peale vaata
 ja iga silmapilk või meile abi saata.
 Me usaldame vaid ju teda: armuväel
 kõik inimsoole on ta andnud heldel käel.
 On Jumal tahtnud nii, et peaksime neist lugu,
 kes oma verelt on siin ilmas meie sugu.
 Nad hua veerelgi ei keela oma nõu,
 kui keegi omadest seal ainult kaotab jõu.
 Eks nõndasamuti saa abi iga vaga,
 sest Kõigevägevam on toena tema taga.
 Ta oma armuga on aina kaitsjaks meil,
 ei kao ta õnnistus me eluasemeil.
 Ta meie abimees on kõikjal kogunisti.
 Kui kanda tuleb meil ka igapäevast risti,
 ta õla alla seab. Kui hädas puudub loht,
 siis tema süles meil on siiski kindel koht.
 Rist on ju Jumalalt, et usku õnnistada.
 Nii meile juhatab ta õnnistuserada:
 aeg tuleb, kus kõik kaob, mil liiga raske kaal –
 siis kõik kui päikse käes on vihmajärgsel maal.

Bengt Gottfried Forselius
 21. veebruaril 1678.

Tõlkinud Ain Kaalep

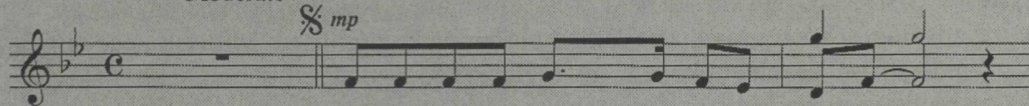
Tartu Õpetajate Seminari laul

Otto Roots

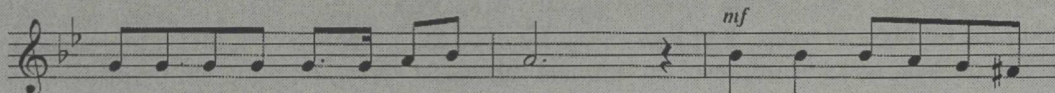
Raimond Lätte

Moderato

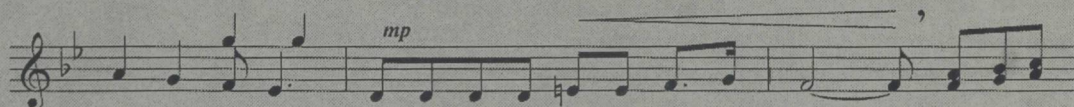
mp

Ka - jas mit - me tee ja ra - ja kut - se,
Kes on tul - nud tar - kust ta - ga nõud - ma,
Ot - si - des ja lei - des i - de - aa - le

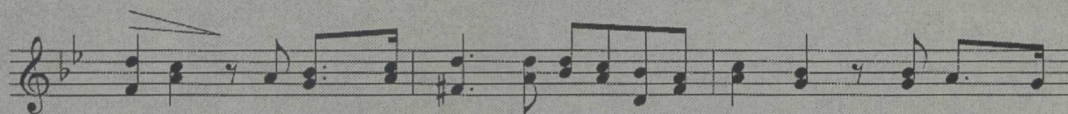
va - li - si - me meel - di - va - ma neist. Ees on õ - pe - ta - ja
nei - le i - se an - na - me kord nõu. Sel - leks a - ga en - ne
tõ - hu - sam on mei - e el - lu sööst. Nõn - da või - me vars - ti

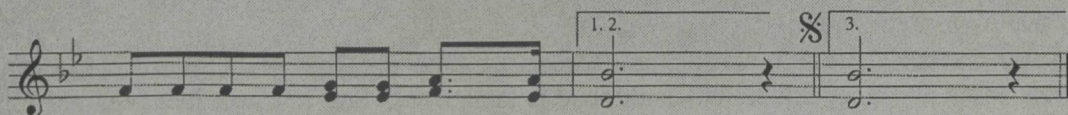
aus - tav kut - se. Ii - al - gi ei ta - haks min - git teist. - Sind laul - des
pea - me jõud - ma tead - mis - te - le pü - hen - da - da jõu.
Ees - ti - maa - le tuu - a o - ma va - ja - li - ku töö.

kii - dan õ - pe - ta - ja Kool, kus ol - dud aas - tad too - vad el - lu

pääs - me, me ik - ka sul - le tä - nu - li - kuks jää - me ja kest - valt

mee - les pü - sib si - nu hel - de hool. hool.

Laul on loodud ~1980. aastal. Esimese teksti kirjutas Lehte Sööt-Hainsalu:

Sügiskuu on jälle külvil algus,
siis kui teistel lõikuslaulud suus.
Talveõöst viib läbi koolivalgus.
Uueks loob meid iga põlvkond uus.

Jäime kestma tormides ja hallas,
ei meid viinud hingesõbbiv põud.
Nüüd me jälle oma meelevaldas,
eluõisi toidab vastne jõud.

Elutee meil teismehäälte päralt,
meie aeg ja ruum ei vanaks saa.
Miski pole ahvatlevam säralt!
Jääb me hooleks püha Eestimaa.

Refr.: Üht usume, mis vanast ajast väidetud – laps pole anum, mida vaja täita, sest laps on tungal, mida tuleb läita, kui enne seda on meid endid läidetud.

MULTIKULTUURNE EESTI TÄNA JA HOMME

Multikultuursus on pakkunud palju kõneainet nii Eestis kui ka teistes riikides. Eesti puhul väljendub see eelkõige eestlaste ja venelaste vahelises integratsioonis. On neid, kes ei suutu venelastesse eriti hästi, aga on ka neid, kes sellist integratsiooni pooldavad. Arvan, et mina olen nende vahepealne, sest on ju igal ajal omad plussid ja ka miinused. Millised need siis on?

Kindlasti on probleemiks see, et eestlased ja venelased segunevad. Tekivad pered, kus näiteks on naine eestlane ja mees venelane. Seega ei saaks lapse rahvust kindlalt määratleda. Tekib küsimus, millist keelt laps rääkima hakkab. Et suhelda emaga, peaks laps oskama eesti keelt, isaga suhtlemiseks aga vene keelt. Mõlema keele õppimine tekitab mõningaid raskusi, kuna mõlemad keeled on keerulised. Samas, kui laps oskab tulevikus vabalt mõlemat keelt, on tal paremad võimalused tulevases elus leida töökoht ja tal on ka koolis mõnevõrra kergem. Usun, et keelte omandamine on alguses raske. Kui laps oskab nii eesti kui ka vene keelt, on tal mõlemast rahvusest sõpru. See on hea, sest kui inimesel on mitmest rahvusest sõpru, on tema elu palju mitmekesisem. Kui inimese elu on mitmekesine, on ka kultuur mitmekesine ja kirju.

Kirju kultuur lisab inimesele palju rohkem valikuvõimalusi. Kas või usu poolest. On ju teada, et inimesed on erinevat usku. Venelased enamasti õigeusku. Kui venelane elab Eestis, siis on tal ka võimalus olla luteri või katoliku usku. Meie maal on ju palju erinevaid kirikuid. Meie – eesti noorte elust on usk peaaegu kadunud. Venelased on selles suhtes pisut tõsisemad ja võibolla suudaksid nad ka meile pisut usku sisendada.

Enamasti on minu sõbrad venelaste vastu, sest venelased ei oska eesti keelt. Taotlevad küll Eesti kodakondsust, aga ei oska eesti keelt. Selles suhtes olen enda sõpradega nõus. Kui venelane elab Eestis, peaks ta ikka eesti keelt oskama. Olen telekast palju selleteemalisi saateid näinud. Meile proovitakse nende saadete abil selgeks teha, et venelased püüavad eesti keelt omandada. Vähemalt noored, kes alles koolis õpivad. Vene koolides õpetatakse eesti keelt ja minu teada üsna tõsiselt. Noored saavad keele suhu ja edaspidi pole neil probleeme töö leidmisega. Paljud venelastest täiskasvanud, kes pole keelt omandanud, aga vinguvad, et neid diskrimineeritakse. Nad ütlevad, et ei leia tööd selle pärast, et on venelased. See küll tõsi pole. Tööd ei saa nad selle pärast, et ei oska eesti keelt. Paljud õpivad kuidagi selgeks elementaarse keele, et saada kodakondsus, kuid unustavad selle ruttu, sest ei praktiseeri seda ega õpi edasi. Ma arvan, et selle olukorra parandamiseks peaksid venelased asja tõsisemalt võtma ja eesti keele õppimisega rohkem vaeva nägema.

Probleemiks võib pidada ka seda, et venelased on riigikogus suhteliselt vähe esindatud. Ma arvan, et kui väga paljud venelased on Eesti kodakondsuse saanud, meie riigi territooriumil ja meie seaduste järgi elavad, peaks neil olema ka sõnaõigus riigi valitsemisel. Ei tohiks olla eraldi venelaste ja eestlaste parteisid. Kui oleks segaparteid, siis oleks valimiste tulemus pisut õiglasem ja venelasi oleks riigikogus rohkem.

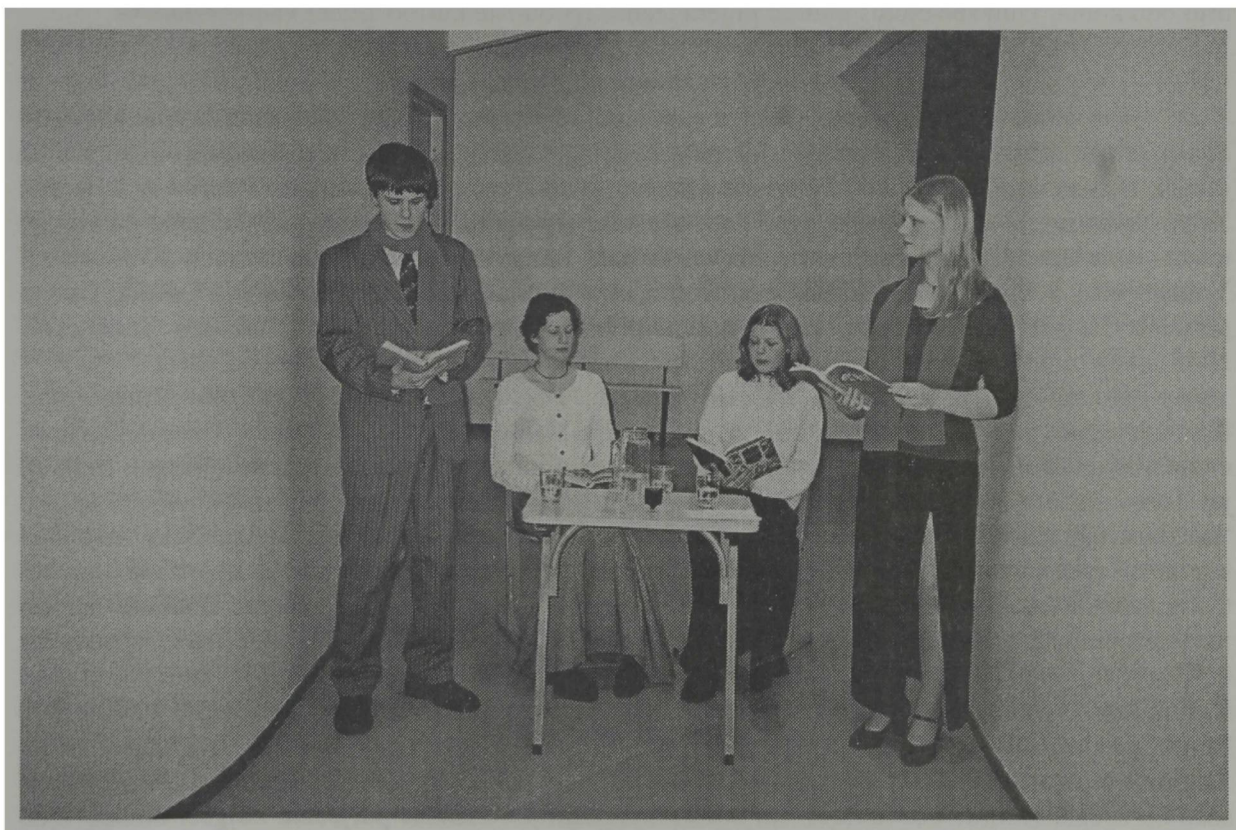
Kuid erinevate kultuuride segunemisel on ka oma halvad küljed. Paljud arvavad, et kaob ära see päris meie Eesti kultuur. Kusjuures mina olen kindel, et me ise enam ei teagi, milline see täpselt on. Mina arvan, et ehk näiteks laulupeod ja tantsupeod. Sest kas pole just need eesti inimesi aegade jooksul lähendanud ja liitnud? Aga kui ka tulevikus oleks Eestis palju erinevatest rahvustest inimesi, et tähendaks see veel seda, et selliseid pidusid enam ei oleks. Vastupidi – ehk tuleks neid veel juurdegi. Siia elama tulevad inimesed tahavad ju saada eestlasteks ja tänu tantsu- ja laulupidudele muutuksime ka nendega lähedasemateks.

Ma ei taha, et Eesti maailmakaardilt kaoks. Meid kui rahvust on vähe ja meid ähvardab väljasuremisohu. Kui siia tuleks rohkem inimesi, siis seda probleemi poleks. Me peame end kuidagi ajalukku jäädvustama. Miks mitte näiteks muusika abil? Eestis on palju andekaid lauljaid. Ja seda mitte ainult põliste eestlaste hulgas. Meie seas on juba praegu sisserännanud välismaalastest lauljaid, kes end eestlaseks tunnistavad ja on nõus meid meie riigi lipu all esindama. Kui aastate pärast oleks sissetulnuid rohkem, siis oleks meil ehk ka rohkem muusikuid. Teised välisriigid

oskaksid Eestit hinnata kui sõbralikku riiki, kes on koduks ka välismaalastele. Sellist tunnustust aga vajaksime väga, kas või selleks, et pääseda Euroopa Liitu.

Viimased seitse aastat on Eesti pürginud Euroopa suunas. Siiani pole Euroopa Liitu pääsemine õnnestunud, aga ehk lähitulevikus. Meie probleemiks on toodangu taseme tõstmine Euroopa Liidu normideni. See puudutab pisut pikemal mõtlemisel taas meie kultuuri. Eesti põllumehed ei suuda oma tootmist nõutavale tasemele viia. Põllumehi jääb järjest vähemaks. Toitu ja muud tuuakse riiki sisse ja meie – Eesti kodumaist toodangut – jääb vähemaks. Välisriigid ostavad järjest meie maad ja linnad arenenevad järjest rohkem. Vanadel aegadel peeti Eestit ikka põllumajandusmaaks. Järjest rohkem aga kaob see vana arusaam Eestist. Me ise oleme sellega harjunud, et meil on mingisugunegi põllumajandus olemas, nii et me ei pane ehk tähelegi, et meil on väga vähe selleni, et Eesti põllumajandus kaoks. Võib juhtuda, et mõnekümne aasta pärast on Eesti linnriik ja aastasadu kestnud (põllumajandus)kultuuri asemel peab arendama midagi muud.

Eesti olukord nii praegu kui tulevikus on vastuoluline ja on raske prognoosida, mis juhtuma hakkab. Arvan, et Eesti praeguses ettekujutuses kaob ja kõik muutub. Küll aga jääb kindlasti püsima küsimus, kuidas toime tulla probleemidega, mida tekitab multikultuursus, ja kuidas halva kõrval näha ka seda head, mida erinevate rahvuste üheskoos elamine pakub.

Tartu Forseliuse Gümnaasium on kuulus oma kirjandusklassi poolest. Saime avaldamiseks valida vaid Mariliis Jõrase esse "Multikultuurne Eesti täna ja homme" (ülal).

Suure au sees on kooliteater. Seltsi XII hariduspäevadel 02.–03. märtsil 2002 sai gümnaasiumi trupp (TARGO LEINI – Mati Luts; PILLE ÖRD – Arnu, Libe, Julk-Jüri, Laur, Kiir, Teele, Bolotov, Vanaema, Kuslap; RIIN PÄRN-MÄGI – Madis Luts; AVE LEIMANN – Arno, Toots) suure menu osaliseks, > lk 87.

SIRJE KRIKK DE MATEO

Tartu Ülikooli lähiajaloo õppejõud

**INDIAANI PÄRAND.
MIDA TÄHENDAS AMEERIKA “AVASTAMINE” VANALE
MAAILMALE?**

Artikli autor ei soovi polemiseerida selle üle, kelle jalajäljed esimesena märgistasid maakera suurimate ookeanide poolt kiivalt kaitstud Ameerika kaksikkontinendi pinda. Võime selle kohta ainult oletusi teha. Samuti nagu selle kohta, millal *Homo sapiens sapiens* seal oma esimese lõkke süütas, kas toimus see Wisconsinis (Würmi) jääaja algul, keskel või lõpus. Selles aga, et Ameerika on alati olnud sisserändajate maa, pole uurijatel kahtlust. Kuigi on ka vastupidist püütud tõestada. Pean silmas argentiinlase Florentino Ameghino *Homo Pampaeuse* teooriat inimese Ameerika ürgkodu kohta, kuid see oletus kuulub pigem teadusajalooliste kurioosumite valdkonda.

Ameerikaga algas uus ajalugu

Kui Christoph Kolumbus (hispaaniapäraselt *Cristóbal Colón*) 1492 oma kolme karavelli *Santa María*, *Pinta* ja *Niña* ning sajakonna hulljulge mehega Bahama pisisaarele Guanahanile jõudis, Hispaania Katoliiklike Valitsejate lipu esmaavastaja õigusega rannaliiva surus ja selle San Salvadoriks ristis, ei mõistnud ta veel oma avastuse tegelikku suurus ega saanud seda ka kunagi teada. Kolumbus oli oma surmani, mis tabas teda keset tagajärjetut protsessimist 1506. aastal Valladolidis, veendunud, et jõudis eesmärgini, s.o avastas “läänetee” Indiasse. Uskudes, et ta purjetab Catay (Hiina) ranniku lähedal Indiast põhjapool, ristis ta vastavastatud alad “Indiateks”. Nimi, mida tema auks kandsid Hispaania ülemerevaldused XVIII sajandi teise pooleni.

Kolumbusel vedas hullupööra. Kui seda Ameerikat tema teel ees poleks olnud, siis oluks üks hukkunud ekspeditsioon rohkem, ei enamat, ja Kolumbuse nimi ei ütleks meile tänapäeval enam midagi. Tollased Ptolemaiuse (*Cosmographia*, 1456. aasta, mscr. Salamanca ülikooli rmtk.-s) ja Toscanelli maakaardid, mida ta põhiliselt kasutas ja mida ta enda plaanidele soodsalt “korrigeeris”, näitasid ennegi maakera übermõõtu tunduvalt väiksemana ning tegelikke vahemaid tugevasti moonutatuna. Tundis ju maateadus noil kaugetel aegadel ainult kolme kontinenti. Geograafid arvasid, et kontinentaalne osa, maismaa, moodustab kuus osa ja mered ainult ühe osa maakera pindalast. Kolumbus oli huvitatud, et Euraasia manner oleks võimalikult suur ja maakera übermõõd väike, siis poleks vahemaa Jaapani ja Kanaari saarte vahel eriti suur. See oligi Kolumbuse avantüüri teaduslik vundament. Seda, et maakera on ümmargune, teadsid kõik tollase Euroopa vähegi haritud ringkonnad, ammugi siis kuulsa Salamanca ülikooli teadlaste ekspertrühm. Kolumbuse projekt lükati tagasi just sellepärast, et ei usutud tema vahemaade kalkulatsioonide ja seda õigusega. Kolumbuse arvates tuli Aasia rannikuni jõudmiseks purjetada kõigest umbes 4300 km. Tegelikult peab Kanaaridelt Jaapani rannikuni jõudmiseks läbima ligikaudu 15 650 km. Kolumbuse õnneks jäi Antillide saarestik tõepoolest enamvähem 5000 km kaugusele (*Varela Marcos* 1997, 99; *Historia de Iberoamérica*. T. 2, 1992, 61–65;). Kas ta teadis seda juba varem? Oletusi on mitmesuguseid, aga vastust pole.

Kuningriigi vastsetest alamatest, kelle Kolumbus “indiaanlasteks” ristis, ei teatud Euroopas ammugi midagi. Igatahes, kui Kolumbus oma meestega kohale jõudis, olid äsjaavastatud alad nende suureks hämmastuseks juba tihedalt asustatud ... Kes nad olid? Kust ja millal olid nad sinna tulnud? Miks nad peaaegu alasti ringi lippasid? Kolumbus on pärismaalasi oma *Santa María* pardapäevikus kirjeldanud väga meeldivate inimestena ning võrrelnud nahavärvi poolest Kanaari saarte elanikega (*Textos y documentos...* 1988, 3–5). Arusaadavalt tõstatus otsemaid küsimus nende inimeste staatusest ja õigustest. Kas nad on barbarid või paganad? Kuidas neid kohelda? Etterutates

võib öelda, et 20 aastat hiljem langes see probleem iseenesest ära. Sõda, haigused, halb kohtlemine, sunnitöö ja kultuurišokk olid oma töö teinud. Pole inimest – pole probleemi.

Vanas Maailmas levisid tollal uute alade kohta kõige fantastilisemad müüdid, kuuldused sireenidest, amatsoonidest, Patagoonia hiiglastest, koerakoonlastest ja peata olenditest, kelle silmad asusid õlgadel, suu keset rinda jne. Toonaste kunstnike poolt jäädvustatuna võime neid keskaega väärivaid kujutluspilte imetleda Madridi suurepärasest Ameerika Muuseumis (Moncloa). Paavst Paulus III luges alles 2. juunil 1537 vaidlused lõpetatuks, kuulutades oma bullaga *Sublimis Deus* (*Textos y documentos...* 1988, 229–230) indiaanlased inimesteks ja sellega ka kristianiseerimiseks igati sobivateks. Hispaania vägevaim valitseja Carlos I (Karl V), Katoliiklike Valitsejate Isabeli ja Fernando tütrepoeg, näitas üles omapoolset hoolitsust, andes viis aastat hiljem välja “Uued seadused” (1542), mis keelasid indiaanlasi orjastada ja kinnitasid nende õigust omandile, millest muidugi Ameerikas keegi kinni ei pidanud. Seda vaatamata kuninga poolt sisse seatud erilisele Indiaanlaste kaitsja ametikohale, mida pidas tulihingeline indiaanlaste õiguste eest võitleja frantsiskaanlane Bartolomé de las Casas, kelle pool sajandit kestnud kirglikud kõned ja konkista julmuse kritiseerivad teosed andsid omajagu põhjust hilisema Hispaania-vastase, nn Musta legendi sünnile Euroopas. Kuningliku hoolitsuse tegelikuks motiiviks oligi mure kogu ettevõtmise legitiimsuse pärast, mida ainult isalik hool uute alamate pärast võis õigustada ja üha paisuva kriitika eest kaitsta.

Pelutavad kuuldused ei takistanud aga üha uusi ettevõtlike ja kuulsusejanuste seiklejate horde siirdumast omal riisikol, Hispaania kuninga litsents pöues, vastseid valdusi lähemalt uurima, et neid seejärel vallutada, paljaks riisuda ning koloniseerida, paganate ristiusustamise üllas missioon viigilehena tegelikke, “ratsa rikkaks saamise” motiive varjamas. Hispaniolal (Haiti saar) ja Kuubal kindlalt kanda kinnitanud hispaanlased olid oma luureretkedel uute orjade ja kulla otsinguil avastanud, et peale poolnomaadide või nomaadide – tainode ja kariibide –, kellega nad Antillidel esmalt kokku olid puutunud, laiusid mandriosas suured tiheda asustusega rikkad riigid. 1519ndal algas vahepeal Amerigo (Américo) Vespucci käest Uue Maailma (*Mundus Novus*) nime saanud ja seejärel 1507 tema enda järgi Ameerikaks nimetatud alade tundmaõppimise ja allutamise teine faas – kontinendi konkista. Viimane kulmineerus asteekide ja inkade suurte impeeriumide suhteliselt kiire alistamisega, kuigi maiade arvukate nõrkade linnriikide vastupanu kestab veel 1697. aastani. Jõud olid paraku liiga ebavõrdsed. Hernán Cortési poolt aastail 1519–21 purustatud asteekide konföderatsiooni aladele rajatakse 1535. aastal Uus-Hispaania asekuningriik, pealinnaga México, mis kerkib asteekide juba 1325ndal asutatud uhke pealinna Tenochtitláni varemeile. Kasutades ära Vana-Ameerika suurima ja rikkaima riigi – Tahuantinsuyo – pärilussõda, õnnestub konkistadoor Francisco Pizarrol kolmandal katsel – 1532. aastal – tungida inkade impeeriumi. Ta võtab Cajamarca kodusõja lahingutest puhkava ja temaga kohtuma soostunud inka Atahualpa üllatusrünnakuga pantvangi ning surmab viimase sõnamurdlikult 1533. aastal, nõudes tema vabastamise eest ennekuulmatut lunaraha, mida on võrreldud tollases Euroopas poole sajandi jooksul kaevandatud väärismetalli kogusega. 1537ndaks on inkanaadi vastupanu murtud ja hispaanlased riigis peremehed. Juba 1535. aastal asutab Pizarro Lima linna, millest saab 1542. aastal rajatud Peruu asekuningriigi uus pealinn. Pizarro ise lõpetas halvasti, ta tapeti konkistadooride omavahelise kodusõja käigus 1541. aastal.

Kokkuvõttes: Hispaania, kus toona elas vaevalt 7 miljonit inimest, oli vähem kui poole sajandiga haaranud oma valdusesse ligi 2 mln km² territooriumi ja ca 50 miljonit inimest (täpset arvu ei tea keegi), kuni demograafiline katastroof seda arvu ligi kümnekordselt kärpis. Siitpeale algab – nüüd juba Hispano-Ameerika – nn 300aastane koloniaaluni.

Lääne ja amerindi tsivilisatsioonide kohtumine osutus väga dramaatiliseks ning põhjustas põliselanikele tõelise kultuurišoki. Konkistaga kaasnenud inimkaotused, kultuurišokk, epideemiad, kogu senise ühiskonnakorralduse segipaiskamine, sotsiaalsest tõrjutusest tingitud ränk depressioon ning üha kasvavad koormised viisid indiaani elanikkonna demograafilise katastroofini. Samas rikkastas kahe nii erinäolise tsivilisatsiooni kohtumine mõlemat osapoolt uute oluliste kultuurielementidega, muutes kardinaalselt mitte ainult indiaani maailma, vaid ka kogu senist Lääne maailmapilti, teadusdistsipliine, toidulauda ja majandustegevust. Mille tulemusena kogu maailm globaliseerub, mestiitsistub, haigused, muusika, kunst ületavad kontinentaalsed piirid.

1492. aastat ei loeta Vanas Maailmas asjata uusaja sümboolseks alguseks. Või nagu tabavalt sõnastas Colombia tuntud kulturoloog Germán Arciniegas: Ameerikaga algas uus ajalugu. /.../ 12. oktoober 1492 läks maailma ajalukku kui fataalse müüri langemine, millele järgnenud 500 aastat on maailma ajalugu uuendanud, on selle tõepoolest universaalseks muutnud. /.../ Sama kaua on Vana Maailm vabaduse otsinguil Uude Maailma pürginud, põgenedes tagakiusamise, türannia ja vaesuse eest. /.../ Ameerikas sündisid esimesed vabariigid ja rahvahulgad avastasid enda jaoks demokraatia (Arciniegas 1993, 407–408).

Indiaani pärand ehk kuidas Ameerika indiaanlased muutsid maailma

Kes meist ei oskaks nimetada kõige igapäevasemaid toiduaineid, milleta ei kujuta ette ei eesti, vene, itaalia ega prantsuse kööki, nagu kartul, tomat, oad, herned, kõrvits, vanilje, paprika või eestlaste jaoks eksootilisemad ja uuemad, nagu avokaado, *chilli*-pipar, ananass, papaia, maapähklid. Ei saa me läbi ilma maisi ja päevalilleta, mis vähemalt toiduõlina on iga perenaise käeulatuses. Eks laste lemmikud šokolaad, näts (*chicle*) ja kokakoola vihja samuti oma suure lombi tagusele päritolule. Jõulukalkun kuulub ka eestlaste lauale, mitte ainult jänkidest sisserändajate menüüsse. Kes meist ei imetleks kauneid Amazonase orhideesid või poleks mõnulenud võrkkiiiges, nautinud kanuude võiduajamist või joonud tassikese kuuma kakaod. Paraku seostuvad Ameerikaga ka üldlevinud narkootilised mõnuained, alates tubakast ja lõpetades *tequila* ning kokaiiniga.

Hispaanlaste kõige ihaldatum eesmärk, mille eest nad olid valmis oma jumalakartliku hinge kas või Beltsebulile endale müüma, on siiani veel õieti nimetamata. Loomulikult oli selleks Euroopas nii raskesti kättesaadav kuld, mille hankimine Aafrikast muutus peale Hispaania rekonkista lõppu (1492) ja sellele järgnenud juutide ning islamiusuliste maalt väljakihutamist veelgi raskemaks. Hispaanlased tormasid kullapalavikus läbi terve Ameerika Patagooniani välja, silme ees terendamas *El Dorado*. Hiljem, kui Ameerika põliselanikelt röövitud kuldesemed olid kullakangideks sulatatuna Euroopasse veetud, tuli kõne alla ka hõbe ning muud tööstusele tarvilikumad maavarad ja toorained.

Kapitali esialgne akumulatsioon Euroopas sai suuresti võimalikuks tänu Ameerika kullale & hõbedale. Peru u asekingriigi hõbedakaevanduslinn Potosí (tänapäeva Boliivias) oli XVI sajandi teisest poolest XVII sajandi keskpaigani oma 160 000 elanikuga Ameerika esimene suurim kapitalistlik linn, olles võrreldav tollase Londoni ja Pariisiga ning andis enamuse Lõuna-Ameerika hõbedatoodangust. Cervantese poolt käibele lasud väljend – “on väärt Potosí’d” – muutus rikkuse sünonüümiks. Paraku võõra rikkuse, sest Boliiviasse ei jäänud sellest midagi, ammugi mitte hõbedat, lugemata kaheksat miljonit indiaanlast, kes hõbedakaevanduses oma elu jätsid. Tänapäeval peab Boliivia isegi odavat paberraha importima. Toonane Potosí-Sevilla “hõbedatee” pani aluse monetaristliku kapitalismi kujunemisele ehk nn hõbedakapitalismile hoopis Euroopas. Hõberaha osutus igapäevases kaubanduslikus käibes kullasulamitest palju otstarbekamaks oma suure koguse ja kvaliteedi stabiilsuse tõttu. Ameerika avastamisele järgnenud 50 aasta jooksul kuld- ja hõberaharinglus Euroopas kolmekordistus (Weatherford 2000, 15–31). Sest kuigi väärismetall voolas jõena Sevillasse, ei jäänud ta sinna pidama, vaid valgus ojakestena laiali üle terve Euroopa. Teatavasti oli Carlos I ühtlasi Püha Saksa-Rooma riigi keiser, kelle valduses olid Madalmaad, Austria, Saksamaa, Šveits, Itaalia riigid ja kellel olid suured kulud pideva sõjategevuse tõttu ning võlad, mis vajasisid maksmist. Samad probleemid olid tema järglasel Felipe II-l, kes sõdis islamiga ja protestantlusega üheaegselt.

Euroopas kerkisid keskaegse feodaalse maa-aristokraatia asemel esile uued sotsiaalsed kihid ja uued riigid. Rikkus, võim ja prestiiž hakkasid üha enam baseeruma rahale, mitte maavaldustele nagu seni. Sünnib merkantilistlik kodanlus, kes hiljem pääseb domineerima tervel planeedil. Esimeseks märgiks oli Madalmaade sadamalinnade rikastumine. Kapitalistliku majanduse sünniga käis kaasas Ameerika väärismetalli tohutust kogusest põhjustatud üleüldine kontrollimatu inflatsioon. Inflatsiooniline raha kahjustas eriti islamimaailma, Aasiat ja Aafrikat. Viimase kullatürg kukkus nõudluse järsu languse tõttu kokku, jäid ainult orjad, kelle järele nõudmine Ameerikas plahvatuslikult kasvab, sedamööda, kuidas indiaanlased surevad, ja kes muutuvad samasuguseks “avastuse” ohvriks nagu indiaanlased Ameerikas. Vanad kaubateed

hüljatakse. Euroopa rajab uue rahvusvahelise kaubandussüsteemi ja paneb aluse globaalmajandusele. Loob moodsad armeed ja laevastikud, mille abil koloniseerib Aasia, Aafrika, Vaikse ookeani saared, rajades uusi tohutuid impeeriume. Ühiskonnateoreetiku Immanuel Wallersteini järgi pandi just tollal alus tänapäeva "maailmasüsteemile" (Giddens 1994, 575–576). Maailm jagunes võitjateks ja kaotajateks.

Kaotajaks jääb ka Hispaania, tema majandus ruineerub. Potosí hõbe aitab hävingule tublisti kaasa. Euroopa võistlejad napsavad paremad palad hispaanlaste nina alt. Hispaania kaotab Uues Maailmas tohutuid alasid Portugalile, Inglismaale, Prantsusmaale, Hollandile ning kannab suuri kahjusid rahvusvahelise piraatluse (inglased John Hawkins, Francis Drake) ja Euroopa kaubanduskompaniide mahhinatsioonide tõttu. Aastaks 1700 on endisest maailmariigist saanud teisejärguline ääriik. Habsburgide dünastia vahetavad välja Bourbonid.

Ameerika põhimõtteliselt uued toorained kiirendavad XVIII sajandi teisel poolel alanud Euroopa tööstusrevolutsiooni. Olgu näidetena toodud Lõuna-Ameerikast pärit kautšuk, mille 1735. aastal taasavastas prantsuse teadlane Charles de la Condamine, kõrgekvaliteediline pikakiuline puuvill, mis ületas kaugelt oma Aasia analoogi, Peruu ja Mehhiko naturaalsed toidu- ja riidevärvid jne, jne.

Mõiste "puuvillriie" ilmus Oxfordi sõnaraamatusse alles 1552. aastal. Puuvilla sissevedu Ameerikast andis tekstiilivabrikutele head ja odavat toorainet, mis jättis tagaplaanile senise lambavillale tugineva kalli ja piiratud koguses kalevi tootmise. XVIII–XIX sajandil sai Ameerika esimesest noorest vabariigist – Ameerika Ühendriikidest – inglise tekstiilitööstuse põhitarnija, puuvill oli USA põhilisi eksportkaupu. Selle eest maksid kallist hinda USA lõunaosariikide indiaanid, kes oma põlistelt asualadelt halastamatult minema kihutati, et sinna uusi puuvillaistandusi rajada, mida neegerorjade abil hariti. Inglise tekstiilivabrikud andsid 1850ndal üle poole riigi ekspordist. Puuvillriie muutus nii odavaks, et Euroopa kaupmehed hakkasid seda üle maailma turustama. Ka lihtrahvas võis seda nüüd endale lubada. Kangaste värvimiseks kasutati Mehhiko ja Peruu naturaalseid riidevärve. Peruu riidevärvid (109 eri värvitooni) pole ka 2000 aastaga oma erksust kaotanud (J. Weatherford 2000, 56–59). Sellest annavad tunnistust juba inkade-eelse Paracase kultuuri puuvillkangad. Tänapäeva uurijad peavad Paracase muumiaid kõige paremini rietatud surnuteks maailmas. Võime seda oma silmaga näha Lima Ajaloo ja Antropoloogia Muuseumis.

XIX sajandi tööstuse arengut intensiivistas oluliselt kautšuki (ketšua k) – *Hevea brasiliensis* – taasavastamine, mida indiaanlased olid sajandeid vihmakindlate kuubede, jalanõude, pallide, pudelite, kanderihmade jne valmistamiseks kasutanud, seda enne vulkaniseerides. 1839ndal avastas juhuslikult sama menetluse USA leiutaja Charles Goodyear. Siit viib mõte otsekohe temanimelise autorehvini. Esialgu piirdus progress siiski vihmamantlite, jalatsite, jalgratta- ja vankrirehvidega. Väga suur samm industrialiseerimise teel oli elektrijuhtmete isoleerimine. Kuigi Benjamin Franklin oli oma tähtsa avastuse teinud juba sajand tagasi, osutus alles tänu kautšukile sellele praktiline rakendus leida. XIX sajandi lõpul sai võimalikuks elektrifitseerimine, mille olulisust pole võimalik üle hinnata. Moderniseerivas maailmas oli tähtis osa ka pigil ning asfaldil, mida Põhja-Ameerika indiaanlased kasutasid samadel eesmärkidel kui lõunaameeriklased kautšukit. Uus Maailm andis oma osa ka tehnoloogia arengusse. Suured hõbeda-, kulla- ja muude maavarade kaevandused ning uute põllukultuuride hiiglistandused vajasisid teistsugust, tõhusamat tehnoloogiat ja töö organiseerimise meetodeid, mida traditsiooniline Vana Maailma tööstus pakkuda ei suutnud ega vajanudki (elavhõbedameetod hõbeda eraldamiseks maagist, suhkruveskid, puuvillakuprategest seemnete eraldamise masin, Fordi tootmisliinid jne).

"Kolumbuse vahetuse" kindlaks koostisosaks olid põllukultuurid, puu- ja köögiviljad, maitse- ning ravimtaimed, mis ületasid ookeane erineva kiirusega ja eri suundades. Suurt osa maailma toidutaimedest loetakse indiaani päriolu olevaks, kuigi nad on oma pikal teekonnal korduvalt nime vahetanud. Bataat ja Mehhiko amaranto ehk "vesiriis" leidsid tee Aiasse, Amazonase vihmametsade peamine toidukultuur *yuca* siirdati Aafrikasse jne, jne. Oma aega ootab suure toiteväärtusega Peruu Andide kõrgplatool kasvatatav *kinoa* ehk nn indiaani riis. Mõned neist töid kogu maailmas kaasa "kulinaarse revolutsiooni", nimetame "imelisi kultuure" nagu Peruu Andide päritolu kartul (üle 3000 sordi), kus seda kasvatati juba 3800 eKr ja Meso-Ameerika vanade

tsivilisatsioonide peamine uhkus – mais. Kuigi üle terve kontinendi levinud maisi algkodu ümber kestab poleemika, on Mehhikost leitud metsiku maisi terad ja õietolm üle 5000 aasta vanad. Maiade uskumuse järgi loodi isegi inimene maisist (vt Popol Vuh, 1999). Kastiiiasse jõudis mais 1530ndatel.

Kartul toodi Sevillassa XVI sajandi esimesel poolel. Kartulit algul põlati tema tagasihoidliku välimuse pärast ning kardeti, et ta põhjustab pidalitõbe ja kõhuhädasid. Eialgu anti kartulit igaks juhuks ainult sõduritele ja laatsareti tõbistele, aga peamiselt nuumati sellega sigu. Hispaanlased viisid kartuli oma Itaalia provintssidesse, sealt jõudis see Madalmaade botaanikute vaatevälja. Kulus kaks sajandit enne kui kartul kogu Euroopas omaks võeti. Algu kasvatati seda kloostrite ja ülikoolide juures, seejärel jõudis kartul ülikute lauale ning kõige viimasena lihtrahva kööki, kus ta kõige kasulikumaks osutus. Euroopas kadusid sealtpeale suured tsüklilised näljahädad. Kartul kasvas eriti hästi Põhja-Euroopa niiskes ja jahedas kliimas, kus teravili tihti ikalduma kipus. Teravilja toiduks tarbimine langes kohati 40%, mis kahjustas Vahemere-äärseid teraviljakasvatusalasid. Kartuli levik kulges läänest itta. Esimene maa, kus kartuli tarbimine muutus kiiresti üldiseks oli Iirimaa. Juba 17 sajandi lõpul saab kartulist Iirimaa põhitoidus. Kolmekümneaastane sõda (1618–48) soodustas kartuli levikut Mandri-Euroopas. Kartul oli hea näljapeletaja, moonavoorides oli teda lihtne kaasa vedada ning välitingimustes kerge valmistada. Kartul sobis hästi ka Saksamaa kliimaga. XVIII sajandi lõpus on kartul ka saksa talupoja põhitoid. Prantsuse gurmaanid ei tahtnud kartulist kaua midagi teada. Alles 1613. a proovis Louis XIII kartulirooga. Kuid sõjad sakslastega tutvustasid ka prantslastele kartuli kasulikke omadusi. Louis XVI ajal oli kartul juba moes ja kuningas ise kartulikasvatuse patroon. Mõned vene ortodoksid nimetasid kartulit “kuradi taimeks” ja keelasid selle söömise, samuti nagu tomati ja suhkru tarvitamise, sest neid ei mainita piiblis. Katariina II pidi kartuli kasvatamist oma alamatele peale sundima. 1830.–40ndatel levib kartul laialt Venemaa Balti provintssides, pannes aluse Eesti- ja Liivimaa mõisate karjakasvatusele ja viinatööstusele. Sellel “pärmil” kerkisid siinsete mõisate uhked peahooned, mille korrashoidmisega on tänasel Eestil suuri raskusi.

Kes meist kujutaks itaalia või prantsuse kööki ette ilma tomatita ehk *poma d'orota*, nagu itaallased teda hellitavalt kutsuvad. Hispaanias, kuhu see taim esimesena jõudis, nimetatakse seda *tomateks* (tuletis indiaani sõnast *tomalt*). Tomati kasutamine algas suhteliselt hilja. Hispaania ja Itaalia kaudu jõudis tomat alles XVIII sajandil Prantsusmaale, muutudes koos “Marseljeesiga” revolutsiooni sümboliteks. Inglismaale saabus tomat Mehhiko ja Ühendriikide kaudu veelgi hiljem. Ühendriiklased kartsid tomati “mürgisust” 1900. aastani. See viga tehti XX sajandil suure entusiasmi tase (ketšup).

Ära ei tohi unustada ka Ameerika päritolu ravimeid ning ravivõtteid. Näiteks Peruu riigivapil oleva kiinapuu koorest valmistatud hiniini, mida kasutatakse malaaria ravimiseks ja mis on päästnud lugematuid elusid; Amazonase vihmametsade *curare*-mürki kui tõhusat teetanuse ravimit ja eutanaasia “vaikset surma” Koka on tuntud energiajoogina ja tuimestusvahendina, mis vahetas välja eetri. Laialt on kasutusel mitmesugused palsamid, kõrbelises kliimas asendamatu vaseliin jne. Eurooplastele olid uudiseks iidvanad ravivõtted nagu kolju trepanatsioon, mis oli laialt levinud juba Peruu inkade-eelsetes kultuurides, samuti klistiir, kauterisatsioon, aurusaun ja range isiklik hügieen, mis olid maiade, asteekide, inkade jt Ameerika põlisrahvaste juures kõige tavalisemad asjad, millest aga eurooplased kaua lugu ei osanud pidada. Enne eurooplaste saabumist polnud sealses piirkonnas suuri epideemiaid, mida seostatakse parema hügieeniga. Asteekidel oli koidikul esimeseks ajaks kümbelus jäises allikas, jões või kanalis, alustades valitsejast ja lõpetades orjaga. Konkistadoorid, vastupidi, pidasid mehelikuks paksu korpa ja putukate kooslust oma raudrüüde ja kiivrite all. Liiga sage pesemine oli eurooplaste arvates tervisele suisa kahjulik.

Ei saa mööda ka narkootikumidest, millest kõige tuntumad, ülemaailmse levikuga on kahtlemata tubakas ja kokaiin. Pühaks peetavat kokapõõsast kasvatavad ketšua indiaanlased Andide jalamil juba iidsetest aegadest. Kokalehtede pruukimine oli inkade riigis rangelt reglementeeritud, peamiselt ohverdati seda jumalatele ja kasutati preestrite, ravitsejate ning ülikute poolt. Samuti nagu *peyote* (kaktuse alkaloid) ja kääritatud kaktusejoogi *pulque* tarvitamine asteekide impeeriumis, kus avalikus kohas joobnud olekus leitud ülik, preester või preestriõpilane kohemaid hukati, plebei sai esimesel korral keretäie, teisel korral hukati ka tema. Alles

konkistajärgses desintegreerunud, nn üleminekuühiskonnas algas narkootikumide ja eurooplaste poolt sissetoodud kange alkoholi üldine kuritarvitamine, mis oli üks demograafilise katastroofi otseseid põhjuseid. Koka jõudis 1565. aastal ka Euroopasse. Sevillalane Nicolás Monardes annab selle taime teadusliku kirjelduse. Kuid alles 1850ndate lõpus suutsid saksa keemikud eraldada kokalehe aktiivse komponendi – kokaiini. 1880ndail hakati kokaiini kasutama tuimestusvahendina silmaoperatsioonidel ja mujal meditsiinis. Varsti leiutati kokalisandiga ergutav vein, mis muutus seltskonnas nii populaarseks, et paavst Leo XIII andis selle leiutajale keemik Angelo Marianile medali. Ameerika Ühendriikides segati 1880ndail koka baasil kokku kuulus *Coca-Cola* jook, kuigi hiljem droog selle retseptist kõrvaldati, nimi jäi. Vaatamata kokaiini toiduainetes kasutamise keeldudele, mida USA valitsus 1906 ja 1914 välja andis, kasvas nõudmine kokaiini järele aeglaselt, kuid pidevalt. 1970.–1980ndatel algas kokaiini plahvatuslik levik nii USAs, Euroopas kui Ladina-Ameerikas. 1980ndate lõpul andis kokaiinipasta ligi 40% Boliivia SKPst. Täna on suurimad kokaiini tootjad Colombia, Boliivia ja Peruu.

Tegelikult oli esimene narkootikum, mis Euroopasse jõudis, meile kõigile tuntud tubakas. Tema päris kodu jääb Boliivia ja Ecuadori vahelisele Andide kiltmaale, kust ta levis üle Ameerika. Kolumbuse esimese reisi ajal nähti Kuubal suitsetavaid indiaani mehi ja naisi. Juba teise reisiga jõudis tubakas Hispaaniasse. Enamasti müüdi seda ravimi pähe apteekides ja kasutati valuvaigistina, samuti ussihammustuste puhul ning sooleparasiitide väljaajamiseks. Esimeseks suitsumeheks peetakse Huelva meremeest Rodrigo de Jerez't, kes seda juba 1492. aastal indiaanlaste käest õppis. Tema oli ka esimene suitsetamise ohver. Inkvisitsioon süüdistas vaest meest sidemetes kuradiga, ikka sellepärast, et ta suust ja ninast suitsu välja ajas. Õnneks piirdus asi vanglaga. Uus taim aklimatiseerus hästi ja juba XVI sajandi teisel poolel kasvatati seda Hispaanias. Portugali kaudu jõudis tubakas Prantsusmaale. Inglased tutvusid tubakaga Põhja-Ameerika indiaanlaste juures. Tubaka "maaletoojaks" ja agaraks levitajaks oli inglise korsaar *sir* Walter Raleigh, tegu, mis viimase lõpuks tapalavale viis. 1585. aastal maabus Raleigh Põhja-Ameerika rannikul kohas, mille ta nimetas oma kuninganna auks Virginiaks (M. Llanos Company 1991, 11–17). USA antropoloog J. Weatherford kirjutab, et juba 1607 rajati seal esimene inglise koloonia, mis tegeles tubaka illegaalse kasvatamise ja eurooplastele müümisega. Üha kasvav nõudmine tubaka järele stimuleeris ühtlasi Põhja-Ameerika koloniseerimist. Euroopas oli tollal suurmoeks nuuskubaka tarvitamine. 1723nda paiku eksporditi ainuüksi Virginiast ja Marylandist Euroopasse 30 000 t tubakat, mille transportimiseks vajati 200 laeva. Suurtes tubakaistandustes töötasid neegerorjad. Tulus äri pani aluse paljudele suurtele varandustele nagu tänapäeva kokaiiniäri. Kontroll selle ülitulusa äri üle ajas kolonistid metropoli kaupmeestega pärast 1776ndat aastat lõplikult tülli. Tubaka industriaalne tootmine ja eksport oli ka noore iseseisva vabariigi jaoks nii oluline, et Washingtoni Kapitooliumi sambad dekoreeriti algselt tubakalehtedega (231–232). Niisamuti nagu USA võitleb praegu kokaiiniäri vastu, tegid seda ka 17. sajandi Euroopa monarhid, kes pidasid lootusetut võitlust suitsetamise vastu. Katoliku kirik pani suitsetajad mõnikord isegi kirikuvande alla. Tulutult. Hispaania, portugali, hollandi, inglise kaupmehed, meremehed ja kolonistid olid suurimad tubaka agendid maailmas. Kui Magalhães oma ümbermaailmareisil Filipiinidele jõudis, siis arvasid pärismaalased, et tegemist on tuleneelajate jumalatega. Kuid nad õppisid suitsetamise ja tubaka kasvatamise kiiresti ära. Filipiinide tubakal on tänaseni väga hea maine.

Lõpetuseks. Ameerika arvukad maagikaevandused ja hiigelistandused varustasid industrialiseeruvat ja urbaniseeruvat Euroopat massilise odava toorme, maavarade ning toidukaupadega kogu XVIII–XIX sajandi jooksul. Euroopa koloniaalvõimud kasutasid oma Ameerika koloniaaleid turgudena, kuhu müüdi metropoli manufaktuuride toodangut, vabanedes samaaegselt üleliigsetest suudest, et taastada rikutud tasakaal elanikkonna arvu ja ressursside vahel, mille demograafiline üleminek tekitas (*Pérez Herrero* 1992, 241–248). Ka Hispaania ja Portugali koloniaalvõimu alt vabanenud noored Ladina-Ameerika vabariigid pürgisid XIX sajandi teisel poolel aktiivselt rahvusvahelisele turule, kus nende suur põhjanaaber – Ameerika Ühendriigid – juba tugeva edumaa oli saavutanud. XX sajand ainult tugevdas Uue ja Vana Maailma vastastikkust seotust, mida me viimased kümmekond aastat globaliseerumisprotsessiks nimetame, aga mis algas tegelikult juba 500 aastat tagasi.

KASUTATUD KIRJANDUS:

1. Arciniegas, Germán. América Ladina. Juan Gustavo Cobo Borda (Compilador). Fondo de Cultura Económica, S.A. México, 1993
2. Arciniegas, Germán. Con América nace la nueva historia. Textos escogidos. Tercer Mundo Editores. Bogotá, 1991
3. Giddens, Anthony. La teoría del sistema mundial. – Sociología. Alianza Editorial. Madrid, 1994
4. Llanos Company, Manuel. Tabaco: El humo que conquistó el mundo. El legado de América. – Historia y Vida. Extra 63. Barcelona, 1991
5. Historia de América Latina. 1. América Latina colonial: La América precolombina y la conquista. Ed. Leslie Bethell. Crítica. Barcelona, 1998
6. Historia de América Latina. Germán Vázquez y Nelson Martínez Díaz. Ediproyectos Europeos 1990. Madrid, 1998
7. Historia de España. Tomo VI. América Hispánica (1492–1898) por Guillermo Céspedes del Castillo. Editorial Labor, S. A. Barcelona, 1994
8. Historia de España. Tomo XIII. Textos y documentos de la América Hispánica (1492–1898) seleccionados y presentados por Guillermo Céspedes del Castillo. Editorial Labor, S. A. Barcelona, 1988
9. Historia de Iberoamérica. Tomo I. Prehistoria e historia antigua. Manuel Lucena Salmoral etc. Ediciones Cátedra, S. A. Madrid, 1992
10. Historia de Iberoamérica. Tomo II. Historia moderna. Pablo Emilio Pérez-Mallaína etc. Ediciones Cátedra, S. A. Madrid, 1992
11. Modern Latin America. Thomas E. Skidmore, Peter H. Smith. 5th ed. Oxford University Press, 2001
12. Pérez Herrero, Pedro. América Latina y el colonialismo europeo. Siglos XVI–XVIII. Editorial Síntesis, S. A. Madrid, 1992
1. Popol Vuh. Kitšee maiade raamat. Ilmamaa, Tartu, 1999
2. Varela Marcos, Jesús. El Tratado de Tordesillas en la política Atlántica Castellana. Universidad de Valladolid, 1996.
3. Weatherford, Jack. El legado indígena. De cómo los indios americanos transformaron el mundo. Editorial Andrés Bello de España, S. L. Barcelona, 2000

Autorist: Sirje Krikk de Mateo on sündinud 20.09.1941 Lääne-Virumaal. Lõpetas Kunda Keskkooli (1960) ja Tartu Ülikooli ajaloo osakonna (1965). Suunati ajaloo õpetajana tööle Põltsamaa Keskkooli. Alates 1968. aastast on Sirje töötanud Tartu Ülikoolis sotsioloogialabori teadurina, ühiskonnateaduste vanemõpetaja ja sotsioloogia osakonna lektorina. Käesoleval ajal töötab lähiajaloo õppetoolis, pidades loenguid Ladina-Ameerika ajaloo ja tänapäeva teemadel. Abielus Peruu Vabariigi kodaniku Ricardo Mateo Durand'iga (Peruu Vabariigi aukonsul Eestis), elas aastatel 1973–1975 Peruus. Neil on kaks last: tütar Elica ja poeg Meliton, mõlemad lõpetanud Tartu Ülikooli. Sirje on ajakirja *Forseliuse Sõnumid* toimetuskolleegiumi liige aastast 1996. Selts autasustas Sirjet Väikese Ignatsi Jaagu medaliga. Õnnitleme!

IRJA ALAKIVI
säästva arengu asjatundja,
Eesti Linnade Liit

UUSI VÕIMALUSI JA VÄLJAKUTSEID LOODUS- JA KULTUURIVÄÄRTUSTE SÄILITAMISEKS JA KAITSMISEKS LINNADES

Näiteid Põhjamaadest, võimalikke arengusuundumusi Eestis

Uus võimalus ja viis loodus- ja kultuuriväärtuste kaitsmiseks sai alguse Rootsist. Pealinn Stockholm tunneb 1994. aastast uhkust maailma esimese linna rahvusparki üle. Järgmisena hakati linna rahvusparki loomise ideed arutama Uppsalas ja Trollhättanis. Norras kavandatakse linna rahvusparki rajamist Oslost läbivoolava Akerselva jõe kallastele.

Soome keskkonnaministeerium on seisukohal, et Soomes võiks olla 5–10 linna rahvusparki. Mõttega läksid algusest peale kaasa sellised linnad nagu Turu, Helsingi, Tampere, Porvoo, Lahti, Hämeenlinna.

Soomes jõudis esimesena oma linnalooduse väärispaikade ja -miljöopiirkondade säilitamis- ja kaitsmisettepanekute ühtse tervikuna vormistamisega ning eesmärkides kokkuleppimisega valmis Hämeenlinna omavalitsus. 2001. aasta jaanuaris andis Soome keskkonnaministeerium heakskiidu Hämeenlinna volikogu poolt esitatud linna rahvusparki moodustamise taotlusele. Hämeenlinna head eeskuju on järginud Lahti linn, mille linnavolikogu tegi 2001. aasta jaanuaris põhimõttelise otsuse kiita heaks linna rahvusparki rajamise kava ja esitada vastav taotlus keskkonnaministeeriumile.

Linna rahvusparki moodustamine ei tähenda sugugi, et linnast tervikuna kavatakse teha muuseum või reservaat, vaid seda, et linna rahvusparki moodustamise järel jätkub elu linnas endisest rikkamas ning meeldivamas ja võimalusterohkemas, eriti turismi seisukohast, miljöös. Paikkonnast ja regioonist läheb välja sõnum, mida ei jäta tähelepanuta ükski potentsiaalne turist, matkaja, või mingil muul põhjusel piirkonna külastaja või saabumise kavandaja.

Linna rahvusparke iseloomustavates üldistes väärtuskriteeriumides on kokku lepitud rahvusvaheliselt. Näiteks peab linna rahvuspark hõlmama linnalooduse mitmekesisuse säilimise seisukohalt olulisi looduslikke piirkondi, rahvusliku ajaloo või linna arengu erinevate perioodide mõistmise seisukohast olulisi kultuurimiljöö piirkondi koos ehitistega, pargiarhitektuurilisest või esteetilisest seisukohast olulisi parke ja haljasalaseid. Samuti tuleb arvestada suuruse ja terviklikkuse, ökoloogilise võrgustikuga ja linnakesksusega.

Näiteks Lahti linna rahvusparki idee seondub hästi linna oskusteabekeskuse programmiga, mille suundumuseks on keskkonnaökoloogia ja keskkonnatehnoloogia arendamine. Rahvusliku väärtuse – LINNA RAHVUSPARGI – olemasolu tõstab ka linlaste lugupidamist enda ja oma elukeskkonna vastu ning kannustab neid tegutsema elukeskkonna kvaliteedi hoidmiseks ja parendamiseks.

Linna rahvusparkide moodustamise võimaldamiseks ei läinud Põhjamaades vaja uue seaduse koostamist. Rootsis täiendati vastavate sätetega "Loodusvaraseadust", Soomes "Maa kasutamise ja ehitamise seadust".

Baltimaades linna rahvusparke ei ole. Miks ei võiks Eesti olla esimene, kus jõutakse linna rahvusparki loomiseni. Muidugi eeldab see palju head tahet eesmärkides kokkuleppimiseks, kohalike omavalitsuste initsiatiivikust. Vajadus selleks on kahtlemata olemas. Asja üle järelemõtlemine on Eesti loodus-, arendus- ja kultuuriringkondades juba alanud. 19. jaanuaril 2001 Tartus toimunud Läänemere maade kohalike Agenda 21 foorumile kogunenud enam kui 100 omavalitsusametnikku kuulasid Soome keskkonnaplaneerija Timo Permanto ettekannet Lahti linna kogemustest. Sama aasta aprillis toimus Sicista Arenduskeskuse eestvedamisel, samuti Tartus, Eesti Looduseuurijate Seltsi saalis arutelukoosolek linnahaljastuse teemadel, kus tutvustati Stockholmi rahvusparki loomise lugu ja vaeti muuhulgas lühidalt ka Tartu looduslikke ja territoriaalseid eeldusi linna rahvusparki rajamise vaatepunktist.

Maaailma esimene linna rahvuspark – Stockholmi EKOPARKEN

Nimi EKOPARKEN on tuletatud kolmest sõnast *Ek och parken*. *Ek* tähendab rootsi keeles tamme ja *parken* parki. Kaunid, elu ja ajaloo kulgu näinud mitmesaja-aastased tammed ilmestavad seda piirkonda. Pargialale lisavad miljööväärtust kuninglik kultuuripärand ja vanad lossid. Stockholmi linna rahvuspark – Ekoparken - on turvaliseks elupaigaks ka ohustatud liikidele. Stockholmlastele ja linna külalistele pakub Ekoparken võimalusi mitmekülgseks puhkuseks ja virgestumiseks lausa südalinnas. Pargis õpetatakse lapsi loodust tundma ja looduselamusi nautima.

Mõte linna rahvuspargi loomisest tekkis mõnede Stockholmi loodusehuviliste peas, kui nad jälgisid, kuidas linna vääriloodust tükk tüki järel hävitati uusehituste planeerimise ja rajamisega just looduslikult kõige väärtuslikumatesse paikadesse. Mõttele järgnes aastatepikkune “võitlus” ja see ei ole ka liiga rängalt öeldud, sest allesjäänud/alleshoitud täisehitamata aladele oli juba ränk ehitamissurve. Planeeringud neile aladele, kus praegu asub linna rahvuspark, olid juba olemas. Juba eelmise sajandi algul plaaniti ehitada kogu Djurgardeni põhjaosa traditsiooniliseks kivilinnaks. Õnneks lükkusid ehitustööd ühel või teisel põhjusel aina edasi. See oli lausa ime, et tänapäevani säilis pikk kiilukujuline haljastus päris südalinnas.

Pargiprojekti toetuseks kutsuti ellu “Ekoparkeni ühing”, mille liikmeks astus enam kui 30 organisatsiooni, Stockholmi linn ja Maaailma Looduse Fond. Projekti ideed toetasid tuhanded stockholmlased. Linlaste soov viis selleni, et linna rahvusparkide loomiseks tekitati seadusandlik alus, kirjutades vastavad paragrahvid loodusressursside seadusesse. Pargi kaitse ja järelevalve kehtestati määrusega.

Ekoparken on 13 kilomeetrit pikk ja tema laius ulatub nelja-viie kilomeetrit. Kõige kitsam koht on siiski vaid paarsada meetrit lai. Rahvuspargi algus – lõunaosa, asub päris Stockholmi südalinnas. Parki kuuluvad Skeppsholmen ja Södra Djurgarden, kaasa arvatud Skansen. Rahvuspark jätkub Norra Djurgardenisse ning edasi Haga-Brunnsvikeni kaudu Ulriksdalini. Rahvuspargi põhjaosa ulatub Solnasse.

Mida saavutati?

Kõige suurem oht tõrjuti: lõplikult heideti kõrvale nn Dennis-pakett, s.o laiaulatuslikku teede- ning tänavatevõrgu loomist kavandav planeering, mis oleks lõiganud ja killustanud ka Ekoparkeni. Loodushoid ja loodus- ning kultuuriväärtuste kaitse sellel alal on nüüd tagatud. Ekoparkeni Ühing ei lõpetanud tegevust, vaid jätkab eesmärgiga tagada kaitse kvaliteet ning parendada esimese linna rahvuspargi hoidmist ja hooldamist. Stockholmi maine kasvas märgatavalt, külastatavus suurenes, sealäbi suurenesid rahalised sissetulekud jne.

Inim- ja loodussõbralik elukeskkond

Hea ülevaate pargi lõunaosast saab Kaknäsi tele- ja vaatetornist. Siiski, parim viis rahvuspargi tundmaõppimiseks on jalgsi või jalgrattal liikumine. Metroo ja bussidega pääseb hõlpsasti pargi erinevatesse osadesse. Linna rahvuspargi veeladel toimuvad laevaretked giidide juhendamisel. Olen ise osalenud laevaretkel, millel jagasid uhkusega kordasaadetu üle selgitusi Stockholmi linnaarhitekt ja teised säästva arengu asjatundjad.

Stockholmi rahvusparki iseloomustavad märksõnad on merelisuus, lopsakus, ajaloo hingus. Lisaks keskajal rajatud kuninglikele jahiparkidele, varasematele väikestele kaitsealakiildudele ja

linnaparkidele või -pargikestele kuulub nüüdse linna rahvusparki piiridesse ka roheline uppuvaid elamispiirkondi, samuti üsna tavapäraseid vaba aja veetmise ja sportimise alasid.

Pargiala taimestik ja loomastik on rikkalik. Varahommikul võib kohata metskitsi ja rebaseid. Isbladkärreti märgalal pesitsevad hallhaigrud. Öökullid on leidnud pesitsemiskoha tühjalt seisvas tööstushoones. Nahkhiired tunnevad end hästi nii öösel toitu jahtides kui ka päeval turvaliselt puuõõntes puhates. Djurgardeni piirkonnas, mille kuningas Johan III rajas 1579. a kuninglikuks jahipargiks, on inimestele rohkesti loodusenautimist võimaldavaid piknikukohti.

Küllastades linna rahvusparki jõuab ka kõige looduskaugema ja kultuurikaugema inimeseni mõte sellest, mida tähendab looduse ja kultuuri ühtne kaitsmine ja tutvustamine. Sellises linnamiljööes koged, mis on mõistmine, hool ja teod tasakaalustatud arengu teel.

Väljavõtteid Soome "Maa kasutamise ja ehitamise seadusest"

Seadus võeti vastu 1999. aasta veebruaris ja hakkas kehtima 2000. a 1. jaanuaril. Seadus sätestab 9. peatükis järgmist:

Linna rahvuspark

Linnataolise keskkonna hulka kuuluva territooriumi kultuuri- ja loodusmaastiku ilu, ajalooliste joonte või sellega seonduvate linna pilti puudutavate, sotsiaalsete, puhke- ja teiste eriliste väärtuste säilitamiseks ja hoidmiseks võib luua linna rahvusparki. Linna rahvusparkiks võib määrata piirkondi, mis on kõnesoleva seaduse järgses planeeringus märgitud pargina, puhke- ja kaitseterritooriumina, väärtusliku maastikuterrioriumina või mis mõne muu linna rahvusparki funktsiooni seisukohast sobivad kasutamiseks. Pargiks sobivad eelkõige riigi, omavalitsuse või mõne avaliku sootsiumi omanduses olevad piirkonnad. Teisi piirkondi võidakse pargiks määrata omaniku loal.

Linna rahvusparki rajamine

Linna rahvusparki rajamise määrab asjaomane ministeerium. Pargi võib rajada omavalitsuse taotluse põhjal või, kui omavalitsus seda pooldab, oma otsusega.

Parki puudutavad määrused

Linna rahvusparki rajamisotsusesse võib omavalitsuse nõusolekul võtta territooriumi oluliste väärtuste säilitamiseks vajalikke määrusi. Teised piirkonna hooldamise ja kasutamise seisukohast vajalikud regulatsioonid antakse hooldus- ja kasutusplaanides, mille koostavad omavalitsused koostöös piirkondliku keskkonnakeskusega. Hooldus- ja kasutusplaan kiidab heaks asjaomane ministeerium. Linna rahvusparki kuuluva piirkonna planeeringus ja muudes piirkonda mõjutavates kavades ja otsuste tegemisel tuleb arvesse võtta parki puudutavaid regulatsioone.

Pargi likvideerimine või määruste muutmine

Linna rahvusparki võib likvideerida või selle piire muuta, kui piirkonna väärtus on märkimisväärselt vähenenud või kui üldsuse huvide seisukohast väga tähtsa projekti või kavatsuse teostamine seda eeldab.

Linna rahvusparki moodustamine Hämeenlinnas

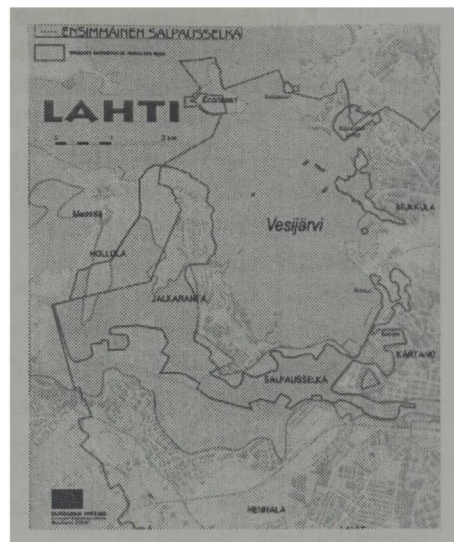
Ettevalmistused linna rahvusparki moodustamiseks algasid 1997. aastal. Hämeenlinna linnavolikogu tegi põhimõttelise otsuse rahvusparki moodustamist ettevalmistavate uuringute läbiviimiseks 1999. aastal. Enne seda korraldati kaks suurt üritust avalikkuse teavitamiseks. Ideed tutvustati ka meediakanalites. Avalikkuselt saadud tagasiside oli positiivne ja rahvusparki rajamist toetav. Pärast uue "Maa kasutamise ja ehitamise seaduse" jõustumist 2000. aasta jaanuaris tegi linnavolikogu taotluse keskkonnaministeeriumile Hämeenlinna rahvusparki moodustamiseks. 2001. aasta jaanuaris andis Soome keskkonnaministeerium positiivse vastuse.

Hämeenlinna rahvusparki tuumala moodustab 13. sajandi lõpuaastatel ehitatud Hämeenlinna loss ja selle ümbrus koos ehitiste ja loodusega. Lossi lähedal on Varikonniemi muinaslinna asukoht. Muinaslinn oli kasutuses ajavahemikul 700–1300. Lossist põhja poole jääb Hämeenlinna algne asukoht. Kavandatud rahvusparki alale jääb ka endine Ojoiste mõis, mille ümber 1840-ndatel aastatel rajati park. Hämeenlinna rahvusparki projekt vastab linnasüdame kaasahaaramise nõudele sel viisil, et linna keskosa väärtuslikud pargid ja arhitektuuri seisukohalt väärtuslikud parkidega piirnevad kvartalid võeti samuti rahvusparki koosseisu. Veealad ja

kaldaparkide roheline vöönd ühendab lossi ümbruse keskusega ja sellest lõuna poole jäävad alad. Hämeenlinna rahvusparki seni ehk kõige tuntuma osa moodustab Aulanko puhkekompleks ja pargiala, mis rajati 19. sajandi lõpul. Linna rahvuspark hõlmab ka juba varem looduskaitse all olnud alasid. Aulanko järve idakaldal asub mitmeid geoloogilisi muistiseid ja kasvab taimharuldusi.

Linna rahvusparki moodustamine Lahtis

Lahti Linnavolikogu kohustas 8. juunil 1998. aastal linnavalitsuse vastavaid ametkondi selgitama välja võimalused linna rahvusparki rajamiseks piirkonda, mille hulka kuuluvad Salpausselkä matka- ja vaba aja veetmise territoorium, spordikeskus, Teivaanmäki, Vesijärvi, Kariniemenmäki, Feldmannipark ja Raadiomägi. Linnavolikogu hinnangu kohaselt tooks rahvuspark linnale positiivset tuntuust ja oleks uhkuse allikaks, toodaks pidevalt lisaväärtust, süvendaks linlaste identiteeditunnet. Läbirääkimised keskkonnaministeeriumiga ja teiste koostööpartneritega viisid järeldusele, et linna rahvusparki sisulistele kriteeriumidele vastab teistegi objektide lülitamine rahvusparki koosseisu: raekoja ümbrus, Kisapark, Lahti mõisa territoorium, rannapargid, Mukkula mõis ja selle ümbruse looduslikud alad, Selkäsaari ja Vesijärve teised väikesaared.

2000. aasta jaanuaris vaatas linnavolikogu Lahti linna rahvusparki moodustamise projektitepaneku läbi ja tegi positiivse otsuse. Materjalid esitati heakskiitmiseks keskkonnaministeeriumile.

Ühe arutelu mõtteid

Arnold Matteuse sünniaastapäeval, 2000. aasta detsembris, arutleti kõrghoonestuse paigutamise võimaluste ja võimalike kohtade üle Tartus. Üle ega ümber ei saadud ka teemast, et Tartu kesklinn ja jõekaldad on erakordselt haljad, pargirohked, ebatraditsiooniliselt mittelinlikud. Avaldati arvamust, et turist ei taha hotelliaknast näha puid või parki, vaid tuledesäras (süda)linna. Siis tõusis üks vanema põlve arhitekt, mitte Tartus töötav arhitekt, ja ütles: “Kui kaua veel teie jõekaldad on kui pargiaasad, kui kuninglik jahimaa? Teie, tartlased, naudite kuninglikke privileege. Mida te endast mõtlete? Kuninglikud privileegid ei sobi teile. Normaalne on, kui te ehitate oma jõekaldad täis ja olete nagu iga teine traditsiooniline linn.”

Kas Tartu ikka peab olema keskmine või alla selle? Omapära säilitamisele käegalööv, külgetõmme kaotav linn. Kas tartlased ja Tartu külalised ei pea või ei või nautida kuninglikke privileege? Ma arvan, et tartlased, tartumaalased, Eesti teiste piirkondade inimesed ja Tartu külalised võivad ja peavad saama nautida “kuninglikke privileege”, mille säilitamisele nad ise on kaasa aidanud.

Aga miks ei võiks selliseid privileege pakkuvaks linnaks olla mõni teine Eesti linn, millel on selleks eeldused ja tahe eeldusi, **oma linna arengueeldusi**, võimalikult täielikult ära kasutada, meeldivat kasulikuga ühendada! Kultuur on tõusnud üheks kõige märkimisväärsimaks teguriks linnadevahelises konkurentsis. Vanad ehitised, ajalugu, esteetilised väärtused, rohevõrgustik ja loodushoid teenivad ja tagavad linna kui terviku ja linlaste heaolu pikas perspektiivis.

Kirjutaja on tänulik Maila Kuusikule Keskkonnaministeeriumi strateegia ja planeeringute osakonnast, kes lahkelt lubas kasutada Hämeenlinna rahvusparki materjale, Kari Porrale ja Timo Permantole Lahti linna rahvusparki moodustamist käsitlevate ülevaadete ja Soome keskkonnaseadusandlust puudutavate materjalide eest.

MARIS SAMMAS

Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökooli sekretäri eriala õpilane,
B. G. Forseliuse Seltsi praktikant

EMSL IV SUVEKOOL LAULASMAAL

1.–3. juunini 2001 toimus Laulasmaa Konverentsi- ja Puhkekeskuses Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu (EMSL) neljas suvekool, mille teemaks oli “Eesti ja Euroopa Liit” Ma pole varem sellisest koolitusest osa võtnud ega oska tänavust eelmiste aastatega võrrelda, kuid kõik, mis seal toimus, jättis minule kui sekretäri eriala praktikandile, sügava mulje.

Korraldus iseenesest oli ülimalt hästi läbi mõeldud ning pakkus kõigile osavõtjatele nii puhkust kui ka uusi teadmisi Eesti ja Euroopa Liidu vallas.

Pärast saabumist jaotas keskuse administraator kõigile tubade võtmed ning seejärel seadis igaüks end sisse, et osa võtta järgnevatel päevadel toimuvast.

Esimene õhtu oli rahulik ja mõeldud ennekõike ümbruse ja inimestega tutvumiseks. Loodus Laulasmaa Konverentsi- ja Puhkekeskuse läheduses oli lausa võrratu – männimets, mere-lained, linnulaul, kõik see, millest üks Lõuna-Eesti inimene puudust tunneb. Mittetulundusühingutest oli esindajaid kokku tulnud saja ringis. Algul tundusid kõik kuidagi võõrad ja endassetõmbunud, kuid koolituse käigus uusi tutvusi sõlmides tuli välja hoopis vastupidi.

Õhtu avalöögi andis EMSL-i juhataja Kristina Mänd, kes tänas kõiki kohalolijaid ja soovis meeldivat nädalavahetust “suvekooli seltsis” Esimene julge esineja oli Tiit Riisalo, kes on kõigile tuntud ümber maailma purjetajana. Julge just selle poolest, et neid inimesi, kes poolteist aastat mööda merd ja ookeani seilavad, pole just eriti palju. Ta rääkis slaidide abiga oma täitunud eluunistusest.

Teine mees, Karl Martin Sinijärv, on Eestis üks huvitavaim gurmaan ja luuletaja. Tema rääkis erinevate riikide ja kultuuride toitumusest. Kuna ta on palju reisinud ja ilma näinud, oli tal just selle teema kohta üht-teist pajatada küll. Nii me siis vahetasime mõtteid, nautisime veini, hubast olemist küünalde ringis ja head seltskonda.

Esimesel hommikul pärast hommikusööki kogunesid kõik konverentsisaali, avamaks ametlikult suvekooli. Seejärel läks lahti teine koolitus teemal “Eesti ja Euroopa Liit”

Toon siinkohal lühiülevaate esinejatest ja teemadest.

Seda päeva juhtis Reet Laja MTÜ Naiskoolituskeskusest. Esimesena esitas Mare Haab Euroopa Liidu Infosekretariaadist (ELIS) ettekande teemal “Eesti ja Euroopa Liit” Keit Kasemets Eurointegratsiooni Büroost tõi meieni teadmise, mida toob liitumine kaasa inimestele ja organisatsioonidele. Välisministeeriumi esindajad Birgit Keerd ja Eero Saue arutlesid teemal “Arengekooostöö Euroopa Liidus – kohustus ja võimalus jagada kogemusi” Pärast tunniajalist lõunat jätkus töö gruppides, kuhu olime end juba varem registreerinud. Osalejad valisid grupid selle järgi, millist uut informatsiooni nad oma organisatsiooni töö täiustamiseks vajasisid. Loomulikult said ka teised gruppides toimunud tööst lühikokkuvõtte. Selle teise päeva punkti pani minu arvates kõige paremini esinenud ja oma seisukohti põhjendanud Eesti delegatsiooni tegevjuht liitumisläbirääkimistel – Alar Streimann. Tööpäeva lõpuks said ka kõige nõudlikumad oma küsimustele vastused, sest siit nad neid ju otsima tulid.

Õhtul said kõik tantsida vägevate 60.–80. aastate diskorütmid järgi, mis pakkus ka kõige vanemaile kohalolijaile tõelist naudingut, noortest rääkimata.

Kõik need, kes olid ränga diskoõhtu vastu pidanud, kuulasid pühapäeva hommikul pooleteisetunnist ettekannet Eesti Mittetulundusühingute Ümarlaura (EMÜ) Esinduskogult. Selgitati, mis on EMÜ, miks tuntakse Euroopas meie kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni (EKAK) vastu suurt huvi ja veel nii mõndagi huvitavat.

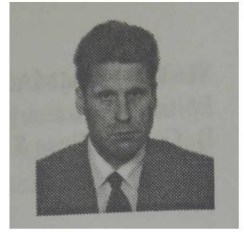
Kui K. Mänd taas sõna võttis ja suvekooli lõpusõnu ütleva hakkas, ei tahtnud kuidagi uskuda, et see tormiline nädalavahetus on lõpule jõudnud. Veel viimased hetked uute tutvavatega, kiired pildistamised ja andmete vahetused, sest mine tea, kas näedki mõnda veel kunagi.

Ma arvan, et kõik, kes sellest üritusest osa võtsid, jäid 100%-liselt rahule. Kes tuli oma probleemidele lahendust otsima, puhkust või seltskonda nautima, see kõike seda ka leidis.

Kõike head!

MÄRT KARMO

Eesti Panga rahvusvaheliste ja avalike suhete
osakonna juhtivspetsialist, Tallinna Reaalkooli vilistlane

JÄRELMÕTTEID ÜHELE KÜMNENDITAGUSELE RAAMATULE *

Raamatu “Ühe Vabadussamba lugu” kirjutamine oli paljuski seotud mu kauase põhilise tegevussuuna – Tallinna Reaalkooli ajaloo uurimisega. Iseseisvuse taastumisel tuli hakata uuesti kirjutama oma riigi ja hariduse ajalugu, nii tuli hakata ka taastama vanu monumente. Vabadussõjas langenud Tallinna õpetajate ja õpilaste mälestussammas oli üks neist paljudest.

Monumendi kohta materjalide kogumise üks lähtekohti oli muidugi selle seotus Reaalkooliga, niisiis oma kooli patriotism. Teine põhilähtekoht oli juba siis, millele olen aegapidi asjatundjatelt ka kinnitust saanud, et tegemist on kunstiliselt kõige õnnestunuma ja kõrgetasemelisema Vabadussõja monumendiga Eestis. Monumendile lisab väärtust tõsiasi, et see on ainus koolipoistele ja nende õpetajaile pühendatud mälestusmärk Eestis.

Tagantjärele võib muidugi küsida, et miks ei püstitatud säärast mälestussammast kõigile Eesti koolipoistele. Ilmselt oli aeg selline, et iga vald, iga linn ja alev püüdis tollaste tagasihoidlike majanduslike võimaluste piires põlistada esmajoones oma langenute mälestust. Põhimõttel: “Teeme esialgu oma kuju valmis, eks siis on aega suuremaid sihte seada.”

Ega tollal ei räägitud veel väga jõuliselt üldisest Vabadussambast, st suurejoonelisest mälestustähisest kõikidele Vabadussõja kangelastele. Ka Tallinna Õpetajate Selts tegutses eeskätt pealinna langenud koolinoorte mälestuse jäädvustamiseks. Korjanduste tulemustest on näha, et kuigi tegutseti aktiivselt, saadi sel viisil kokku ikkagi vaid pool rahast. Ülejäänud tuli Kultuurkapitalilt, riigivanemalt ja muudest allikatest.

Kas oleks aga kohalikel omavalitsustel oma mälestussammaste kõrvalt jätkunud raha veel ka üle-eestilise noorte mälestusmärgi püstitamiseks? Kahtlen. Ilmselt polnud Eesti Õpetajate Seltski nii aktiivne ja teovõimas organ kui pealinna pedagoogide kutseselts. Karta on, et tuliseid vaidlusi oleks tekitanud samba asukoha valik, et kuhu siis see monument lõpuks püstitada?

Aja jooksul, ja muude säärase mõjuväljaga mälestusmärkide puudumise tõttu pealinnas, kujunes Tallinna koolinoorte mälestussambast tõepoolest laiema tähenduse ja tähtsusega Vabadussammas. Kuna ka Saksa okupatsiooni ajal kehistas monument eestlastele vabaduse ja iseseisvuse ideed, ei julgenud Saksa võimud 1941. aastal taastatud sammast pidulikult taasavada, vaid tegid selle korda poolsalaja.

Kuidas aga on liiva jooksnud kõik Eesti Vabadussamba konkursid, seda oleme näinud juba kolmekümnendaist aastaist alates.

Kui nüüd taas raamatu saamisloo juurde naasta, siis üks ajend oli mälestussamba kogu taastamisloo jäädvustamine. See raske ja keeruline protsess kestis ligi neli aastat ning kui kõik kord õnnelikult lõppenud oli, siis tundus eneselegi huvitav kogu see materjal kokku panna. Võibolla õpetuseks teistelegi.

Ehkki malli võtta siit ei saa, sest igal monumendil on oma lugu, oma ruum, oma taust, omad probleemid. Ka Tallinnas tekkis konflikt kunstnike loovuse ja ajaloolise mälu, ajaloo mõistmise, pieteeditunde ning eneseteostussoovi vahel.

Samas, kuna me olime võrdlemisi veendunud samba autentse taaspüstitamise vajalikkuses (koopia tegemiseni välja), olnuks raske leida põhjendusi monumendi ümbernimetamiseks Vabadussõjas langenud kõikide koolipoiste mälestussambaks. Päris uue kuju tegemisel oleks see võinud küll kõne alla tulla.

Raamatu ilmumisest saab varsti kümme aastat. Selle aja jooksul on ilmnenud uusi andmeid, materjale ja mälestusi, mis võiks ju õhutada täiendatud-parandatud oopuse üllitamisele. Ka tehnoloogilised võimalused on sedavõrd arenenud, et tollal väga halvasti töödeldud fotode kvaliteeti saaks tublisti tõsta. Põhimõtteliselt võiks seda üritadagi, kui vaid leiaks raha. Sest trükkijad paraku ei saa heategevust harrastada, sestap küsivad nad: kui suur on trükiarv, kes seda raamatut tänase raamatu- ja muu infoupotuse ajastul ostab, kes seda loeb.

Sellelegi vaatamata on mul hea meel, et tollal väga pingelise ametitöö kõrvalt, öötundidel ja uneaja arvelt kirja pandu sai siiski kaante vahele ja elab nüüd oma elu. Loodan ka, et need paar tuhat raamatut on leidnud oma tänuliku ja huvilise lugeja.

KIRJANDUS:

Märt Karmo. *Ühe Vabadussamba lugu*. Tallinn, 1993. 88 lk A5

Tallinna Reaalkool 1881–2001. Vilistlased. Töörühm: K. Kukkur, M. Karmo, M. Torim, K. Tammaru, A. Tamkivi, I.-A. Karros, L. Kitt. Tallinn, 2002, 620 lk. © Tallinna Reaalkooli Hoolekande Selts, Kirjastus Koge

* Artikkel on vastus küsimusele, miks õpilaste ja õpetajate mälestusmärgi algidee – kogu Eesti õpilaste ja õpetajate ausammas – realiseerus Tallinna õpilastele ja õpetajatele püstitatud mälestusmärgina.

Mälestusmärgist sai Vabadussammas juba saksa okupatsiooni ajal, tal on üldrahvalik ja üle-eestiline mõõde. Raamat *Ühe Vabadussamba lugu* on haarava dokumentaalse sisuga teos, mis peaks olema iga õpetaja ja koolinoore raamatukogus. Loodame, et Tallinna Reaalkooli Hoolekande Selts selle raamatu peagi kaasaegsel trükitehnilisel tasemel taasavaldab.

FAŠISM VÕI MITTE? ERINEVAID HINNANGUID VABADUSSÕJALASTELE *

Vabadussõjalased (rahvasuus veidi halvustava nimega vapsid) on 1930ndate aastate esimese poole Eesti enim poleemikat tekitanud poliitiline vool. Kuna liikumine oli 1934. aasta 12. märtsi riigipöörde läbiviimise ajendiks, on küsimus, kas tegu oli fašistliku liikumisega, aktuaalne tänaseni. Siinkohal anname lühikese ülevaate vabadussõjalaste tegevusest ja käsitleme nende kohta ilmunud kirjandust ning toome valikuliselt ära mõne autori vastused ülalmainitud küsimusele.

Vabadussõjalaste liikumise eelkäijaks oli Eesti Demobiliseeritud Sõdurite Liit (EDSL), mis asutati 8. veebruaril 1921 Tartus. Organisatsiooni eesmärgiks oli valitsuse poolt Vabadussõja veteranidele lubatud maa ja teenistuskohdade kättevõitlemine ning ühistunde alalhoidmine. Saavutatud mõningase eduga ei rahulduvad ning 1923. aastal sekkuti ka poliitikasse ning osaleti Riigikogu ja kohalikel valimistel, kus EDSL-i saatis ebaedu. See lõhkus liidu ühtsuse. Ka organisatsiooni eesmärgid olid ammendumas ning 1924 jõuti kriisi, millest enam täielikult ei toibutudki (Kasekamp 1994, 42–43).

Organisatsioon kiratses siiski edasi kuni 1926. aastani, mil selle baasil loodi Tallinna Eesti Vabadussõjalaste Liit. Järgnesid taoliste liitude moodustamised ka teistes linnades. 1929. aasta suvel asutati Tallinna, Tapa ja Haapsalu liitude poolt Eesti Vabadussõjalaste Keskliit (EVKL).

EVKL oli oma tegevuse algstaadiumis organisatsioon, kuhu kuulusid ainult Vabadussõja veteranid. Eesmärk oli endiselt kaitsta viimaste majanduslikke ja sotsiaalseid huve. Ka liidu patriootlik meelsus, mis samas ei olnud politiseeritud, ühtis paljude eestlaste vaadetega. Kuna nende liikmete hulgas oli rohkesti sõjakangelasi ja peaaegu kõik nende juhid olid Vabadusristi kavalerid, olid nad ka rahva poolt lugupeetud.

Riigi majandusliku olukorra halvenemisel hakkas EVKL lisaks esialgsetele nõudmistele kritiseerima kogu poliitilist süsteemi, kusjuures eriliseks "patuoinaks" peeti erakondi (Kasekamp 1991, 1122). Poliitikasse tikkumise üheks esimeseks märgiks oli põhiseaduse muutmise nõudmine, millega tuldi välja EVKLi II kongressil märtsis 1931. Sellega tõmmati endale kaela teiste parteide rünnakuid ning valitsus sundis vabadussõjalaste keskliidust lahkuma mitmeid autoriteetseid isikuid, sealhulgas kindraleid E. Põdderit ja J. Roskat, viidates tõigale, et antud nõudmisega on EVKL muutunud poliitiliseks organisatsiooniks, millesse kuulumine ei ole tegevteenistuse sõjaväelastele kohane.

Liikmeskonna suurendamise nimel võeti EVKLi III Kongressil 1932. aasta kevadel vastu otsus toetajaliikmete institutsiooni loomiseks, et kaasata ka isikuid, kes ei olnud Vabadussõjast osa võtnud. See oli märk organisatsiooni üldisest politiseerumisest, millega polnud rahul isegi osa erusõjaväelastest, kes nägid selles organisatsiooni eemaldumist oma esialgsetest eesmärkidest. Otsus tõi kaasa ühe Vabadussõja suurima kangelase, admiral J. Pitka ja tema toetajate lahkumise organisatsioonist (Toomla 1999, 149).

1930ndate aastate alguse süvenev majanduskriis võimaldas EVKLil siiski soetada laiapõhjaline toetus ja muutuda märkimisväärseks poliitiliseks jõuks. Kasvav töötus ja elukvaliteedi langus olid vähendanud Eestis usku parlamentaarsesse demokraatiasse. Suure poliitilise ebastabiilsuse tõttu tugevnes arvamused, et viga on põhiseaduses, milles puudus riigipea tasakaalustav institutsioon. Konstitutsiooni muutmise sooviga kaasnes ka tugeva juhi ihalus. Riigikogu esimest põhiseaduse projekti, mille koostamisse vabadussõjalased kaasatud ei olnud, pidasid viimased liiga leebeks ja tegid selle vastast kihutustööd. Projekt kukkuski referendumil napilt läbi.

Sama saatus tabas ka Riigikogu teist eelnõud, mis aga hääletati maha juba peaaegu kahekordse häälteenamusega. Nüüd leidsid vabadussõjalased olevat õige aja tulla välja oma eelnõuga ja viia see rahvaalgatuse korras referendumile. Vaatamata sellele, et EVKLil puudus ühtne poliitiline platvorm ja isegi juhatuses oli mitu erinevat voolu ning ka esitatud põhiseaduse muutmise eelnõu kandis pealiskaudsuse ja kiirustamise jälgi, oli liikumine siiski ülimalt

populaarne, koondades väga erineva maailmavaatega inimesi, kes olid kaasa tõmmatud peamiselt mahategeva, osalt demagoogilise kriitikaga erakondade ja senise riikliku korralduse aadressil.

EVKLi populaarsuse kasv ei meeldinud sugugi kõigile. Esimene tugev löök vabadussõjalaste pihta anti 11. augustil 1933, kui Jaan Tõnissoni (IV) valitsus kuulutas välja üleriigilise kaitseseisukorra, mille põhjal kohtu- ja siseminister sulges koos mõnede teiste organisatsioonidega ka EVKLi ja kõik selle kohalikud liidud. Põhjenduseks toodi olukorra üldist ebastabiliseerumist, valitsuse autoriteedi õhnestamist ja sõjaväeliste rühmituste eraalgatuslikku loomist (Marandi 1991, 284–286). Kogu seletus kaitseseisukorra väljakuulutamise põhjustest jäi üldsõnaliseks ja laialivalguvaks.

Valitsuse võimalusi vabadussõjalastele surve avaldamiseks vähendas oluliselt asjaolu, et need olid põhiseaduse muutmiseks kasutanud rahvaalgatust, minnes seega mööda Riigikogust ja valitsusest ning pöördudes otse rahva poole. Seega jätkus protsess ka pärast EKVLi ametlikku sulgemist (Kasekamp 2000, 155).

J. Tõnissoni niigi madalat populaarsust vähendasid kasutusele võetud meetmed veelgi ja rahvahääletusel oktoobris 1933 kiideti EVKLi esitatud, tugevat presidendi institutsioon sätestav põhiseaduse eelnõu suure häälteenamusega (416 878 poolt ja ainult 156 894 vastu) heaks. Sellist tulemust võib vaadelda ka pigem umbusalduseavaldusena valitsusele ja Riigikogu erakondadele kui otseste toetusena vabadussõjalastele ja nende põhiseadusele (Laaman 1934, 98).

Referendumist tegi omad järeldused ka J. Tõnisson ja astus valitsusjuhi kohalt tagasi. 21. oktoobril astus ametisse Konstantin Pätsi (V) valitsus.

Tollal erinesid vabadussõjalased ülejäänud Eesti parteidest sellega, et toetus EVKLile oli suur kõigis ühiskonna sotsiaalsetes kihtides. Arvestamata organisatsiooni suhtelist nõrkust maapiirkondades oli toetus laiapõhjaline. Eriti märkimisväärne oli populaarsus ka tööliste hulgas (Kasekamp 2000, 155). Siiski oli vabadussõjalastelgi kitsaskohti: oldi seotud võõra ideoloogiaga, puudus sobiv karismaatiline liider ja EKVL ei saanud ennast avalikkusele välja mängida kui ainukest alternatiivi kommunistidele. Kuigi nad olid rahvuslased ja nende juhid olid oma põhimõttekindlust demonstreerinud ka lahinguväljal, suutsid oponendid, alates põllumeestest ja lõpetades sotsialistidega, ometi EVKLi patriotismi kahtluse alla seada. Kuigi EVKL kritiseeris baltisakslastele mõisate eest kompensatsiooni maksmist ja ei olnud mingeid tõendeid organisatsiooni seotuse kohta Saksa natsionaalsotsialistidega, ei suudetud sellekohaseid kahtlusi siiski hajutada. Viimaseid õhutasid eriti kirjutised ajalehes Baltischer Beobachter ja Eesti baltisaksa paremäärmuslaste juhi Victor von zur Mühleni kiitvad hinnangud (Erelt 2000), mis sidusid vabadussõjalasi ideoloogiliselt eestlaste traditsiooniliste, sajandeid vihatud vaenlastega. K. Päts ja J. Laidoner koguni väitsid, et vabadussõjalased suurendavad võõramaise sissetungi ohtu, sest Nõukogude Liit ei saaks sallida “fašistlikku” režiimi oma piiride vahetus läheduses (Kasekamp 2000, 155–156).

Oluline lünk vabadussõjalaste jaoks oli ka karismaatilise liidri puudumine, mis on autoritaarse režiimi tekke üheks eelduseks. Selle tõttu oli äärmiselt komplitseeritud, et mitte öelda võimatu, populaarsuse muutmine reaalseks võimuks. Edukad fašistlikud liikumised toetusid ühele tugevale liidriks, kes kehastas kogu partei ideoloogiat.

Pärast J. Tõnissoni valitsuse tagasiastumist ei pidanud vabadussõjalased EVKLi taastamist enam otstarbekaks ja registreerisid 28. oktoobril 1933 vormiliselt uue organisatsiooni: Eesti Vabadussõjalaste Liidu (EVL) (Marandi 1991, 321), mida nad ise nimetasid rahvaliidumiseks, kuid mis sisuliselt oli erakond. EVL osales suhteliselt edukalt valla- ja linnavolikogude valimistel jaanuaris 1934, saades linnades kokku 41,2%, alevites ca 20% ja valdades 10,7% häältest (Marandi 1991, 366). Sellega tõestati end kui mõjuvõimast jõudu Eesti poliitikamaastikul ja järgmiseks sihiks oli uue põhiseaduse järgi valitavale presidendi ametikohale kandideerimine. Siin seisti tõsiste probleemide ees, sest vabadussõjalaste vaimne juht Artur Sirk oli kandideerimiseks liiga noor. Kuna K. Pätsi ega J. Laidoneri ei saanud erimeelsuste tõttu ja nende liigset mõjukust kartes kandideerima panna, siis otsustati kindral Andres Larka kasuks, kes kahtlemata ei olnud karismaatiline liider. Võimalik, et siin tehti liikumisele saatuslikuks saanud viga.

Oskusliku propaganda tulemusena, mis oli teoreetiliselt uutal alustel ja Eestis seninägematu, sai A. Larka, vaatamata oma puudustele, kandideerimiseks vajaliku 10 000 allkirja

asemel koguni 64 658 allkirja. Tema konkurendid kogusid vastavalt: J. Laidoner – 38 493, K. Päts – 18 577 ja A. Rei valimiskünnisest allapoole jäävad 5071 allkirja, millest aga siiski ei saa teha järeldust, et A. Larka oleks valimised kindlasti võitnud, sest kui esimeses voorus poleks keegi absoluutset enamust saavutanud, võinuks K. Pätsi ja A. Rei toetajad koonduda J. Laidoneri taha (Kasekamp 2000, 62–63).

Sündmuste käik ja allkirjade laekumine tegid eriti murelikuks Konstantin Pätsi, kes oli presidendi institutsiooni loomiseks kõige rohkem ära teinud ning pidas seda nüüd endale kuuluvaks ega kavatsenud lasta kellelgi ihaldatud ametikohta usurpeerida. Tema kui vana ja kogenud riigimees osutus liiga kavalaks naiivsete vapside jaoks, kes uskusid, et poliitikud mängivad demokraatia reeglite järgi ja annavad võimu neile üle. Kui Hitler täiesti legaalsete meetoditega võimule tuli, mõisteti ka väljaspool Saksamaad, et paremäärmuslastega pehmekäelist poliitikat ajada pole mõtet. Pärast kaitseseisukorra kehtestamist 11. augustil 1933 arvas A. Sirk, et valitsuse meetmed ainult kasvatavad EVKLi populaarsust. K. Päts ja J. Laidoner soovisid, et kui soovida vabadussõjalasi elimineerida, siis ei saa kasutada poolikuid meetmeid (Kasekamp 2000, 156–157).

Olukorraga polnud lisaks Pätsile rahul ka Laidoner, eriti pärast seda, kui vabadussõjalaste ajaleht süüdistas teda majanduslikes mahhinatsioonides, suurtes võlgades jms (Võitlus, nr-d 6.02., 13.02. ja 22.02.1934).

Otsustav hoop vabadussõjalastele anti 12. märtsil 1934. Juba pärastlõunal hakkasid sõjaväe üksused ja poliitiline politsei vabadussõjalasi arreteerima. Kell viis õhtul alanud valitsuse koosolekul kuulutati K. Pätsi ettepanekul pooleks aastaks välja kaitseseisukord ning määrati kindral Laidoner kaitseväge ülemjuhatajaks ja sisekaitse ülemaks. Viimane asus otsekohe tegutsema, keelustades sundmäärusega kõik poliitilised koosolekud ja rongkäigud ning sulgedes oma otsusega EVLi koos kõigi selle osakondade ja ajalehega (Elango 1998, 277). Sellega tehti vabadussõjalaste legaalsele liikumisele Eestis jäädavalt lõpp.

Kokku vahistati 881 isikut, järgnenud juurdluse käigus viis poliitiline politsei läbi 8487 ülekuulamist ja 1337 läbiotsimist ning koostas 19 379 lehekülge akte, kuid lõpuks jäi kohtus ainsaks süüdistuseks see, et EVLi tegevus olevat ohustanud ühiskondlikku rahu ja julgeolekut (Kasekamp 1991, 1126). Ükski Eesti erakond vabadussõjalaste kaitseks välja ei astunud ja ka välismaal, kui välja arvata Soome ajakirjandus, ei protesteeritud.

Kui vabadussõjalaste peaeesmärk, millele pidevalt rõhuti, oli olnud põhiseaduse muutmine, siis võit rahvahääletusel oli neid sellest suuresti ilma jätnud ja nende programmi võis suurepäraselt ellu viia ka ilma nendeta. Ja seda Päts oma režiimiga suuresti ka tegi. Ta elimineeris poliitilised parteid ning oma uue põhiseadusreformiga asendas proportsionaalsed valimised isikuvalimistega – mis oligi olnud üks vabadussõjalaste võtmenõudmisi. Lõppes ka majanduskriis, millele paratamatult pidi järgnema majanduslik tõus ning rahvas sai lõpuks oma stabiilse ja kõva käega valitsemise, mida nii kaua soovitud oldi. Ka patriotismile leiti väljund põhimõtteliselt ainuparteina loodud Isamaaliidu näol. Kuna Päts tegutses vabadussõjalaste programmiga üpris sarnaselt, ei tekkinudki viimastel võimalust ennast kehtivale režiimile vastandada ja uuesti võimule pürgida (Kasekamp 2000, 156–157).

Niisiis võib väita, et pärast 12. märtsi 1934 *coup d'etat*'d ei kujutanud vabadussõjalased endast enam olulist poliitilist jõudu ega taastanud oma endist poliitilist tugevust enam kunagi.

Vabadussõjalaste teemat on ajalookirjanduses käsitletud suhteliselt palju, seda nii Eestis kui ka väljaspool. Kõige tõsisemaltvõetavamad on Andres Kasekampi (The Radical Right in Interwar Estonia. London: Macmillan Press Ltd., 2000) ja Rein Marandi (Must-valge lipu all: Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937 I. Legaalne periood (1929–1934) Studia Baltica Stockholmiensia 6. Uppsala: Acta Universitatis Stockholmiensis, 1991) põhjalikud monograafiad. Märkimist vääriavad ka Eduard Laamani, Tõnu Parmingu, Olaf Kõuuli ja Rootsi teadlase Alvin Isbergi tööd. Ülejäänud uurijad on vabadussõjalasi vaadelnud vaid möödaminnes, kuid hinnangu, et tegu oli fašistliku liikumisega, annavad nemadki.

See hinnang on aja jooksul koos valitsevate poliitiliste ja ideoloogiliste oludega tublisti muutunud. Esimene uurija, väljapaistev publitsist E. Laaman, oli vabadussõjalaste kaasaegne ja ka poliitiline vastane. Ta nimetab neid küll fašistideks (tuleb meeles pidada, et aastatel 1933–34 ei

omanud see sõna veel kuritegelikku kõrvalmaiku), kuid märgib ka, et “vastuolurikka mitmekesisuse tõttu sarnanevad vabadussõjalaste liidud rohkem Soome Lapuaga kui Hitleri rahvussotsialismiga; viimasest puudub neil niihästi antikapitalistlik revolutsioonivaim kui ka välispoliitilise vabastumise paatos” (Laaman 1934, 61) ja “vastupidiselt fašismile ja rahvussotsialismile polnud siin ei üleulatavaid juhte, võitlustes proovitud löögiosi ega ka mingit kokkukuuluvat ideoloogiat” (Laaman 1949, 243).

Väljapaistvaim Eesti NSV uurija O. Kuuli nimetab EVLi “puhtfašistlikuks organisatsiooniks” (Kuuli 1976, 72). Oma arvamust ta ei kommenteeri ega defineeri ka fašismi. Kuuli raamatu hindamisel tuleb lähtuda ajastu kontekstist, kus liikumisi klassifitseeriti pigem nende koha järgi üldises politiseeritud maailma- ja ajaloopildis kui mingitest konkreetsetest sõnaseletustest lähtudes ning mõistet fašism kasutati üpris “tunde järgi” väga erinevate negatiivset hinnangut väärivate parempoolsete poliitiliste jõudude kohta (fenomen, millest ei ole vabanatud ka tänapäeval).

Märksa teaduslikumalt läheneb probleemile väliseesti ajaloolane Rein Marandi. Ta leiab, et “Eesti vabadussõjalust ei tuleks täiesti omaette nähtuseks pidada. Kahtlemata leidis teistes maades talle mõnes mõttes sarnanevaid liikumisi ja võrdlusi nendega tuleb süvendada. Kuid lähtekohaks peab olema eelarvamusteta vaatlus, mitte aga segane üldmõiste (mis juba ainsa võrdlusobjekti valikulgi võib mõne eriskummalisele kõrvutusele viia).” Seega Marandi vabadussõjalasi fašistideks ei pea, seda eelkõige tänu fašismi heterogeensusele ja selle sõna kui termini hägususele ning ühtse definitsiooni puudumisele. Vaadeldes erinevaid definitsioone ja teiste riikide sarnaseid liikumisi, jõuab ta järeldusele, et vabadussõjalaste liikumist võiks nimetada “paremäärmusluseks” ehk “paremradikalismiks” või “koodanlikuks radikalismiks” (artikli autori arvates võiks liigitust kõige paremini lahti seletada sellega, et tollasel Saksamaal peab Marandi EVKLi analoogiks mitte NSDAPd, vaid pigem *Stahlhelmi*, mis oli parempoolne sõjaveteranide organisatsioon), kuid ka neile sõnadele on raske anda ühtset tähendust ja üldse on see pigem “semantiline” probleem (Marandi 1991, 486–487).

Uusim ja senini parim vabadussõjalaste käsitus pärineb Andres Kasekamp sulest. Lisaks uutele faktimaterjalidele on uurimuses “The Radical Right in Interwar Estonia” varasematest monograafiatest rohkem tähelepanu pööratud teoreetilisele küljele. A. Kasekamp püüab leida vastust ka küsimusele, kas vabadussõjalaste näol oli tegu fašistliku liikumisega ja võtab fašismi defineerimisel oma töös aluseks Stanley Payne’i teooria, milles fašismi kirjeldamiseks kasutatakse kolme tunnustegrupi:

A. Ideoloogia ja eesmärgid.

B. Fašistlikud vastandamised/eitamised.

C. Stiil ja organisatsioon (täielikku definitsiooni vt Payne 1995, 7).

Ülaltoodud vaadeldes jõuab Andres Kasekamp järeldusele, et kuigi vabadussõjalased kaldusid kõigi Payne’i poolt välja toodud fašismi ideoloogiliste eesmärkide poole, ei võtnud nad täielikult omaks ühtki neist. Kuigi nad jagasid fašismi metafüüsilist idealismi ja vitaalsust, neile meeldis mõte “vaimu” triumfist mateeria üle, ei näinud nad ette ühiskonna radikaalset ümberkorraldamist “uue inimese” loomiseks. Ka tahtsid vabadussõjalased kindlasti luua tugevamat riiki, kuid pakkudes välja konstitutsiooniparanduse presidendi institutsiooni loomiseks ja Riigikogu võimu vähendamiseks järgisid nad kahe suurema demokraatliku partei eeskujule (Kasekamp 2000, 158–159).

Vabadussõjalased kasutasid aastatel 1933–1934 ka vägivalda, kuid see ei väljunud kunagi kontrolli alt ega nõudnud ühtegi inimelu. Kahtlemata olid nad antikommunistid, antiliberaalid ning antikonservatiivid, sest tahtsid pigem ehitada paremat homset kui keerata tagasi aja kulgu. Stiili ja organisatsiooni poolest võiks vabadussõjalased samuti fašistide kilda paigutada, sest nad võtsid omaks idee orgaanilisest ühiskonnast, kus kohustus riigi ees ületab isiklikud õigused ja naiste roll on kasvatada lapsi oma isamaale. Nende sooviks oli luua integreeritud ühiskond, mis sarnanenuks Saksa ideega *Volksgemeinschaft*’ist, aga ilma rassilise sisuta.

A. Kasekamp jõuab järeldusele, et kuigi vabadussõjalased omasid mitmeid Payne’i järgi fašistlikule liikumisele omaseid tunnuseid, on lahknevusi siiski liiga palju, et neid võiks pidada ehedaks fašistlikuks liikumiseks (Kasekamp 2000, 158–159). Riivamisi on teemat puudutanud ka

mitte-eesti soost uurijad, kellest siinkohal vaadeldakse tänapäeva väljapaistvaid fašismiuurijaid Roger Griffinit ja Stanley Payne'i. R. Griffin leiab suures kogumikus "Fascism" et EVL on ainus kandidaat Eesti fašistlikuks liikumiseks. Siiski ei suhtu ta vabadussõjalastesse eriti negatiivselt ning nimetab hoopis Vaikiva ajastu režiimi osaliselt fašistlikuks diktaatorluseks (partially fascistized dictatorship). Griffin kirjutab, et vaatamata vabadussõjalaste teostamata plaanile kukutada jõuga eelpool mainitud režiim, jääb sellest väheks, et nimetada neid fašistideks, seda enam, et ka nende endi ideoloogid nägid ette ainult ristiretke marksismi ja korrupsiooni vastu (Griffin 1995, 215).

Põhjalikult ei ole probleemi süüvinud ka S. Payne, kes raamatus "A History of Fascism, 1914–1945" paigutab vabadussõjalased paremradikaalide hulka, kellel puudus viimistletud ideoloogia ja igasugused kontaktid välismaiste fašistlike liikumistega ning leiab, et fašistlikku liikumist Eestis ei olnudki (Payne 1995, tabel 1.2). S. Payne'i pealiskaudsuses kahtlustamiseks annab alust 1934. aasta riigipöörde käsitlemine, mille kohta ta kirjutab, et "hiljuti valitud põhiseaduslik president, Konstantin Päts, võttis oma valdusse erakorralise võimu" ("the recently elected constitutional president, Konstantin Päts, seized emergency powers") (Payne 1995, 324). 1934. aastal valitud K. Pätsi põhiseaduslikuks presidendiks nimetada on siiski natuke liig.

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et eri autorite vastused küsimusele, kas vabadussõjalaste näol oli tegu fašistliku liikumisega, on mõneti erinevad. On täiesti loogiline, et kui "fašismi" ei kasutata just sõimusõnana, siis sõltub vastus sellest, kuidas fašismi defineerida. Kuna tegu on niivõrd heterogeense nähtusega, siis paraku lihtne ja ainuvõimalik seletus puudub. Seega on maitse asi, milline käibivatest definitsioonidest valida.

Siiski, kui valida ükskõik milline kaasajal üldtunnustatud fašismi definitsioonidest (nt E. Nolte või S. Payne) ja vabadussõjalaste liikumist sellega tähelepanelikult kõrvutada, selgub, et on nii kattuvusi kui ka lahknevusi. Seega tuleb nentida, et antud küsimuses on õigus nähtavasti neil, kes leiavad, et vaatamata paljudele sarnastele joontele ei saa vabadussõjalasi siiski päris fašistideks pidada.

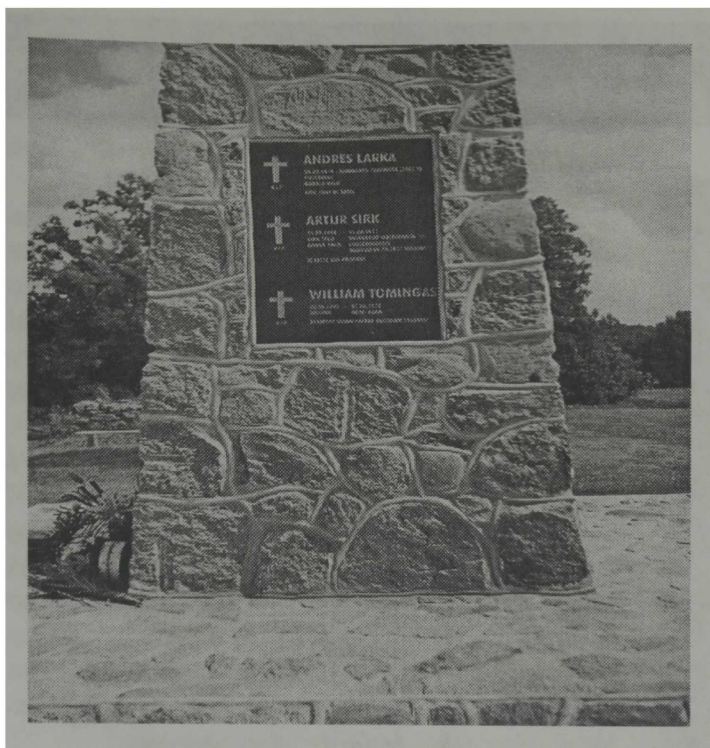
KASUTATUD KIRJANDUS:

- Elango, Ö., Ruusmann, A., Siilivask, K. Eesti maast ja rahvast: Maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn: Olion, 1998.
- Erelt, P. Hitler ja tema Eesti jüngrid. Eesti Ekspress, 02.03.2000.
- Kasekamp, A. Eesti Demobiliseeritud Sõjaväelaste Liit. Kleio 9, 1994. Lk 42–43.
- Kasekamp, A. The Radical Right in Interwar Estonia. London: Macmillan Press Ltd., 2000.
- Kasekamp, A. Vabadussõjalaste liikumine. Looming 8, 1991. Lk 1122–1127.
- Kuuli, O. Vapsidest Isamaaliiduni: Fašismi ja fašismivastase võitluse ajaloost kodanlikus Eestis. Tallinn: Eesti Raamat, 1976.
- Laaman, E. Erakonnad Eestis: Sissejuhatus poliitikasse IV. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1934.
- Laaman, E. Konstantin Päts: Poliitika- ja riigimees. Stockholm: Vaba-Eesti Kirjastus, 1949.
- Marandi, R. Must-valge lipu all: Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937 I. Legaalne periood (1929–1934). Studia Baltica Stockholmiensia 6. Uppsala: Acta Universitatis Stockholmiensis, 1991.
- Payne, S. A History of Fascism, 1914–1945. Madison: University of Wisconsin Press, 1995.
- Toomla, R. Eesti erakonnad. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1999.

Autorist: Ivo Juurvee on sündinud 1979 Tallinnas. 1997 lõpetas Tallinna Reaalkooli reaalklassi, alates samast sügisest on Tartu Ülikooli ajalootudeng. Tegelenud lähiajalooa, peamiselt 20. saj esimese poolega.

Akadeemilisel aastal 2001/2002 õpib vahetusüliõpilasena Läti Ülikoolis, Riias. Varem avaldanud kaastöid Eesti Ekspressis.

* Palusime Tartu Ülikooli politoloogiaõppejõul Andres Kasekampil anda lühike ülevaade oma inglise keeles ilmunud raamatust *Radikaalne parempoolsus sõdadevahelises Eestis* (2000), sest vapside kohta on vähe objektiivset kirjavara.

Rahva seas on vabadussõjalased suure au sees, millest annab kinnitust ka Kambja mehe Heiki Kortspärna kulu ja kirjadega püstitatud kaheksa meetri kõrgune monument tema Krista talus (Tartumaa, Kambja vald, Ivaste küla). Selle kohta on lähemalt lugeda avamise puhul üllitatud brošüüris *Eesti Vabadussõjalaste Liit* (1999, 32 lk) ja Alo Lõhmuse artiklis *Vapsimonument Kambja mehe murul* (Tartu Postimees, 26.09.2000).

Andres Kasekamp suunas meid Ivo Juurvee õppetööst sündinud uurimuse juurde.

"KORISTAME VILJA KADUDETA JA ÕIGEAEGSELT!"

Selline oli üks paljudest poole sajandi tagustest loosungitest, mis rippus kolhoosikontori seinal või sõitis agitbussiga külast külla. Tänapäeval mõttetu sisuga, sama mõttetu ka sõjajärgses Eestis.

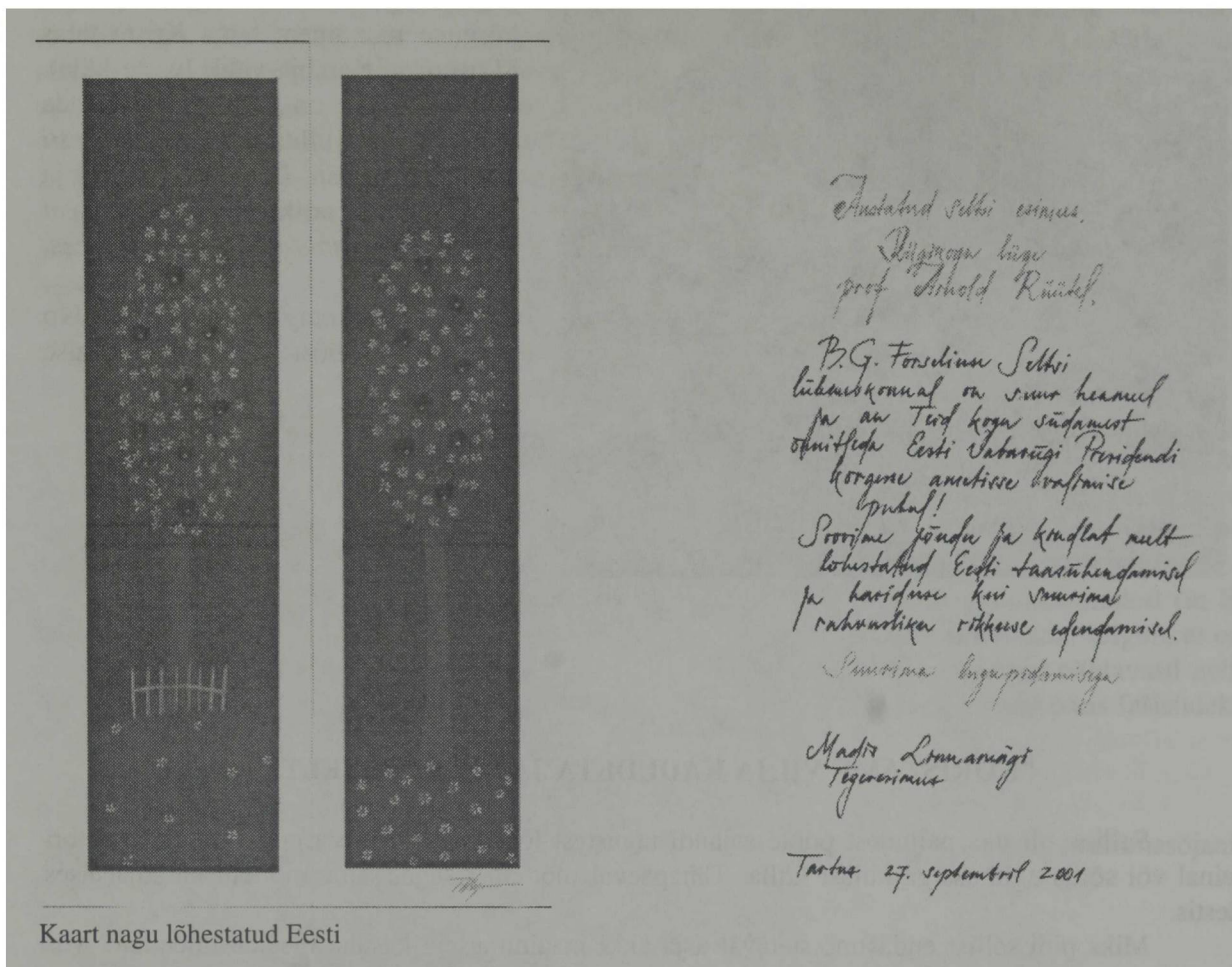
Miks pidi sellist endastmõistetavat asja äkki maainimesele käsuna meelde tuletama? Mis sundis kümneid tuhandeid talupidajaid kirjutama avaldusi kolhoosi astumiseks "ühes elus ja eluta inventariga"? Neile ja paljudele teistele küsimustele püüab vastuse anda Eesti Põllumajandusmuuseumis 2001. aasta novembrikuus avatud näitus "Kuritööst kurioosumiteni".

Mõtet koostada väljapanek sellest murrangulisest ja traagilisest ajajärgust on muuseumis mõlgetatud juba aastaid. Sõnavabaduse saabudes 1980ndate aastate lõpus kuulutas põllumajandusmuuseum välja mälestuste kogumise aktsiooni "Põllumees, kas mäletad ...". Vastuseks üleskutsele saabus sadu kirju, esimest korda julgeti sõjajärgses Eestis avalikult kirjutada repressioonidest, vastloodud kolhooside viletsast olukorrast, hirmust, rumalatest käskudest ja poliitilisest survest. Samal aastal, kui Tartumaa häälekandja "Edasi" kirjutas, et kolhoosikorra viljastavais tingimuses on meie loomakasvatus tõusnud kõrgele järjele, lõppesid loomad lautades nälga, sest plaan nägi ette loomade arvu tingimusteta suurendamist, aga toitu selleks ei jätkunud. Selliseid kurioosumeid leiab 1950ndatest väga palju.

Tänaseks on kolhooside asutajaliikmetele kasvanud peale uued põlvkonnad. Need, kelle parimad aastad möödusid juba n-ö "jalad alla saanud" majandites, on asunud kolhoosikorda isegi idealiseerima, praegused gümnaasiumilõpetajad aga ei teagi õieti, mida kolhoos endast kujutas.

Näitus ongi suunatud eelkõige noorematele generatsioonidele, kellele on eksponeeritu koos näidatavate filmikatkenditega heaks lisamaterjaliks lähiajaloo tundmaõppimisel.

Näituse koostaja: Maire Blomerius, Eesti Põllumajandusmuuseumi teadur

**EESTI VABARIIGI PRESIDENDI ARNOLD RÜÜTLI KÕNE RIIGIKOGUS
8. OKTOOBRI 2001. AASTAL**

Kallis Eesti rahvas!
Austatud Riigikogu!
Härra President!
Härra Riigikogu esimees!
Härra Peaminister!
Teie Ekstsellentsid!
Austatud daamid ja härrad!

Üheksa aastat tagasi lõpetas minu eelkäija president Lennart Meri oma esimese presidendikõne sõnadega 1918. aasta iseseisvusmanifestist: "Eesti, sa seisad lootusrikka tuleviku lävel!" 1990. ja 1991. aastal oli mul õnnelik võimalus koos rahvaga selle läve kättevõitmist ette valmistada. Seejärel läbisime üleminekuperioodi ja oleme tänaseks jõudnud arenenud riikide liigasse. Kümme aastat iseseisvat Eestit on muutnud meie välist ja sisemist palet tundmatuseni. Juba on üles kasvanud terve põlvkond, kelle eneseteostus langeb vabasse ja iseseisvasse Eestisse. Neil on üksnes hämar mälestus nende endi lapsepõlvest ning nende vanemate elust Nõukogude impeeriumis. Täna keskikka jõudnud Eesti inimesed on olnud need, kelle riskivalmidus ja ettevõtlikkus on aluse pannud Eesti edule: et oleme tehnoloogiliselt kiiresti järele jõudmas

arenenud riikidele, et Eesti majandusse on julgetud investeerida ning et täna seisame Euroopa Liidu ja NATO väravas. Sellele põlvkonnale kuulugu ka meie tunnustus.

Suur ja tunnustusväärne on aga olnud ka president Lennart Mere panus, kes riigijuhina on neid protsesse mõjutanud.

Siiski on kohane küsida endalt, kas lootustest tulvil tulevik on täitunud. Kas riik, mille me taastasime, on saanud turvaliseks rahvakoduks, kus piltlikult öeldes jätkub tööd ja leiba kõigile selle riigi asukatele? Kas ei ole sageli nii, et endiselt on ühtede päralt tulevik ja teiste päralt üksnes lootus?

Neil kõhklustel on alust, sest eduka Eesti kõrval on ka teine ja mitte sugugi väiksem Eesti. Need on meie oma inimesed, kes on pidanud sageli ülekohtuselt kõrget hinda maksma Eesti edu eest. Suur osa Eestist püüab kuidagiviisi ots otsaga kokku tulla ja omakorda kõige nõrgem osa sellest otsib lohutust või unustust meelemärkidest, millel on olnud traagilised tagajärjed.

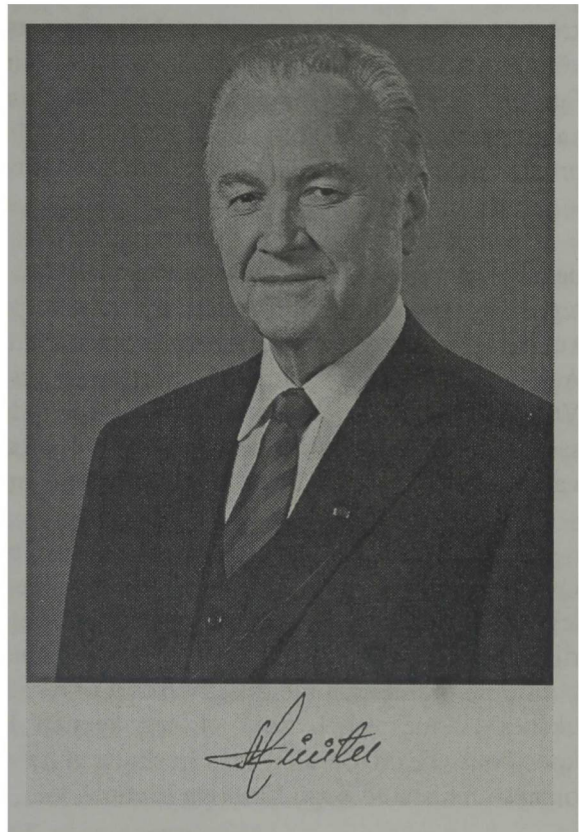
Eesti presidendi jaoks ei saa olla mitut Eestit. See teadmine seab meile kõigile kõrge kohustuse ja ka vastutuse.

Minu presidendiks astumine leiab aset Eestile ja kogu maailmale kriitilisel ajal. Seisame silmitsi üha laieneva terrorismiohuga. 11. septembril Ameerika Ühendriike tabanud terrorirünnak on eilsest alates leidnud sõjalise vastuse. Demokraatlikul maailmal ei jäänud teist valikut. Rohkem kui kunagi varem vajab Eesti taas üksteise õlatunnet ja kokkuhoidmist.

Kinnitan teile, et tahan mulle Põhiseadusega võimaldatud piires ning mind Eesti presidendiks valinud rahvaesindajatelt saadud mandaadi alusel teha kõik endast olenev, et vähendada kuristikuks paisunud lõhet erinevate sotsiaalsete kihtide, poliitiliste jõudude, institutsioonide ja võimutasandite vahel.

Eestis tuleb taastada laialdane sotsiaalne dialoog, mis on eelduseks erinevate huvide mõistmisele ja erisuste seast omakorda ühishuvi väljaselgitamisele. Meie põhihäda on usalduse ja vastutuse defitsiit. Meil kõigil tuleb mõelda sellele, nii kohaliku kui riigivõimu tasandil. Seetõttu peaks presidendi esmaseks ülesandeks olema konsulteerida mitte ainult peaministrit, vaid kõiki põhiseaduslike institutsioonide juhte. Regionaalpoliitika tugevdamiseks on vaja kokku kutsuda kõigi tasandite omavalitsusesindajate kogu. Eesti areng on kreenis keskuste poole, nüüd tuleks seda tasakaalustada. Kindlasti jätkavad tegevust vähemusrahvuste ümarlaud ja akadeemiline nõukogu. Võib-olla tuleks kaaluda ka kodanikuühiskonna tuumaks oleva kolmanda sektori esindajate koja loomist presidendi juures. Loodan, et need tavaõiguslikud algatused leiavad toetust nii asjaosaliste endi kui ka avalikkuse poolt.

Hinnates kõrgelt ajakirjanduse rolli ühiskonnasisese dialoogi ning avaliku arvamuse kujundamisel on oluline sisse viia regulaarsed kohtumised üleriigiliste meediakanalite, ajalehtede ja maakonnalehtede peatoimetajatega.

Kuna olen Eesti säästva ja tasakaalustatud arengu strateegia tingimusteta toetaja, siis mõistetavalt hindan erakondade ja valitsuse tegevust just selles mõõtkavas. Tunnistagem, et paljuski on siin piirdutud üksnes sõnadega või siis teistpidi, reformitud reformide eneste pärast. Valitsema kipub mentaliteet, mis soosib priiskavat tarbijalikkust ja ratsa-rikkaks-elamist. Eesti viib kreenist välja ja tagab heaolu eeskätt niisuguse regionaalpoliitika rakendamine, mis loob selged võimalused keskustest ka kõige kaugemate piirkondade toimetulekuks. Meie eesseev ühinemine Euroopa Liiduga manitseb meid keskendama oma tähelepanu kõigi tasandite võimuorganite haldussuutlikkuse tõstmisele ja seda ka väikseimais valdades, selle asemel et loota nende probleemide iseeneslikule kadumisele koos nende valdade liitmisega.

Eesti asend ja maine Euroopa Liidus ja kogu maailmas sõltub sellest, milline on meie demokraatia ja poliitilise kultuuri tase, kuivõrd on rahvas kaasatud tema saatust mõjutavate otsuste tegemisel, kas võimude lahususe ja tasakaalu printsiip toimib piisavalt, kas on tagatud kohtuvõimu kui demokraatia ühe nurgakivi sõltumatus, kuidas on kaitstud vähemuste huvid.

Äsja anti Riigikogu menetlusse presidendi otsevalimist käsitlev Põhiseaduse muudatusettepanek. Vajadus ja valmisolek selleks on olnud üldrahvalik. Loodetavasti on see esimeseks tõsiseks sammuks rahva poliitilise võõrandumise vähendamise teel. Parandamist vajavad ka Riigikogu valimise põhimõtted. Rahvaesindajate seotus oma valijaskonnaga peaks suurenema.

Siseriiklikult rõhutatav regionaalsuse põhimõte võiks seista au sees Eesti välispoliitikaski. On kõnekäänuks saanud Machiavelli kunagine ütlus, et sõpru tuleb otsida lähedalt. Välispoliitiline tegevus võiks seetõttu olla keskendatud meiega ajaloolise saatuse kaudu seotud regioonile: Balti riikidele, Baltoskandiale, teistele Eesti lähinaabreile ja Läänemere piirkonnale. Regionaalsele koostööle orienteerib meid ka Euroopa omavalitsuste harta. See tähendab, et partnerlust ei teostata üksnes riikide vahel, vaid et see laieneb ka eri riikide omavalitsuslike üksuste vaheliseks koostööks. Eestil on siin head eeskujude võtta nii Soomelt, Rootsilt kui ka Saksamaalt. Ja see on omaks tunnistatud kogu Euroopa Liidus.

Regionaalsuse põhimõtte eelistus ei tähenda kuidagi ükskõiksust mujal toimuva suhtes. Maailm on väike ja meie saatused on sõlmitud ühte. Globaalselt mõtestatud maailm tähendab keskkonnakasutuse kokkuleppeid ja ühist julgeolekut. Seepärast toetab ka Eesti terrorismivastast võitlust. Samas oleme veendunud, et ühtki rahvust ja suuri maailmausundeid ei saa isenesest terroristlikeks pidada. Rahvuslike ja usuliste tõekspidamiste austamine on üks osa inimõigustest.

Tõenäoliselt veel minu presidendiks ametisoleku ajal saab Eestist Euroopa Liidu liige. Kuid see sõltub ikkagi rahva enda otsusest. Suur sisuline töö seisab selles osas ees ka Eesti valitsusel ja ametkondadel. Presidendina kavatsen anda omapoolse panuse selle protsessi tõhustamiseks. Sõltumata sellest, kas Eestist saab Euroopa Liidu liige, tuleb tähtsaks pidada piirilepingu sõlmimist Vene Föderatsiooniga. Usun, et see on mõlemapoolselt oluline. Loodan igati kaasa aidata, et Eesti ja Vene suhted areneksid heanaaberlikus, teineteisemõistmise ja vastastikuse kasulikkuse õhkkonnas.

Eesti on olnud läbi aegade erinevate kultuuride ristumiskohaks, mille keskelt oleme suutnud välja arendada ja säilitada rahvusliku identiteedi. Kas poleks just nüüd, kasutades ära oma ajaloolist kujunemistausta ja kogemust, õige aeg püüelda selle poole, et Eestist saaks põhja-lõuna ja ida-lääne kohtumispaik, kus Eesti algatusel ja vahendusel sünniks nii meie regiooni, Euroopa kui ka maailma turvalisust suurendavad kokkulepped.

Austatud Riigikogu liikmed!

Ametisse astunud Eesti Vabariigi presidendina on mul kolm eelistust, mille ühel või teisel viisil täitumist loodan saavutada ametisoleku aja lõpuks. See eeldab ka ametipädevuse piires omapoolset keskendumist.

Eesti füüsiliseks ja rahvuskultuuriliseks kestmiseks pole tähtsamat meie demograafilisest seisust. Meie püsijäämisest rahvana sõltub meie võimalus anda oma rahvuskultuuri kaudu panus inimkultuuri arenguks. Ometi, meie rahvas vananeb ja väheneb jätkuvalt. Samas puudub meil konsensuslikult vastuvõetud pikaajaline kava demograafilise käitumise muutumise tingimuste loomiseks. Luban selle vastuvõtmisele ja käivitamisele igati kaasa aidata.

Teiseks tähelepanu väärivaks valdkonnaks on haridus. Haridus tähendab valmisolekut muutustega kohaneda ja vastu võtta uusi väljakutseid. Kuid samas sõltub haridusest ka meie rahvuskultuuri ja teaduse saatus.

Küsimus ei ole ainult selles, et kogu Eesti peab koolis käima, vaid selleks peavad olema ka kõigile võrdsed võimalused. Mitte fosforiidi ja põlevkivi müügist ei saa me rikkaks, meie rikkus põhineb meie ajude hallollusel. Seda mõistsid meie esiisad, kui nad püüdsid vaimu poolest suureks saada. Selleks on kutsunud meid üles juba ka Jakob Hurt.

Kolmanda prioriteedina nimetan tööhõivet. Iga inimese ja kogu rahva väarikus luuakse töös ja tööga. Tööpuudus pole seega mitte ainult majanduse, vaid ka sotsiaalse toimetuleku ja ühiskondliku moraali küsimus. Kui inimene teeb tööd ja loob uusi väärtusi, siis saab ta sellega ka elule kaasa rääkida ja tunneb end rahva täisväärtusliku liikmena. Töö kindlustamisel tuleb eriti tähtsaks pidada rahvusliku kapitali konkurentsivõimet, väikeettevõtlust ja ümberõpet. Alahinnata ei saa ka ametiühingute rolli tööjõuturu tasakaalustajana. Ainult õiglaselt tasustatava töö andmisega suudame kindlustada, et Eestis ei oleks enam mahajäänud ääremaid, et peredel oleks piisav sissetulek ning utel põlvkondadel kasvuruumi.

Kui suudame selle teostada, siis suudame ka taastada Vabadussõja ja taasiseseisvuse eest peetud võitluse päevilt pärit riikliku ja rahvusliku eneseväarikuse. Meil on vaja üles ehitada niisugune ühiskond ja riik, kus inimeste jaoks on usk oma riigi kestmisel ja eluvõimesse loomulik. Oskar Looritsa sõnu korrates, "meie saatus on siiski meis endis, aga mitte pimedas juhuses"

Täna on ülim aeg Eestile öelda: "Sa oled väärt, et sind armastataks."

Armastus tähendab ennekõike pühendumist.

Selleks soovin meile kõigile meelegendlust!

PEETER OLESK

Riigikogu liige, seltsi nõunik

MILLE POOLT SA OLED?

Nagu mind kurvastas pealiskaudsus presidendikandidaatide analüüsimisel ajakirjanduses enne valimisi, nii ei teinud see tuju paremaks ka valimiste järel. Arnold Rüütel valiti Eesti Vabariigis uueks presidendiks põhjendatult – häälte vahe Toomas Saviga oli väga selge, ja ootamatult. Ootamatult selles mõttes, et Rüütli stsenaariumi arutati eelnevalt läbi kui mitte juhuslikult, siis vähemasti hooletult.

Valimiste tulemuse järgi tekib kiusatus väita, et parlamendi koalitsiooni poolt võinuks esindada kes tahes, ikkagi oleks võitnud Arnold Rüütel. Kui nii, siis oli valimiste tulemus aastal 2001 määratud ette juba valimistega 1992, sest inimesed ei taha elada iseseisvuse ajal ebakindlamalt kui okupatsioonialajal pärast Stalini surma. Alternatiiv oleks olnud koalitsioonisene kokkulepe valimiskogu läbikukutamiseks juba enne 4. vooru, aga see oleks olnud mitmekordne enesetapp rõhutada kõigepealt, et valimiskogu on töökindlam kui parlament, teha siis salaja kõik selleks, et tunnistada – ega ikka ei ole küll! – ja jätta samal ajal kindlustamata, kes oleks siis see imeinimene, kes võiks Riigikogus uuel katsel viimaks vajalikud hääled kätte saada. Poliitika on tihti peale nagu algebra, kuid tuleb vahet teha, millal ta on kommutatiivne ja millal mitte.

Arnold Rüütel tasakaalustajana

Ma ei taha sellega kinnitada, nagu oleks Arnold Rüütli valimine olnud paratamatu. Tema valimine oli aga seaduspärane olukorras, kus rohkem tegeldi küsimusega, keda *ei tohi* valida. Üleskutsed "Ärge valige teda!" tähendavad hirmutamist ning hirmutamine tekitab alati trotsi. On aga tõsi, et demokraatia on andnud inimestele julgust, kuni künismini välja. 1996. aastal otsustasid valijamehed mitte seda, et Arnold Rüütel ei sobi, vaid seda, et Lennart Meri peab jätkama. Tänavu otsustati – mulle tundub, et pigem emotsionaalselt kui analüütiliselt –, et Arnold Rüütel tasakaalustab võime rohkem kui Toomas Savi, sest ta esindab teist poolt kui valitsev koalitsioon.

Ometi on esimene murelikuks tegev nihe juba näha.

Oma intervjuus valimistejärgsele Maalehele (27. IX, nr 39) pealkirja all "Arnold Rüütel ei armasta Kadrioru lossi", vastab vastne president küsimusele, missugused olid tema kaalutlused kandideerimise vastu, järgmiselt: "Kandideerimise vastu oli vast see, et ma olen selles ametis juba olnud"

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees 1983–1990, kes sellisena oma ametikoha järgi oli ka NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitja ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees aastail 1990–1992, ei olnud Eesti Vabariigi president enne Lennart Merd, vaid töötas samas majas, kus võimult kõrvaldamiseni töötas president Konstantin Päts ja kus Lennart Meri on teinud oma presidenditööd 1992–2001. Kavatsmata põrmugi eitada seda, mida Arnold Rüütel on jäävat teinud, ei oska minusugune võrdsustada iseseisva riigi seaduslikult valitud presidenti ja rahvusliku kohusetunde täitmist okupatsioonikorra piires või kiuste.

Et ameti ja ametisaladuste üleandmisega ühelt presidendilt teisele rutiinses korras pole keegi meist saanudki harjuda, siis on klappimatused mõistetavad. Ei ole aga vaja kohe alguses intriige. 8. oktoobril presidendi kohalt lahkuv Lennart Meri jäi 27. septembril ilma võimalusest anda Riigikogu korralisel istungil üle seaduseelnõu põhiseaduse muutmiseks presidendi otsevalimise huvides ja põhiseaduse kohtu moodustamiseks. Jäi ilma seepärast, et seaduse algatamises on president võrdne Riigikogu liikmega ja mitte valitsusega. Valitsuse nimel annab eelnõud üle vastav nõunik (praegu Ülle Aaskivi), Riigikogu liige saab seda teha ainult kas ise või koos teiste omasugustega. Presidendi kantselei direktor saaks seda teha erivolituste alusel (nagu presidendi julgeolekunõunik esindab presidenti kaitseliidu Vanematekogus), aga siis peab olema selles eelnevalt kokku lepitud ja see kokkulepe peab pidama. Seekord ei pidanud. Kas mitte seepärast, et keegi tahab presidendi otsevalimiste initsiatiivi lahkuvalt presidendilt enda kätte?

Haridus on ka presidendi asi

Neil päevil võib jälle lugeda, kuidas Eestit vaevab eriti hariduse vallas suurte ideede puudus. Suured ideed võivad väikese inimese kergesti kõrvale lükata. Üks, millega president Arnold Rüütli tuleb kõik oma tööaastad kokku puutada, on, et me ei jõua oma haridust korraldada sektorite kaupa, kui me ei tee seda ühtlasi ka integraalselt. Kas see on presidendi probleem? On küll, sest Arnold Rüütel valiti Eesti Vabariigi presidendiks integraalselt, mitte ühelt poolelt, vaid erinevatelt pooltelt. Inimestel on õigus loota, et ta seda integraalsust ei kaota.

Ta ei tohi jagada seda hirmu – või ka tülpidust –, mis paljudel teistel võimu suhtes on.

Tähtveres 27. sept 2001

ALEKSANDER ELANGO 100

100 – see on sajand! Selline eluiga on tavatu ja tavatu on olnud Aleksander Elango elu ja tegevus ka oma sisu poolest. Mõelda vaid, kui kiire arengutempoga ja sündmusterohke oli möödunud sajand! Sinna mahtus kaks maailmasõda, ka eestlaste jaoks kõige olulisem sõda – Vabadussõda, millest 21. veebruaril 1902 Nõos sündinud juubilar (kuni 1923. aastani oli perekonnanimeks Johanson) koolipoiste pataljonis aktiivselt osa võttis. Karastus tuli varakult, seda läks tal ühiskondlikku ellu sukeldununa väga vaja.

Tema kirjatööde bibliograafia nimestik, mille üllitas Eesti Akadeemiline Pedagoogika Selts oma *Pedagoogilises Aastaraamatus 1990* (1991), hõlmab 554 nimetust. Kogumikus *Aleksander Elango 100* (2002) on 591 nimetust, viimase aastakümne tööde hulgas on üle 20 käsikirjalise kirjutise. Ta on olnud nii kirjatööde autor, tõlkija, toimetaja kui ka õppevahendite koostaja, vastavalt vajadustele.

Nooruseas olid esiplaanil nii teoreetilist kui praktilist laadi karskus- ja noorsooteemalised tööd, mis on ilmunud peamiselt noorsooajakirjas *Uudismaa*. Aktiivse karskustegelaseks, kelleks ta sai oma filoloogist õpetaja Villem Ernitsa mõjutusel, tuli tal kanda juhtivat rolli Ülemaalse Õppiva Noorsoo Keskbüroos. Töö viis teda sageli Soome ja Lääne-Euroopasse. Samal ajal ülikoolis õppides otsustas ta ajaloo asemel pedagoogika kasuks. Ilma näinud inimesena oskas ta teha õigeid valikuid. Kolleegid kinnitavad, et pedagoogika oli talle sobivaim aine.

Edaspidi ongi tal esikohal pedagoogika-alased teosed: "Lapsepõlv ja iseloom", "Kasvatusteadus"... Aga ka *Eesti entsüklopeedia* pedagoogikaosa toimetamine, kus valdav osa artiklitest on A. Elango enda kirjutatud. Selle tegevuseni viis teda kindlasti väga tugev magistr töö "Õpilaste omavalitsus pedagoogilises teoorias ja praktikas" (1927), mille hindajaiks olid Peeter Tarvel ja Peeter Põld. Magistr töö kokkuvõtte on avaldatud juubilar 100ndal eluaastal tema artiklite kogumikus *Tagasivaade. Valik publitseeritud artikleid 1928–2000* (2001). Seda on kasulik lugeda, sest õpilasmavalitsused (*res publica scholastica*) on demokraatliku koolikorralduse loomulik osa (vt ka käesoleva numbr materjale).

Tagasivaates ütleb Hillar Palamets: "A. Elango otsiv vaim ei rahuldu üksnes administratiivse ja pedagoogilise tööga ülikoolis. Ta otsib jätkuvalt uusi võimalusi õpetajate koolitamise paremustamiseks. 1960. aastate alguses paneb ta aluse ainulaadsele ettevõtmisele – Ühiskondlikule Pedagoogilise Uurimise Instituudile (ÜPUI), on 30 aastat selle juhte ja sariväljaande innustaja, toimetaja ja autor (kokku üle 50 üllitise)."

A. Elango algatas kooliajaloo konverentside mõtte, 90aastasena oli ta V kooliajaloo konverentsi "Kooliraamatu arengust Eestis" (1992) aukülalaline. Ta on seltsi auliige (1997) ja B. G. Forseliuse medali laureaat (1991), tema seni viimane teadustöö "Peeter Põld ja Tartu Ülikool" ilmus *Forseliuse Sõnumites*, 7, 2000 (taasavaldatud *Tagasivaates*, lk 284).

Juubilarile on jätkunud mitmelt poolt tunnustust: Tartu linna aukodaniku tiitel, Valgetähe medal, Kotkatähe orden (III klass, mõõkadega), Akadeemilise Pedagoogika Seltsi ja üliõpilasseltsi "Raimla" auliikmeks valimine ...

Eestikeelne üldhariduskool on enam kui 300 aastat vana ja ulatub kaugesse Rootsi aega. Oleme selle üle uhked, sest haritus on Eesti märk. Juubilaril elutöö aitab seda märki säravamaks muuta.

B. G. Forseliuse Selts õnnitles pedagoogikateadlast Aleksander Elangot sajandal sünnipäeval Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi Valges saalis ja annetas juubilarile eesti õpilaskonna uurivat vaimu sümboliseeriva autasu – *Suure Kultukati*.

Artiklite kogumiku *Tagasivaade* esitlemine Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi Valges saalis. Aleksander Elango vestlemas professor Helmut Piirimäega

ALEKSANDER LOIT 75 +

Eesti teisel ärkamisajal oli ajalugu legaalseks vahedaks relvaks nõukogude ideoloogia vastu. Ka kooliajalool oli palju öelda ja nõuda. Rootsi aega (1561–1721) sai nüüd ka valjuhäälselt hea sõnaga meenutada. Oli ka põhjust – 17. sajandi lõpuveerandil alguse saanud eestikeelne rahvakool sai 300aastaseks. Kodu-Eesti ajaloolased olid populaarsed ja neilt oli kerge nõu küsida. Koolmeistritele jäi siiski silma ka Stockholmi Ülikooli ajaloo professor Aleksander Loit. Kui 300aastased koolid vormistasid oma liikumise ühinguks – B. G. Forseliuse Seltsiks –, valisid nad A. Loidi seltsi nõunike institutsiooni liikmeks.

Ta tõi seltsi asutamisel 22.02.1989 kingiks Herbert Salu *Õnneraha. Romaan Rootsi ajast*, mis kirjeldab muuhulgas B. G. Forseliuse ja tema kahe õpilase reisi kuningas Karl XI juurde ning käsitleb kaudselt humanitaaride püüdu tagada kõigist rahvustest inimeste võrdsus läbi harituse. Vestlustest koorus huvitav detail – praegune kuningas Carl XVI Gustaf on olnud A. Loidi õpilane. Tõsi küll, ainult ühe ülikooli seminarikursuse piires, aga siiski. Haritus tegigi võrdseks!

A. Loit on sündinud 11.06.1925 Pärnus, õppinud 1932–43 Tallinnas algkoolis ja Reaalkoolis. Ta oli aastail 1943–44 Saksa lennuväes, seejärel põgenes Rootsi. Õppis Uppsala Ülikoolis: 1950. aastast fil-kand, 1955. fil-lits, 1975. aastast fil-dr. Õppejõuna alustas ta Uppsala Ülikoolis (1956–81), jätkas Stockholmi Ülikoolis professori ja Balti Uurimiskeskuse juhatajana (1981–93). Emeriitprofessorina on ta endiselt väsimatu uurija ja organisaator. Elab Uppsalas.

Teadustööd (ca 90) on ilmunud Stockholmi Ülikooli teadusväljaannete *Acta Universitatis Stockholmiensis* alasarjas *Studia Baltica Stockholmiensia* (A. Loit on selle sarja asutaja ja 14 kogumiku toimetaja) ja väga paljudes teistes, sh B. G. Forseliuse Seltsi väljaannetes. Püüame anda väikese ülevaate professori teadustööst. Tõsi, see jääb fragmentaarseks, kuid sellegagi tahame juhatada ammendavamate allikate juurde. Üheks selliseks on kindlasti A. Loidi pühendusteos *Time of Change in the Baltic Countries. Essays in Honour of Aleksander Loit* (Stockholm, 2000), milles on kümmekonna autori kaastööde kõrval juttu ka A. Loidist endast. Saksa ajaloolane Gert von Pistohlkors meenutab ühist tegevust teadlaste foorumitel:

- Baltische Historikertreffen, mida korraldab Die Baltische Historische Kommission e. V. (Saksamaa, Göttingen);
- The Association for the Advancement of Baltic Studies (AABS) konverentsid Põhja-Ameerikas paarisarvulistel aastatel;
- Stockholmi Ülikooli Balti Uurimiskeskuse konverentsid paaritutel aastatel.

A. Loidi hindamatuks teeneks on Eesti-alase ajaloolise materjali dokumenteerimine paljude maade arhiivides, näiteks Šveitsis, Hispaanias, Prantsusmaal ...

Pühendusteoses on toimetaja Anu Mai Kõlli pikem kirjutis *Baltic Studies in Sweden and the Work of Aleksander Loit* (lk 191–218), mida autor lubas tutvustada *Forseliuse Sõnumite* järgmises numbris.

Kogumikus *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXXI* (2001) annab A. Loit päris põhjaliku ülevaate Balti-teemalisest tegevusest Stockholmis 1970–90. Alustas Balti Instituut pagulaspoliitilise võitlusorganisatsiooni Balti Komitee allorganina, millest sai iseseisev ühing 1973. a. Kuna tal puudusid majanduslikud võimalused, siis otsis instituut koostööd Stockholmi Ülikooliga. Rootsi *Riksdag* eraldas 1980. a oma erietsusega raha Balti Uurimiskeskuse (Centre for Baltic Studies; Centrum för baltiska studier; alates 1994ndast instituudi staatuses) loomiseks. Edaspidi tegutsesid Balti Instituut (lõpetas tegevuse 1997. a) ja uurimiskeskus käsikäes. Viimane on riiklik asutus, seepärast sai ta vabamalt suhelda Kodu-Eesti teadlastega, nii otsekontaktidena kui

Tartu rajooni haridusosakonna juhataja Tiit Viileberg ja Aleksander Loit, veebruar 1989

ametlikku teed mööda, mis teadagi oli kompartei kõva kontrolli all. Eesmärgiks oli läbi murda Baltimaade kultuurilisest ja teadusalasest isoleeritusest.

Uurimiskeskuse tegevus oli meie humanitaarteadlastele väga kasulik. See oli pääs raudse eesriide taha – neli päeva kestvatel teaduskonverentsidel ja nende kultuuriüritustel sai vabalt suhelda. Need olid kõrge staatusega üritused – avamistel esinesid Rootsi Akadeemia peosaalis haridusministrid, vahel ka peaministrid, Rootsi ja välismaa ülikoolide ja teadusasutuste esindajad. Stockholmi linnavalitsus korraldas linnahalli (Stadshuset) Kuldses saalis konverentsist osavõtjatele ametliku vastuvõtu, kus peetakse ka iga-aastaseid Nobeli auhinna pidustusi.

Konverentsidest võttis ainuüksi Eestist osa 156 teadlast, Välis-Eestist 80 inimest ja sadu teadlast üle kogu maailma. Mõnikord vestlesid mitte-estlased eesti keeles vaat et paremini kui mõned väliseestlased (näiteks norralane jaapanlasega). Kodu-estlaste ettekanded ilmusid ülalmainitud kogumikes, mida Stockholmi Ülikool levitas vahetuse korras üle maailma.

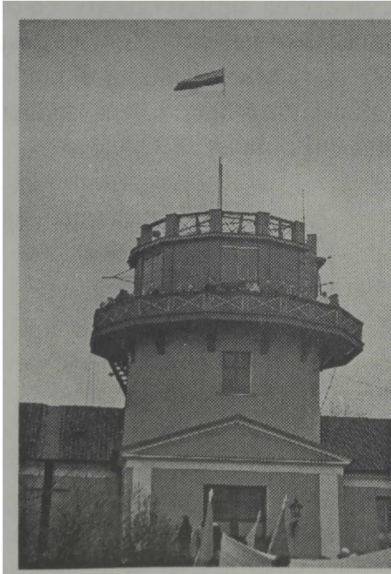
Eestist tulijad said alati mõningat majanduslikku toetust (tasuta ööbimine tudengitubades, mitmed tasuta söögikorrad, bussipiletid ja väike taskuraha). Neist konverentsidest on osa võtnud Lennart Meri, Vaira Viķe-Freiberga, Mart Laar, Kazimiera Prunskiene jpt.

Uurimiskeskuse organisatoorse tegevuse skaala oli/on lai, millest nimetagem veel ühte: uurimiskeskus vahendas noortele teadlastele Rootsi Instituudi stipendiume. Igal aastal oli Rootsis 2–3 Baltimaade stipendiaati, töötamaks mõni kuu arhiivides ja raamatukogudes. Ka allakirjutanu nautis 1990. aastal seda abi, kui Kambja Ignatsi Jaagu Kool käis Östersundis sõpruskoolil külas ja andis Stockholmi Ülikoolis dr Greta Wieselgrenile üle Suure Ignatsi Jaagu pronksmedali.

A. Loit märgib, et oma tegevuses tuli tal taluda ühelt poolt pagulaste poliitiliste organisatsioonide, teiselt poolt punavõimude survet. Esimesed eitasid isegi teaduskontaktidesse astumist okupeeritud Eestiga, teised pidasid Balti Uurimiskeskust USA salaluure ja CIA käsilaseks. Seda oli tunda kohtumistel tavaliste väliseestlastega, kes pidasid A. Loiti “punaseks” professoriks.

Pärast Hirvepargi sündmusi (1987) olid A. Loidi ettekanded mitme aasta jooksul poliitilist laadi. Teda kutsuti esinema Rootsi ülikoolidesse, koolidesse, muuseumidesse, seltsidesse jm nii sageli, et see muutus lausa põhitegevuseks.

A. Loit ise peab oma poliitilise tegevuse tähtsaimaks saavutuseks protestiaktiooni

Kõnelejad Tartu Tähetorni rōdul

24. veebruar 1989. Sini-must-valge lipu esmakordne heiskamine Tartu Tähetorni

sovietivõimu vägivallatsemise vastu 1991. aasta algul, eeskätt Leedus ja Lätis. See seisnes protestikirja koostamises, milles mõisteti hukka Baltimaade okupeerimine Nõukogude Liidu poolt 1940. aastal, sellest ajast kestev diktaatorlik režiim ja vägivallatsemine ning manitseti Nõukogude võimuorganeid leidma poliitilisi lahendusi Baltimaade iseseisvuse taastamiseks. Protestikirjale

allkirjade kogumiseks koostati petitsioon seitsmes keeles (sh jaapani keeles), mis saadeti laiali üle maailma. Lühikese aja jooksul saadi ligi 900 allkirja, peamiselt 20 riigi ülikoolide õppejõududelt. Protestikirja originaalallkirjadega andis professor Aleksander Loit koos professor Pentti Virrankoskiga Turu Ülikoolist ametlikul vastuvõtul Moskvas 19. juunil 1991 isiklikult üle Nõukogude Liidu Ülemnõukogu välissuhete komisjoni juhatasele eesotsas esimees Viktor Mironenkoga. See oli kõige kõrgem poliitiline instants, kus oli võimalik pääseda ametlikule vastuvõtule, mis toimus Eesti toleaegse peaministri Edgar Savisaare vahendusel.

Aleksander Loit, Eha ja Lembit Jakobson Unipiha Algkooli lastega, veebruar 1989

Puhtpoliitiliseks

sammuks oli ka A. Loidi kõne Tartu tähetorni rõdult seoses sini-must-valge lipu esmakordse taasheiskamisega 24. veebruaril 1989. Paar päeva varem osales ta B. G. Forseliuse Seltsi asutamisel, mida korraldajad ei riskinud julgeolekukaalutlustel 24. veebruarile panna.

A. Loit oli eesti kooli 310. aastapäevale pühendatud viie sektsiooniga konverentsi "Eesti kool – juured ja tänapäev" (28.–29.08.1998; Tartu, Põltsamaa, Kambja) üheks peakõnelejaks.

A. Loit on Tartu Ülikooli (1989) ja Turu Ülikooli (Åbo Akademi, 1993) audoktor, mitme Eesti, Rootsi ja Saksa teadusliku seltsi liige, Eesti Akadeemilise Ajalooseltsi auliige (2000). Ta on saanud mitmeid medaleid ja auhindu teadustöö eest: Dr Artur Puksovi Fondi auhind väitekirja eest, Erik Gustaf Geijeri medal väitekirja kui parima ajaloo-alase töö eest, Mare Balticumi medal (Böckler-Stiftung, Bad Homburg) ... A. Loit on Eesti Vabariigi III klassi Valgetähe ordeni kavaler. Selts autasustas teda Suure Ignatsi Jaagu medaliga (1989) ja valis oma auliikmeks 2002. aastal.

Madis Linnamägi

AJALOOLANE JA AEG. SULEV VAHTRE 75

Tartu Ülikooli ajaloo osakonna emeriitprofessor ajaloodoktor Sulev Vahtre (s. 7. juulil 1926 Põhja-Tartumaal Kivijärve vallas taluperemehe pojana) kuulub möödunud sajandi Eesti juhtivamate ja mõjukamate ajaloolaste ja õpetajate hulka. Tema tegevus Eesti ajaloo uurija ja tutvustajana on teinud ta laiemalt tuntuks ja hinnatud teadlaseks ka kaugel väljaspool Eestit. Selle kõrval on ta olnud üks mõjukamaid Eesti iseseisvusidee ja omariikliku mõtteviisi edasikandjaid ning edasiandjaid. Uurides aega Eesti muinasaja loojangust omariikluse läveni, on ta ise olnud omariiklusse viinud aja oluliseks kujundajaks.

Aastatel 1947–52 õppis S. Vahtre Tartu Ülikoolis ajalugu, olles medievistide Rudolf Kenkmaa (1898–1975) ja Julius Madissoni (1898–1969) õpilaseks. Nimetatud õppejõud kandsid ajaloo osakonnas edasi Eesti Vabariigi aegset ajalookäsitust ja õpetusviisi ning oskasid nõukoguliku režiimi kiuste sisendada oma õpilastesse kriitilisust, täpsust ja metoodilisust. Nende tugev arhiivinduslik kallak, õpetatava materjali lahutamatu sidumine arhiiviallikatega ja ajaloo nägemine nende kaudu said kiiresti omaseks ka S. Vahtrele. Nimetatud väärtusi ja lähenemisviisi on ta omakorda edasi andnud oma õpilastele, olles sellega esimesest Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Eesti ja naabermaade professorist Arno Rafael Cederbergist (1885–1948) lähtuva koolkondliku järjepidevuse edasikandjaks.

Edukalt läbitud aspirantuuri ja kandidaadiväitekirja kaitsmise järel sai S. Vahtrest 1955. aasta sügisest Tartu ülikooli ajaloo osakonna õppejõud, kelle põhiaineteks said allikaõpetus ja Eesti vanem ajalugu. Läbi aegade on S. Vahtre olnud hinnatud ja tulemusrikas üliõpilaste juhendaja. Tema kunagistest juhendatavatest, alates meie tuntumatest ajaloolastest Heldur Pallist (s. 1928) ja Mati Laurist (s. 1955) kuni praeguste Isamaaliidu esipoliitikute Mart Laari, Lauri Vahtre ja Tõnis Lukaseni, on tulnud kaks doktori- ja kümmekond magistrikraadini jõudnud ajaloolast.

Väga tugevat kasvatuslikku mõju üliõpilastele – ajaloo- ja ühiskonnakriitilises ning rahvuslikus vaimus – avaldas Sulev Vahtre üliõpilaste ajalooringi kaudu, olles 1958–67 selle ametlikuks juhendajaks ja kuni 1980. aastate lõpuni tegelikuks suunajaks.

Õpetamise kõrval on S. Vahtre koos kolleegidega 1959–87 kirjutanud ka mitmeid õpperaamatuid ülikooli ja koolide jaoks, milles ta oli Eesti vanema ajaloo põhiautoriks. Sügisest 1972 sai S. Vahtrest, kes doktoriväitekirja kirjutamisel ja monograafia viimistlemisel oli kolm aastat (1967–69 ja 1971–72) vanemteaduri ametis õppetööst eemal olnud, ajaloo osakonna professor. Vaatamata vahepealsele stagnatsiooniaegsele survepoliitikale rahvuslikult mõtleivate teadlaste suhtes, mis 1980. aastate keskpaiku ähvardasid S. Vahtret isegi akadeemilise karjääri katkestamisega, avanes tal tänu muutunud oludele võimalus taastada 1. aprillist 1989 iseseisev Eesti ajaloo kateeder. Professor S. Vahtrest sai selle juhataja ja väljarendaja kuni emeriteerumiseni novembris 1993. Eesti ajaloo õppetooli õppe- ja teadustöoga on ta aga seotud tänini.

Teadlasena on S. Vahtrel olnud algusest peale üks suur uurimisobjekt ja teema – Eesti talurahvas ja tema ajalugu. Tema esimeseks uurimuseks sai kandidaadiväitekirja (1955) Bartolomäus Hoeneke Liivimaa nooremast riimkroonikast 1315–1348, mille põhiosa moodustab jutustus eestlaste Jüriöö ülestõusust 1343–1345. S. Vahtre keskendus allika tekkeloole – autorit mõjutanud teguritele ja teose ning järgnevate balti kroonikate vahekorrale, eesmärgiga tuua võimalikult täpselt välja vaid ümberjutustuste kaudu säilinud kroonikast pärinevad osad ja hinnata neis kirjeldatavate sündmuste täpsust ja tõepära. Uurimus, mille üheks viljaks oli kroonika pro selle ümberjutustuste esmakordne täielik tõlge eesti keelde koos uurijapoolsete kommentaaridega, ilmus raamatuna 1960. Lisaks B. Hoeneke kroonikale avaldas S. Vahtre koos tõlkega ka Marburgi Wigandi kirjelduse Jüriöö ülestõusust, tõestades et selle krooniku teated ülestõusust on iseseisvad ja sellisena ülimalt väärtuslikud.

Jüriöö ülestõusu ajaloo juurde on S. Vahtre hiljem mitmel korral uuesti pöördunud. 1976–77 valmis tal laiemale lugejaskonnale mõeldud raamatu "Jüriöö" käsikiri, mis ilmus 1980. aastal. S. Vahtre käsitus Jüriööst kui rahvuslikust vabadusvõitlusest on kaine, asjalik ja proosaline, jahutades

paratamatult käibelolnud romantilisi kujutelmi. Samas rõhutab ta, et tegelikult teame sellest ülestõusust veel üsna vähe ja selle käsitlemisel kerkib uusi küsimusi üha juurde ning paljudele jääbki vastus andmata. See sunnib ajaloolasi aga nimetatud sündmuse juurde ikka jälle tagasi pöörduma. Seda ta ise tegigi, korrigeerides 1998 oluliselt senist käsitlust. Toetudes Marburgi Wigandi tekstile, kinnitas S. Vahtre, et ülestõusu uus laine järgnes 1343. aasta suvel ja see oli kevadisest veel laialdasem ning võõrvõimudele veel ohtlikum kui seni ülestõusu tipuks peetud Harju mäss.

Sulev Vahtre Eesti keskaja ajaloo uurimuste esimesse tsüklisse kuulub suurematest töödest veel 1966. aastal ilmunud lühimonograafia "Põllumajandus ja agraarsuhted Eestis XII ja XIV sajandil"

1960. aastate algul asus Sulev Vahtre doktoritöö koostamisele, valides teemaks hingeloendid kui 18.–19. sajandi talurahva ajaloo allika. Uurimuste tsüklit, mille puhul tuli tungida ka naaberteaduste nagu klimatoloogia, agrometeoroloogia ja tervishoiu valdkonda, et selgitada ilmastiku, viljasaagikuse ja haiguste mõju rahvastiku muutustele, kroonis 1970. aastal kaitstud doktoriväitekirjaga. 1973 ilmus selle põhjal monograafia "Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeid (1782–1858)". Sellega tõi S. Vahtre käibesse tõsikindlad andmed kogu Eesti rahvastiku arvu ja selle muutumiste kohta vaadeldaval ajajärgul, detailsemalt aga Eestimaa kubermangu talurahva territoriaalse paiknemise, sotsiaalse kihistumise, soolis-vanuselise jaotumise ning neis toimunud liikumiste kohta, analüüsides ka kõiki neid liikumisi mõjutanud tegureid laial ajaloolisel taustal.

S. Vahtre hilisematest rahvastikulugu käsitlevatest töödest kerkivad esile artikkel Eesti rahvastiku demograafilise käitumise muutustest ühiskonna moderniseerumise käigus (nn demograafiline üleminek) 19. sajandi teisel poolel (1985) ning üldistav ülevaade eesti rahva demograafilisest arengust ja vaimsest palgest feodaalajal (1987).

S. Vahtre oli üks nendest ajaloolastest, kes panid 1960. aastail aluse Eesti ajaloo historiograafias üheks tugevamaks uurimissuunaks kujunenud ajaloolisele demograafiale.

Uueks valdkonnaks, millele 1970. aastate lõpust keskendus S. Vahtre ja tema õpilaste tähelepanu, oli eesti rahva vaimuelu ja sellega seotud kirikuajaloo teemad. Teedrajavaks ürituseks oli 9. aprillil 1982 S. Vahtre algatusel peetud ajalookonverents "Eesti talurahva vaimumaailm ja maailmavaade läbi sajandite". S. Vahtre ettekanne talurahvast ja luterlikust kirikust Põhja-Eestis 16.–17. sajandi vahetusel David Dubberchi visitatsiooni põhjal ilmus samal aastal ka artiklina ja sai aluseks laiendatud käsitlusele kiriku, aadli ja talurahva vahekorra 16. sajandi lõpul (1987).

Järgmise aastakümne uurimustest tõusevad esile kirjutised Eesti 17.–18. sajandi kultuuriloost, eriti artikkel Sangaste pastori Chilian Rauscherti tegevuse ja mõjude kohta (1995).

1980. aastail kerkis S. Vahtre jaoks eesti rahva ajaloolise saatuse mõtestamisel keskele kohale küsimus Eesti kristianiseerimise teedest ja tähendusest ning selle seosest muistse vabadusvõitlusega. Monograafia "Muinasaja loojang Eestis. Vabadusvõitlus 1208–1227" ilmus 1990. Uudne oli teose rõhuasetus – vabadusvõitluse käsitlemise najal tuua välja Eesti ühiskonna poliitiline arengutase. Teos on meie ajalookirjanduses üks esilekerkivamaid ka selle poolest, kuidas ta valgustab probleemi uurimislugu ehk ajaloolaste tööd ja lähenemisviisi allikaile ning oma eelkäijate töödele ja toob välja ajalookirjutuse seotuse oma ajastu probleemide ja realiteetidega. S. Vahtre käsitus ise on kokkuvõtte senise uurimistöö olulisematest tulemustest ja aine esitus kõige põhilisemast eestlaste seisukohast vaadates ning osundus edasise uurimise perspektiividele.

Pea samaaegselt "Muinasaja loojanguga" ilmus Eesti laulva revolutsiooni laineharjal S. Vahtre toimetatud kolme noore ajaloolase Heiki Valgu, Lauri Vahtre ja Mart Laari raamat "Kodu lugu" (1989). See S. Vahtre juhendamisel ja kaasalöömisel 1980. aastate alguse ideoloogilis-administratiivse surutise õhkkonnas nn sahtlisse kirjutatud teos andis uue ärkamisaja vaimus ja selle õhkkonda kujundavalt üldise ülevaate eesti rahva ajaloost, keskendudes eriti rahva vaimu- ja mõttemaailmale ning lähtudes rahva vabadusastmest ja rollist oma kodus. Teos on ilmunud hiljem veel mitmes trükis ja keeles.

Viimatimainitud teoste ilmumine oli suurte poliitiliste muudatuste vili ja märkis ära toimunud pöördet ka S. Vahtre kui ajaloolase tegevuses. Nimelt laienes oluliselt tema auditoorium ja kasvas ajaloo abil edastatava sõnumi kaal. Olles 1987. aastast tegev muinsuskaitse liikumises, tõusis ta 16. aprillil 1988 Tartu muinsuskaitsepäevade miitingul EÜS-i maja ees 10 000 osavõtjaga

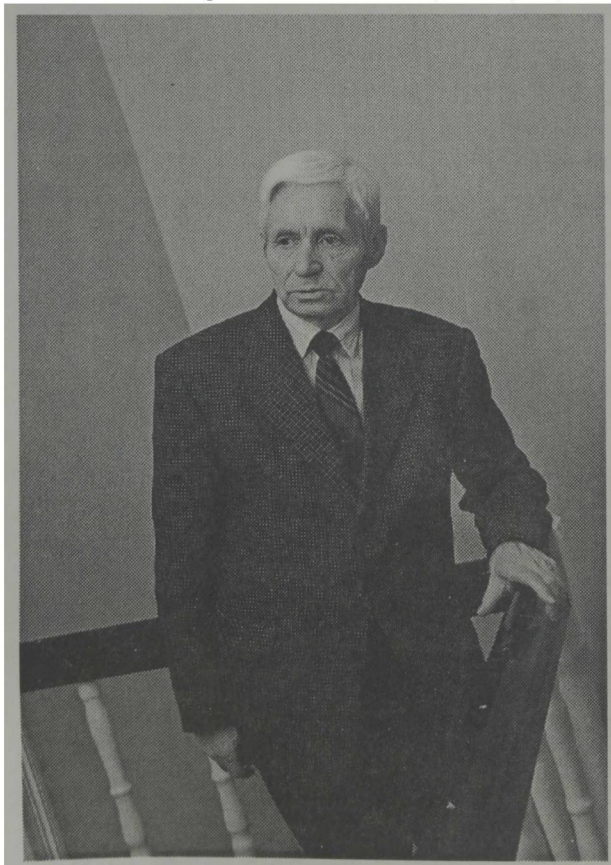
peetud miitingu ühe peakõnelejana aktiivsemate vabadusvõitlejate esiritta, kes asusid nõudma Eesti täieliku iseseisvuse taastamist. Pingelised esinemised avalikel üritustel nagu Vabadussõja mälestusmärkide taasavamistel, ajalooliste tähtpäevade pühitsemisel ja poliitilistel kõnekoosolekutel omariikluse taastamise nimel jätkusid kuni eesmärgi saavutamiseni. Ajalugu oli saanud poliitilise võitluse üheks vahedamaks relvaks ja selle üks paremaid valdajaid oli professor Sulev Vahtre.

Järgnevalt kuulus S. Vahtre paljude institutsioonide taastajate esiritta, millest olgu nimetatud Eesti Üliõpilaste Selts (1988), Tartu Ülikooli usuteaduskond (1991–92). Kodanike komiteede liikumise aktiivse tegelasena valiti S. Vahtre 1990 Eesti Kongressi ning septembris 1991 ka Põhiseaduse Assamblee liikmeks, kellena võttis 1991–92 osa Eesti Vabariigi Põhiseaduse väljatöötamisest. Osaledes mõjukalt septembris 1991 loodud valimisliidus "Isamaa", mida saatis võit 20. septembril 1992 toimunud esimestel põhiseaduslikel Riigikogu valimistel, andis S. Vahtre tuntava panuse ka oma ammuse ideaali teostamiseks – Eesti Vabariigi taastamiseks riikliku kontinuiteedi alusel.

S. Vahtre kui teadlase, õpetaja ja kodaniku teeneid on märgitud paljude tunnustustega, millest tõusevad esile kaks. Veebruaris 1997 annetas Eesti Vabariigi president Sulev Vahtrele riikliku tunnustusena III klassi Riigivapi ordeni ja kõrgeima kodanikutunnustusena valis Tartu linnavolikogu ta kolm aastat hiljem Tartu linna aukodanikuks.

* * *

Professor Tiit Rosenbergi kirjutatud biograafia ilmus saksa keeles *Pühendusteoses Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Muinasaja loojangust omariikluse läveni* (2001). Ülaltoodu on selle

autoritõlge. Samas teoses on autoril põhjalik eestikeelne artikkel S. Vahtre elust ja tegevusest, ära on toodud ka juubilaril osalus B. G. Forseliuse Seltsis, sh seltsi autasud.

B. G. Forseliuse Seltsi juhatuse nimel lisan eeltoodule veel mõningaid detaile. Kolmesaja-aastaste koolide liikumine aastail 1986–89 toetus ajaloolaste töödele ja nõuannetele, toomaks ajaloolist tõde avalikkuse ette. Aastapäeva tähistamine on kooli kasvatusprotsessis oluline sündmus, eriti kui on tegemist sajandite pikkuse auväärse ajaloo. Nii mõnedki koolid nägid, et tsariaegsete juhendite põhjal alustatud kroonikad ei kajasta õigesti kooli või piirkonna hariduslugu ja viisid kroonikad ajalooliste andmetega vastavusse. Nii sündis see ka Kambjas 1986. aastal. Kool soovis võtta endale oma kauaaegse koolmeistri Ignatsi Jaagu nime, selle omistamine ei olnud aga reaalne – ikkagi rootsiaegne tegelane, mitte punakangelane. Kambja kooli algatusel kavandas "12 Kooli Klubi" Eesti Rahvakooli Memoriaali püstitamist – ka see oli tavatu. Seepärast tellisime professor Sulev Vahtrelt

ajalehes *Edasi* avaldamiseks kooliajalugu tutvustava artikli, mille ta kirjutas koos oma õpilase Ilje Piiriga (Ignat(s)i Jaagu elukäik, *Edasi*, 25. I 1987; taastrükk: *Forseliuse Sõnumid* nr 1, 1995). Otsustaval koosolekul oli kaalukeeleks professori rahulik tõestuskõne.

Kambja kool tahtis püsti panna kümnekond mälestuskivi, seepärast sõitsime S. Vahtrega kõik kohad enne läbi. Ignatsi Jaagu sünnikohale mälestuskivi planeerimisel osutas ta vajadusele ära märkida ka põline Kavandu küla ja kirjutas raidkirja teksti:

A. Loit ja T. Viileberg Kavandu küla mälestuskiviga, 1989

Forseliuse Seltsi Toimetistes nr 2, 1996 ja mujal).

Mitmed koolid on tänu S. Vahtre uurimustele täpsustanud oma kroonikat. Käesolevas numbris ilmub tema artikkel “Kui vana on Laiuse kool?”.

Selts valis professor Sulev Vahtre oma auliikmeks. Õnnitleme!

“KAVANDU KÜLA. Selles põlises külas sündis eesti talurahvakooli üks rajajaid, Forseliuse kasvandik, Kambja köster ja koolmeister IGNATSI JAAK (u. 1670–1741)”.

Professor S. Vahtre osales mälestusmärkide avamisel ja Eesti kooli 300. aastapäeva konverentsil. Ta oli B. G. Forseliuse Seltsi asutamiskooskonna liige ja aitas koostada seltsi põhikirja ning on seltsi nõuniku staatuses asutamisest saadik.

Olulise panuse andis S. Vahtre Wastse Testamendi 310. aastapäeva korraldustoimkonnas ja vastavate trükiste kirjutamisel (ilmunud B. G.

Madis Linnamägi

B. G. FORSELIUSE SELTSI TEGEVUSEST 2001. AASTAL

Juhatuse aruanne

1. Juhtimine

1.1. Juhatus (Harri Ellart, Enn Liba, Madis Linnamägi (tegevesimees), Mari Lühiste, Tiiu Ojala, Tiina Ruubel, prof Arnold Rüütel (esimees, tegevuses kuni 8. okt 2001), Peeter Sadam, Maila Värk) suunas liikmete ja toimekondade tööd programmi ja põhikirja (vt *Forseliuse Sõnumid* 4 ja 7) ning üldkogu otsuste järgi. Seltsi kontoris abistasid juhatust ja tegevesimeest vabatahtlikud ja sekretäritöö praktikandid.

Noorsootöö korraldamiseks on moodustamisel noortejuhatust, jagamaks töövaldkonnad liikmete vahel: Eesti noorteühenduste katusorganisatsioon, 4H-d, ELO, kodutütred-noorkotkad, gaidid-skauudid, Euroopa Noored, Balti Noortefoorum, Läänemeremaade Noortesajade Sekretariaat, teised huvi- ja erialategevused, sh loodus- ja keskkonnakaitse.

Juhatus volitas Tartu Forseliuse Gümnaasiumi õpilasmavalitsuse esimeest Raili Somelari ja huvijuhti Taimi Silda esindama seltsi loodavas Eesti noorteühenduste katusorganisatsioonis (=Eesti Noorteühenduste Koostööprojekt (ENKP)) ja organiseerima osavõttu organisatsiooni loomise töös.

1.2. Toimekonnad (töörühmad ...): uuriv õppetöö (studia forseliana); Leonardo da Vinci programmi projekti FORS toimekond; noortejuhatust; õpiturismi toimekond (õpireisid, matkad, reisekursused); ajakirja *Forseliuse Sõnumid* (FS) kolleegium; Eesti Raamatu Aasta Peakomitee alatoimekond (kuni 04.2001); projekti Forum Forselius toimekond.

2. Liikmeskond: 26 469 liiget 74 osakonnas (19 gümnaasiumi, 17 keskkooli, 27 põhikooli, 1 algkool, 2 ametikooli, 8 toetajaliiget) üle Eesti, v.a Hiiumaa; 73 üksikliiget, sh 12 nõunikku ja 1 toetajaliiget. Kokku 26 542 isikut.

3. Tegevusest.

3.1. Seltsi XII hariduspäevad Saue Gümnaasiumis 02.–03.03.01. Keskseks ürituseks oli konverents “Uuriv õppetöö” (Studia forseliana). Iseseisev uurimuslik õppetöö on mõtleja ja juurdleva inimese kujunemisel/kujundamisel oluline töövorm, mida avatud ja edasipürgiv kodanikeühiskond Euroopas igati soosib. Seltsi esimese konverentsi sel teemal võttis kokku Kambja kooli direktor Enn Liba:

"1. Konverentsi "Studia forseliana" (uuriv õppimine) ülesehitus oli ajakohane ja mõtteviisi muutev. Entusiastlike ettekandjatega kaasamõtlemine oli nauditav ja uusi mõtteid tekitav.

2. Tekkis idee kaardistada uurivat õppetööd teostavad haridusasutused. Ei ole ülevaadet entusiastide tegevusest kohapeal, mida oleks vaja eestlaste esinemiseks Euroopa Liidu tasandil.

3. Rõõmustav oli õpilasesinejate kõrge sisuline ja vormiline tase (Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium, Nõo Reaalgümnaasium, Tartu Descartes'i Lütseum).

4. Päevade korraldusele andis üleva dimensiooni Saue Gümnaasiumi (dir Jaan Palumets, hariduspäevade kuraator Sirje Luberg), Saue Linnavalikogu (esimees Rafael Amos), Saue Linnavalitsuse (linnapea Andres Pajula), Harju Maavalitsuse soosiv ja abistav suhtumine, osalemine töötubades." Vt Heino mäe artiklit käesolevas numbris.

Tödesime, et enamikul koolidest puuduvad siiski kogemused uuriva õppetöö vormi rakendamiseks. Töörühm koostas kava kogumiku “Uuriv õppetöö I” väljaandmiseks. HM Hasartmängumaksu Nõukogu kiitis projekti heaks ja rahastas selle trükkimise (leping 7/3-2001).

Jätkub uuriva õppetööga tegelevate koolide registreerimine (kaardistamine).

3.2. Seltsi XII suvekool oli 13.–15.08.2001 Vatla Põhikoolis Läänemaal (dir, suvekooli kuraator ja reisijuht Olavi Vainu) käsitles teemat “Ajaloolised koolihooned” Esinesid Hanila valla juhid Kalju Hallik ja Arno Peksaar ning seltsi esimees prof Arnold Rüütel.

Peateema kõrval tutvusime kohaliku eluga (Vatla mõis-kool, koolimuseum ja park; Hanila Muuseum; Tuhu soo, Matsalu ja Virtsu-Laelatu-Puhtu kaitsealad; Vatla maalinn...), ujusime Paatsalu lahes, kogusime materjali uurimistöode/referaatide kirjutamiseks, kuulasime uurimistöid, millest mõnda võib leida ajakirjas *Forseliuse Sõnumid* ja kogumikus *Uuriv õppetöö I*.

Esmakordselt toimus korvpallilahing seltsi ja kohaliku meeskonna vahel. Koduteel näitas juhatuse liige Mari Lühiste meile Tõstamaa Keskkooli kodus oleva mõisa restaureeritavaid ruume ja parki.

Liivi Vainu tegi suvekoolist videofilmi, oma muljeid jagab allpool Lähte Ühisgümnaasiumi meediaklassi õpilane Evelin Tiits kirjutises “Kõik Vatlasse!”

Suvekooli aitasid finantseerida HM Hasartmängumaksu Nõukogu (leping 21/2-2001) ja riik (HM toetusleping nr 379).

3.3. Projekt FORS. Euroopa Liidu Leonardo da Vinci programmi raames teostasime koos Saksa inseneriühendusega VITALIS projekti FORS (EE/2000/PL-017), mis seisnes Eesti noorte restauraatorite kutseoskuste praktiseerimises Saksamaa ettevõtetes (vt allpool Abschlußbericht ...; Hindrek Sokk “Eurokogemusi otsimas”).

3.4. Eesti Noorteühenduste Koostööprojekt (ENKP). Selts toetab

Hea Tahte Lepingu alusel noorsooühingute katusorganisatsiooni loomist, mis teostub Eesti Noorteühenduste Koostööprojekti (ENKP) kaudu, ja suunab liikmeid osalema ENKP töös: töörühmad (ühishuvi, struktuur...), suve-, sügis-, talvelaager, läbirääkimised parlamendikomisjonidega, avalikud pöördumised, välisvahetus...

Levitame noortele mõeldud teatmekirjandust, nõustame ja abistame taotluste kirjutamisel.

3.5. Läänemeremaade Nõukogu (LMN) raames toimus Esimene LMN mittetulundusorganisatsioonide foorum (The First Baltic Sea NGO Forum, Lübeck, 29.–29.05.01; 151 organisatsiooni 10 maalt), mis käsitles teemasid: keskkond ja säästev areng, kodanikeühiskond ja inimõigused, noorte koostöö, vabatahtlik teenistus, info kättesaadavus, valitsuste ja mittetulundusühingute koostöö. Arutelud viisid huvitavate otsusteni, sh rahastamissoovitused. LMN-i 7. juuni 2001 kommünikee tõi seni teinud finantseerimisinstrumentide (EL programmid Interreg, Phare CBC (Baltic Sea Region)) kõrvale spetsiaalse Läänemeremaade regiooni arengu fondi lepingu, mis on antud riikidele allakirjutamiseks.

3.6. Õpiturism. Õpireisid toimusid: Praha, Ungari, Saksamaa, Moskva; retk: Lõuna-Eesti.

Rahvusvaheline keskkonnalaager oli Põhja-Eestis (Saue Gümnaasium, Alppila yläaste Helsingist). Külastasime esimese rühmana maa-alust Kohtla Kaevanduspark-muuseumi. Vt <http://www.hot.ee/biogeo/laager/>, Ulvi Urgardi ja Arvo Auna kaastööd käesolevas ajakirjas.

Selts osales messil East West Workshop 2001 Imatras (Soome).

3.7. Eesti kool 315. 2001./2002. õppeaastal on üheteistkümnel B. G. Forseliuse koolmeisterite seminari kasvandikuga alustanud koolil 315. aastapäev, mis on ühtlasi Eesti esimese koolivõrgu 315. aastapäev. Juhatus ja sõsarkoolid on osalenud/osalevad nende koolide tähtpäevadel ja konverentsidel. Aastapäevade tähistamine innustas seltsi liikmeid oma ajalugu täpsustama. Nii on Laiuse koolil, tänu prof Sulev Vahre uurimistöele, Rootsi Riigiarhiivi säilikute najal alust oma vanust veel soliidsemaks kui 315 aastat pidada.

Suurteks pidupäevadeks kujunesid Laiuse, Rõngu, Sangaste, Kolga-Jaani ja Nõo kooli aastapäevad. Teistel on tähtpäevade pidamine ees. Järgmises FS numbris kajastame koolide tähtpäevi.

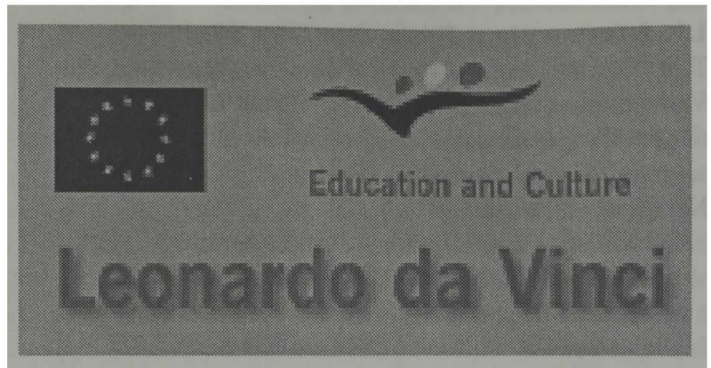
3.8. Forum Forselius – kokkutulek ja konverents. Juhatus ja toimkond peavad konsultatsioone Haridusministeeriumi, Eesti Noorsootöö Keskuse, Skandinaaviale orienteeritud organisatsioonide, Põhjamaade Ministrite Nõukogu Infobüroo, Soome ja Rootsi kooliajaloo seltside ning Läti Alüksne rajooniga, korraldamaks Rootsi-aegsete juurtega koolide IV kokkutulekut ja konverentsi (noorsootöö Eestis ja Euroopa Liidus, uuriv õppetöö, hariduse ajalugu...).

3.9. Liikmed osalevad MTÜ-u Eesti Haridusfoorum, VÜ-u Hoiu Eesti merd! ja teiste lähedaste programmidega ühingute töös, mis kajastub koolide ja seltsi trükistes.

4. Trükised. Toimetasime ja kirjastasime:

– *Forseliuse Sõnumid 9*, milles on uurimused, kirjanduslik looming, ülevaated ja aruanded, seltsi jooksev kroonika, bibliograafia...;

– *B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised 3*, milles on hariduskonverentsi “Eesti kool – juured ja tänapäev” (28.–29.08.1998) ettekanded, korraldustoimkonna aruanne, fotod...;

– *B. G. Forseliuse aabitsad* – B. G. Forseliuse põhja- ja lõunaestikeelsete aabitsate 1694. ja 1698. aasta uustrukid *fac simile* esmakordselt terviklikult, prof Liivi Aarma kommentaarid, põhjalik bibliograafia, värvilised fotod.

Loetletud trükiseid aitasid rahaliste toetustega välja anda vastavalt: Eesti Kultuurkapital, HM Hasartmängumaksu Nõukogu, Eesti Raamatu Aasta Peakomitee. Abistajate ja toetajate nimed on trükistes rekvisiitide leheküljel.

M. Linnamägi osales prospekti *Kambja alevik 75* koostamisel.

Ettevalmistamisel:

– kogumik *Uuriv õppetöö* ilmub sarjas *B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised* alasarja *Studia forseliana* esimese numbrina. Sisaldab:

- * õpilaste individuaalset uurivat õppetööd soosivad Haridusministeeriumi määrused;
- * juhendamise, vormistamise ja hindamise juhendid;
- * kooli ja koolivälise juhendajate kogemuslikud artiklid;
- * õpilaste uurimistööd reaal- ja humanitaarainetest.

– Herbert Salu *Õnneraha* (Toronto, 1953) uustruk. Teos väärtustab haridust, on huvitav etnograafiliselt ja näitab baltisaksa mõisnike, eestlaste ning Rootsi riigivõimu suhteid.

5. Aumärgid ja tunnustuskirjad. Selts tunnustas liikmeid ja avaliku elu tegelasi, kelle nimed on avaldatud allpool. Juhatus uuendas medali *Suur Kuldtukat* statuuti. Nüüd on medalil ametlikult kaks klassi.

Kunstnik Airike Taniloo-Bogatkin tegi lähteülesande järgi B. G. Forseliuse medali uue, kolmanda kavandi. Medal on raamatukujuline. Kaaned on kujundatud reljeefselts nahkköites raamatute eeskujul. Laeva motiiv viitab Rootsi ajastule, kui suurriigis läviti meritsi, aga ka B. G. Forseliuse hukule Läänemere lainetes, mis viis meie hulgast andeka mehe, kellest oleks võinud saada Comeniuse suurusjärgus õpetlane. Esimese eksemplari saab seltsi auesimees President Arnold Rützel.

Kunstnik Silver Vahtre tegi 31.01.2002 ettepaneku asutada kaasaegse kunstilise kujundusega B. G. Forseliuse auhind, kasutades klaasi jm materjale.

Juhatus tegi esildise Eesti Vabariigi teenetemärkide komiteele Heino Mäe autasustamiseks Valgetähe ordeniga, mis talle ka omistati.

6. Koostööpartnerid:

- Eesti Noorsootöö Keskus, Tartu Forseliuse Gümnaasium;
- Eesti Leonardo Keskus, VITALIS Betreuungsgesellschaft für Modellprojekte GmbH (Saksamaa, Saksi liidumaa), VÜ Hoia Eesti merd! (projekt “Noored keskkonnareporterid”), Eesti Õpiringide Selts “Semud”, Ekspress Reisid;
- Eesti Põllumajandusmuuseum, Põhjamaade Ministrite Nõukogu Infobüroo (Tallinn, Tartu), Kambja Vallavalitsus, Eesti Koolijuhtide Ühendus, Eesti Muuseumühing, Eesti Muinsuskaitse Selts.

7. Liikmelisus teistes ühingutes:

- Eesti Noorteühenduste Koostööprojekt (osalus Hea Tahte Lepingu alusel Eesti noorteühenduste katusorganisatsiooni loomise töörühmades);
- Eesti Õpetajate Liit, MTÜ Eesti Haridusfoorum (asutajaliikmena);
- Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit; Eesti Kultuuriseltside Ühendus.

8. Majandamine.

8.1. Riiklikud toetused. Esmakordselt sai selts **riiklikku noorsooühingu aastatoetust** (86 000 krooni, leping nr 380) EV Haridusministeeriumi kaudu, mis võimaldas seltsi programmilist tegevust senisest tunduvalt tulemuslikumalt läbi viia ja kergendas kontorikulude katmist.

Riigieelarvest tuli noosoprojekti “Koolimuinsuse kogumise ekspeditsioon 2001. a” kaasfinantseerimise toetus (30 000 kr, leping nr 379).

Kultuuriministeeriumilt saime riiklikku tegevustoetust Eesti Kultuuriseltside Ühenduse kaudu (3000 kr).

8.2. Projektide finantseerimine. Sisulise töö teostamiseks koostasime projekte, mille finantseerimisele aitasid kaasa: HM Hasartmängumaksu Nõukogu, Eesti Kultuurkapital, Eesti

Kultuurkapitali Tartumaa ekspertgrupp, Euroopa Liidu Leonardo da Vinci programm (Eesti Leonardo Keskus), Eesti Raamatu Aasta Peakomitee.

Põhjamaade Ministrite Nõukogu Infobüroole esitatud projekt Forum Forselius toetust ei leidnud Rootsi partneri kirjasuutmatuse tõttu.

8.3. Liikmemakse rakendasime kirjastamise-trükkimise, raamatukogu täiendamise jm kulude katteks.

8.4. Revisjonitoimkond (Lembit Jakobson, Herbert Soo) kontrollis raamatupidamist, revideerimise aktis ettekirjutusi ei ole.

ABSCHLUßBERICHT FÜR IHREN AUFENTHALT BEI DER VITALIS GMBH VOM 05. JUNI 2001 BIS 03. AUGUST 2001

VITALIS, deutsche Aufnahmeorganisation, empfing im Rahmen des europäischen Berufsausbildungsprogramms Leonardo da Vinci, Phase 2, die folgenden Praktikanten für ein Trainingsprogramm in Schkeuditz/Leipzig:

Martin Gornisheff	Indrek Pajo
Roman Hrapov	Vadim Sivkov
Matthias Kasemaa	Hindrek Sock/Gunnar Tobber
Meelis Maasikmets	Tamur Tereping
Tauno Orrin	Sven Veski

... Am 21. Juni 2001 mußte Herr Hindrek Sock aus gesundheitlichen Gründen leider vorzeitig abreisen. An seiner Stelle kam Herr Gunnar Tobber und nahm sofort seine Praktikumsstätigkeit in der Berliner Straße auf.

... Auch die zweite Praktikumschälfte verlief die Gruppe zufriedenstellend. Herr Ralf Giesecke ermöglichte es den Praktikanten, gemeinsam an einem Gebäude (Berliner Straße) aus dem Jahr 1934 zu arbeiten. Während dieser Zeit gelang es den Praktikanten, sich an die deutschen Arbeitsabläufe zu gewöhnen. Sie haben gelernt, denkmalgeschützte Objekte zu modernisieren und diese in einen vermiet- und bewohnbaren Zustand zu bringen. Folgende Tätigkeiten wurden von ihnen ausgeführt: Restaurierung von Fenstern, Anpassen von Türen, Trockenlegung, Mauerwerksanierung, Sanierung von Holzböden, Fliesenlegen, Deckenbearbeitung etc.

Die Gruppe nahm auch an einem kulturellen Programm teil und verbrachte gemeinsam mit Juan José Vallejo Lavado vom Vitalis Team zwei Wochenende in Berlin. Am 21./22. Juli 2001 erlebte die Gruppe die Berliner "Love-Parade" das größte öffentliche Musikspektakel der Welt.

... Vitalis hat die Restaurations-Gruppe der B. G. Forselius-Sozietät sehr gern empfangen. Die jungen Männer bereiteten uns viel Freude. Ihr Heimatland Estland kam den Vitalis-Mitarbeitern und auch unseren andern europäischen Gästen auf diese Weise näher; wir haben viel voneinander gelernt. Auch im Arbeitsbereich konnten die Praktikanten von neuen Erfahrungen profitieren. Sie arbeiteten stets sehr zügig und mit großem Interesse. Alle Teilnehmer betonten immer wieder ihren Willen, neue Dinge erlernen zu wollen. Andererseits haben auch Vitalis und die anderen jeweiligen Praktika-Unternehmen von den bisherigen Erfahrungen der Gruppe gelernt. Jeder einzelne Estländer war in seinem Metier gut bewandert, was dem Praktikum nur zugute kam.

Einige der Teilnehmer verfügen über sehr gute Deutschkenntnisse, es war erstaunlich, welches Fach-Vokabular sie bereits beherrschten (Meelis Maasikmets, Sven Veski, Tamur Tereping). Alle anderen konnten sich Ansatzweise bis fließend auf Englisch verständigen.

Vitalis wünscht den Praktikanten alles Gute für ihre Zukunft. Möge jedereinzelle von ihnen das Praktikum in Deutschland in guter Erinnerung behalten. Vitalis hofft sehr, dass dieses Praktikum ihnen zu guten Arbeitschancen im eigenen Land wie auch im europäischen Ausland verhelfen wird.

Ralf Giesecke
VITALIS Betreuungsgesellschaft

Leonardo da Vinci

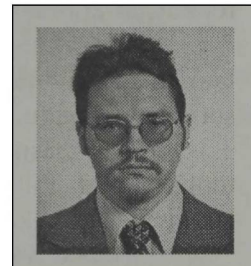
The project FORS (EE/2000/PL-017) has been carried out with the support of the European Community.

Projekt FORS (EE/2000/PL-017) viidi ellu Euroopa Liidu Leonardo da Vinci programmi toetusel.

HINDREK SOKK

Leonardo da Vinci programmi projekti FORS praktikant

EUROKOGEMUSI OTSIMAS

Järgnevas kirjatükis võtan ma valgustada oma viibimist Saksamaal Leipzigi-lähedases Schkeuditz linnakeses restauraatorite praktikal. Praktikavõimaluse loojaks oli Euroopa Liidu Leonardo da Vinci programmi raames B. G. Forseliuse Selts.

Praktika kestvusajaks oli määratud 2 kuud. Paraku sain osa võtta ainult esimesest kolmest nädalast, mistõttu minu kogemused seoses praktikaga jäid võrdlemisi napiks ja jäin tõenäoliselt ilma ka mitmetest huvitavatest ettevõtmistest.

Mis puutub restaureerimisse, siis seda tööd, kitsamas mõttes, on Saksamaal (vähemalt Leipzigi piirkonnas) ilmselt vähevõitu ja seda teevad saksa spetsialistid. Meie puhul oli tegemist renoveerimistöodega. Omajagu harjumist nõuavad teistsugused töövahendid. Ühelt poolt on panus tehtud elektritööriistadele, mis enamasti tööd lihtsustavad (kui elektrivool on kättesaadav); teiselt poolt kasutatakse mõõdulindi asemel tollipulka, see teeb mõõtmise tülikaks ja ka ebatäpseks.

Töötempo on sealmaal igati mõistlik. Ei saa öelda, et keegi meid oleks tagant sundinud; töötasime meile sobiva kiirusega, mis pani töödejuhataja positiivselt üllatuma. Ka meie tehtud töö kvaliteeti kiideti. Kahjuks tekkis aeg-ajalt tööseisakuid vajalike materjalide või seadmete hilinemise tõttu, millisest puudusest pole vabad ka kodumaised firmad. Tislerid tundsid tihti vajadust kojujäänud vahedate peitlite-höövlite järele, mõnigi täppistöö oleks nõudnud head käsisaagi, mis tuli kohapeal asendada robustsema elektrisaega. Veel kord – on väga kahju, et kahest sõjast laastatud Saksamaale on jäänud võrdlemisi vähe väärtuslikke mööbliesemeid ja restaureerimisväärsed ehitisi. Üks kohalikest töötajatest, kes on Euroopas palju reisinud, oli muinsusväärtuste paljususe suhtes Saksamaal üsnagi skeptiline.

Elamistingimused renoveeritud Gut Wehlitzi mõisa külalistemajas olid meie grupi liikmetele meelepärased. Grupi käsutusse anti kaks tuba, meie seltskond oli neljaliikmeline. Ruum oli puhas ja hiljuti remonditud, vannituba, mida kasutasid mitme toa elanikud ühiselt, samuti kaasaegne ja mugav. Võimalus oli ühiselt televiisorit vaadata ning kodustega suhtlemiseks sai kasutada internetti, kuigi järjekord oli pikk. Lähim telefoniautomaat asus kahjuks paarikümneminutilise matka kaugusel. Seda probleemi leevendas väikebussi kasutamise luba, tingimusel, et kasutaja kütuse eest ise hoolitses.

Toitlustamine oli korraldatud täiesti rahuldavalt. Hommiku- ja õhtusöögi saime külalistemaja sööklast, tihti anti sealt ka lõunaks võileivad kaasa, ehkki leping seda ei nõudnud. Saksa toit on eestlasele pisut harjumatu, ehk muudab toidu maitset intensiivsem põllumajandus või lisaainete sisaldus. Füüsilise töö tegijatele kulunuks ära pisut rohkem loomseid valke.

Seltskond Gut Wehlitzi külalistemajas oli üsna mitmerahvuseline. Praktikante mitmetelt elualadelt (põhiliselt mitmesugune kontoritöö) oli peale meie hinnanguliselt paarkümmend, minu sealviibimise ajal domineerisid bulgaarlased ja siitsiillased. Rahvuslike eelarvamuste kummutamiseks on sellised noorte internatsionaalsed majutuspaigad parimad. Nähti, et ei olegi

põhjamaised rahvad need (ainu)õiged inimesed, kuigi harjumist nõudis lõunaeurooplaste häälekus. Nädalavahetustel toimusid seltskondlikud üritused, mis kestsid vahel tublisti üle südaöö.

Ühel pühapäeval viidi praktikandid jumalateenistusele. Kuigi Lõuna-Saksamaa on katoliiklik, ei seganud see luterliku taustaga eestlasi ega õigeusklikke bulgaarlasi. Itaallased (sitsiillased) on teadupoolest samuti katoliiklased. Iga rahvuse esindajal paluti jumalateenistusel lugeda lühike palve vastavalt oma maa kommetele. Eestlaste seast langes see au minule, kui teoloogiat õppinule. Kiriku aias meeldivas päikesepaistes loetud erikeelsed palved võeti koguduse poolt sooja poolehoiuga vastu ning Ralf Giesecke, meid võõrustanud VITALIS GmbH juht, rõõmustas kordaläinu üle.

Üht-teist tuleks rääkida endise Ida-Saksamaa arengust üldiselt. Tuleb tunnistada, et hoolimata paljudest uuendustest ja hoogsast ehitustegevusest on nagu Eestiski tunda veel kerget sotsialismi hõngu.

Hämmastama panid ilmselt viimasest sõjast saadik varemeis seisvad tööstushooned ja töölisbarakid. Pilt oli lohutu, kuid nähtavasti on neid varemeid millekski kasutada või lõplikult lammutada liiga kulukas.

Teatud väike osa idasakslastest ei ole suutnud kohaneda uueneva maailma ja tööturu nõudmistega ning ilmselt ei soovigi seda. Oma viha ühiskonna vastu valavad mõned neist välja võõramaalaste peale – jutt on nimelt skinheadidest, kes on rikkumas ka Eesti mainet. Õnneks on neid suhteliselt vähe ja avalikus kohas pole nad eriti agressiivsed, ehkki turist võib kuulda valitud ja valimata provokatiivseid märkusi ning pihta võib saada näiteks ka hästisihitud suitsukoniga.

Nagu igal maal, nii on ka Saksamaal palju erinevaid keelemurdeid. Esimene mulje töödejuhataja kõnet kuulates oli: mida mulle küll koolis õpetati? Selgust asjasse tõi otseküsimus – töödejuhataja hakkas muhelema ja selgitas siis, et tegemist on saksi murdega, millest arusaamisega võib berlinlastelgi raskusi tekkida. Ääremärkusena lisan, et inimene, kellest ma Saksamaal saajaprotsendiliselt aru sain, oli väga vana preislanna. Temaga kohtusin Lääne-Berliinis koju naasmiseks bussi oodates ja aega vestluseks oli mitmeid tunde. Tema oli väga rahul sellega, et noor inimene teda kuulas (“Meie noortel on alati nii kiire ja nad on nii ebaviisakad”) ja mina kuulasin huviga haritud inimese nägemust mineviku, oleviku ja tuleviku Saksamaast.

Töökoha leidmiseks paljude idaeurooplaste poolt idealiseeritud Saksamaal tuleb ületada mitmeid takistusi. Eriti ei maksa loota mitteametlikult töötamisele – tasu on madal ja pahandused vahelejäämisel suured. Tööloata töötamist sakslased taunivad ja seda õigusega, sest illegaalid madalama elatustasemega riikidest löövad palgataseme alla. Töö- ja elamisloata idaeurooplased olevat tõsiseks probleemiks, ainuüksi Venemaalt pärit immigrandide päralt on Leipzигis paar kvartalit. Võimalik, et majanduslikult arenenumal Lääne- Saksamaal on lihtsam tasuvat tööd leida. Parim soovitus head teenistust ja professionaalseid arenguvõimalusi otsivatele restauraatoritele oleks: selgitage välja progressiivseimad firmad Eestis. Kui olete tõestanud oma ametialaseid oskusi ja õppimistahet, leitakse teile ka enesetäiendamisvõimalused. Asjalik ettevõtja on huvitatud kõrge kvalifikatsiooniga tööjõust. Töötamine arenemisvõimelises ettevõttes võib anda ka kogemusi, mis on abiks oma firma asutamisel. Võimalusi eduks leiab kodumaalgi, tuleb vaid julgelt härjal sarvist haarata!

Teekonnal Saksamaale. Gut Wehlitz >

HEINO MÄGI

Otepää Gümnaasiumi õpetaja

SAUEL VIIVAD KÕIK TEED KOOLI

2001. aasta B. G. Forseliuse Seltsi hariduspäevad toimusid 2. ja 3. märtsil Saue Gümnaasiumis. Saue oli avastuseks paljudele kokkutulnutele, sest tavaliselt me Tallinnast 18 km kaugusele jäävasse linnakesse ei pörku. Ajaloolisi vaatamisväärsusi siin palju ei ole, sest tegemist on alles noore ja areneva keskusega. Märkimisväärne on Saue mõisaansambel, mille rajamist alustas 1785. aastal F. H. Fersen. Kompleksi kuuluvad mõisa peahoone, kõrge kivimüüri ühendatud sõiduhobuste tall ning poolkaarjalt paigutatud töllakuur. Kogu hoonestik juurdekuuluva pargiga on vabariikliku tähtsusega arhitektuurimälestis. Aastate hämarusest väärib esiletõstmist veel Saue raudteejaamahoone, mis valmis seoses Paldiski raudtee ehitamisega 1870. aastal.

Seoses mõisamaade jaotamisega 1920. aastal tekkisid Saue mõisa ümbrusesse ja Vanamõisa küla maadele esimesed ehituskruunid, arenes talumajandus.

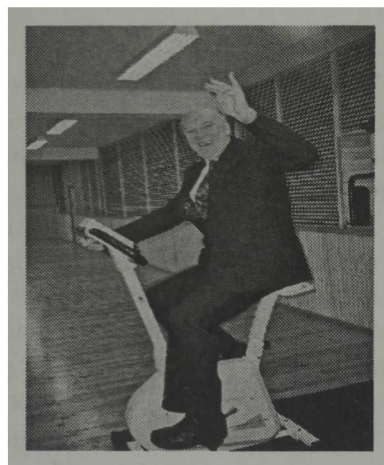
Sõjajärgse kollektiviseerimise käigus kolis Koppelmaalt Sauele masin-traktorijaam, mis lõi eeldused asula kiiremaks arenemiseks ja kasvuks. 1960. aastatel liideti Saue Tallinna linnaga, mis tõi kaasa hoogsa ehitustegevuse. 1973. aastal sai Saue alevi õigused, kuid seda ikkagi Tallinna linna koosseisus. Eesti taasiseseisvumisega algas võitlus Tallinnast eraldumise nimel. Ettevõtmisi kroonis edu, mille tulemusena 1991. a sai alev kohaliku omavalitsuse üksuse õigused, 1993. aastal saadi linna nimetus ja 1994. a toimus eraldumine Tallinna linna koosseisust ja muutumine Harju maakonna linnaks.

Tänapäeval elab Saue ligi 5000 elanikku. Siinsed omavalitsusjuhid, põhiliselt kõik endised pedagoogid, mainisid uhkustundega, et Saue on Eesti rikkaim linn. Keskmise sissetuleku poolest ühe elaniku kohta pidi ta omama juhtpositsiooni Eestimaal. Linn tuleb oma majandamisega suurepäraselt toime. Võlakohustusi linnal ei ole. Muret teeb eesseisev haldusreform, mis ähvardab Saue omavalitsusega liita majandusliku arengu poolest tagasihoidlikke naaberalasid.

Siinsetel omavalitsusjuhtidel on selged sihid silme ees. Nende juhtmõtteks on – kõik teed viivad kooli! Kool ei ole nende mõistes mitte kitsapiiriline hariduskeskus, vaid kõige laiemas tähenduses kultuuri- ja hariduskeskuseks, mille koosseisus tegutseb kool, muusikakool, kultuurimaja, raamatukogu, spordibaasid... Saue Gümnaasiumi direktor Jaan Palumets tutvustas hariduspäevadest osavõtjatele suurepäraseid kooliruumi, mis olid sisustatud kaasaegse mööbli ja õppetehnikaga. Suurepärase koolikompleksi! Koolimaja kõrval käis vilgas ehitustegevus, 2001. a lõpuks peab valmima ruumikas spordikompleks. Ja kõik see ikka mitte ainult õpilastele, vaid kogu Saue elanikele. Meeldiv oli tõdeda kooli juhtkonna ja omavalitsustegelaste ühtekuuluvust ning koostegutsemist ka Saue hariduspäevadel. Linna juhtkond leidis aega ja head tahet osaleda nii kultuuriüritustel kui ka pedagoogiliste probleemide lahendamisel. Kokkutuleku krooniks kujunes Saue linnavolikogu ja linnavalitsuse pidulik vastuvõtt rikkalikult kaetud laudade taga, mis oli mõeldud kõikidele hariduspäevadest osavõtjatele.

Tänuõnu tahaks lausuda veel Saue kooli juhtkonnale ja õpetajatele heatasemelise kultuurilise meelelahutuse korraldamise eest, mille kandjateks olid kohaliku gümnaasiumi ja muusikakooli üksikesinejad ning kollektiivid. Toreda üllatuse valmistasid selles osas ka Tartu Forseliuse Gümnaasiumi õpilased oma esinemisega Mati Undi ja Madis Kõivu loominguga ainetel (vastavalt "Täna õhtul viskame lutsu" ja "Tali" Oskar Lutsu tekstidest ja teemadel; TARGO LEINI – Mati Luts; PILLE ÖRD – Arnu, Libe, Julk-Jüri, Laur, Kiir, Teele, Bolotov, Vanaema, Kuslap; RIIN PÄRN-MÄGI – Madis Luts; AVE LEIMANN – Arno, Toots).

* * *

H. Mägi Saue Gümnaasiumi jõusaalis

Täieduskoolituse põhiteemaks seekordsetel hariduspäevadel oli uuriv õppimine. Kahtlemata oli see valik igati õnnestunud ning õigeaegne. Kõige siiram tänu B. G. Forseliuse Seltsi juhtkonnale, eriliselt Madis Linnamäele, sisuka konverentsi korraldamise eest. Oli meeldiv, et esinejate hulgas oli Haridusministeeriumi peaeksperte (Mari Kadakas, Imbi Henno), Tartu Ülikooli õppejõude (Tiit Lepmann, Viire Sepp), koolijuhte, õpetajaid õpilasi. Kõikide nende ettekanded olid nauditavad, asjalikud, arusaadavalt ja mitmel puhul kaasaegsel tehnilisel tasemel (DATA-projektor ja arvuti) esitatud. Üllatasid õpilaste heatasemelised ettekanded. Nendest oli õpetajatelgi palju õppida.

Konverentsi ettekannete kokkuvõtted on avaldatud ja avaldatakse enamuses *Forseliuse Sõnumites*, mistõttu nende üksikasjalik analüüs oleks siinkohal ülearune. Tahaks küll veelkord manada lugejatele silmade ette pildi emakeeleõpikute autori Piret Hiisjärve soovitustest – kuidas arendada õpilastest noori uurijaid? (vt *Forseliuse Sõnumid*, 8, 2001, lk 26–30):

- õpetada aega planeerima,
- õpetada materjali koguma,
- õpetada materjali süstematiseerima,
- õpetada uurimustööd üles ehitama,
- õpetada uurimustööd kirjutama,
- õpetada uurimustööd vormistama.

Ühele järeldusele jõudsid vist küll kõik konverentsist osavõtjad – tuleb õppida tundma arvutit ja kasutama selle piiramatuid rakendusvõimalusi õppetöös. Siit koorub välja ka terve hulk teemasid edaspidiseks, sh ka B. G. Forseliuse Seltsi poolt läbiviidavate hariduspäevade raames.

EVELIN TIITS

Lähte Ühisgümnaasiumi 12., meediaklass

KÕIK VATLASSE!

“No vaatame, mis tuleb, see on ainult kaks päeva,” lööb klassiõde Triin käega, pühkides äsjaostetud ajalehega bussijaama kohviku piiret kuivemaks. “Ega jah, me ei tea sedagi, kus see Vatla täpselt asub,” nõustun temaga kohe.

Ilm on tõeliselt kehv: tibutab vihma, päikest pole natukenegi kusagil näha, Pärnu bussijaam on nagu üks suur porilomp, oma spordikottigi pole kuhugi panna. Märjamaal veel mõni tund tagasi küll nii kole ilm polnud! Ja bussi ka ei tule ega tule. Teame, et peab tulema buss B. G. Forseliuse Seltsi sildiga, kontaktisiku telefoninumbri kirjutasin ka igaks juhuks üles, kuid ega buss seepärast kiiremini ikka tule. Nojah, Tartust pikk maa tulla.

“Ega sul saia pole?” küsin parajasti Triinilt, sest varblaseid on kollase-sinise R-kioski ümber lausa kobaras, kui näeme autode ja busside vahel lippavat meest suure sildiga. Midagi meile?

Kõik Vatlasse!

Buss on täis rõõmsaid lapsi ja lõbusaid õpetajaid, kõigil südames laagrioetus. Ka Alari ja Mihkli näod vaatavad teiste seast vastu – ikkagi tulid. Mis sellest, et käime ühes ja samas Lähte Ühisgümnaasiumis, suviti saan oma koolikaaslastest vaid Triini näha, sest meie oleme ju need autsaiderid, kes miskipärast teisest ilma otsast Tartumaale kooli läksid. Aga suvekoolist võtame siiski osa. Pidi huvitav olema, kuigi meil kummalgi pole bussi astudes veel vähimatki aimu kuhu, miks, kellega ja mida tegema me läheme.

“Teie olete siis Lähtelt, jah?” küsib noor blond energiline naisterahvas, nähtavasti üks õpetajatest enne, kui veel viimasesse tühja pinki istuda jõuan. Lähtelt jah ja õpetaja on, jah Viivi Rohtla ja abiturientid oleme ka. Veidi ringi vaadates panen tähele, et teised kõik on nooremad. Saan teada, et meid on kokku tulnud tõesti üle Eesti – Tõstamaast Paideni, Paidest Tartuni! Ongi huvitav!

Väsitav sõit, kõhud tühjad – pole aega ringi vaadata, mis koht see Vatla siis on. Väike igal juhul. Ja kodune ka, kui koolimaja uksest sisse astun. Tuleb meelde see vana armas mõis-koolimaja, kus mina mõne aasta eest käisin. Söökla on meeldivalt väike, mitte suur-suur söögisaal, kust lusikaklõbinad vaid vastu kajavad.

Unistus kapsasupist

Päike on välja tulnud! Alles praegu märkan! Paistab veel nii eredalt, et tahaks lausa varju minna. Kuid ei saa: Arnold Rüütel peab kõnet. Räägib õiget ja tarka juttu. Pisemad koolilapsed aga juba kibelevad ära, ümbrus tundub palju huvitavam. “Teab, kas saab presidendiks?” sosistab Alar selja tagant, osutades peaga Rüütlikele.

On alles esimene päev ja juba olen ma Vatla ümbrusest vaimustusse sattunud! Tuhu soo matkarada tahaks mitu korda läbi käia, aga meid on palju ja nii ju ei saa. Vaatetornist avaneb võrratu pilt! Luban endale siia kunagi tagasi tulla.

Vihm! Jälle see vihm! Kehastun väikeseks roheliseks mehikeseks – minu roheline vihmakeep on mulle maani. «Sobib ümbritseva loodusega hästi!» arvavad Tõstamaa kooli neiud.

Hanila kiriku tornis peab igäüks ära käima! Kus mujal antakse võimalus ilma igasuguste piiranguteta ühes vanas kirikus ringi kolada! Restaureerimisel olev kirik jätab kõigile väga kummalise mulje, oleks nagu maha jäetud, aga nagu poleks ka.

August Tampärgi nimelisest Hanila Muuseumist jääb kindlasti meelde lahke perenaine ja kiik õuel. Viimane vallutatakse laagriliste poolt esimesena ja maha tullakse alles siis, kui bussi uksi sulgema hakatakse.

«Ai! Nõgesed!» karjatab nii mõnigi, kes paljasääri Vatla maalinna servale ronib. Muidugi on siin nõgesed, millal see oli, kui siin keegi kunagi sõdis ja neid nõgeseid tallas! Kuid kuplasid sügada pole kellelgi aega, lahke ja vahva Vatla kooli direktori Olavi Vainu jutust ei taha keegi ilma jääda. «Kunagi paistis siit meri ka, nüüd on puud juba liiga suured,» seletab ta.

Ohvrikivide lohukesed linnusevalli järsu serva all on käsi täis: kõik soovivad midagi. Väike Kehra tüdruk pigistab lausa silmad kinni.

Mida mina siis soovin? Kodu on, vanemad on, väike vend on, hea tuju ka. Aga jube kapsasupi isu on! “Kallis kivi! Ehk sa oled nii hea ja teed nii, et õhtusöögiks oleks kapsasupp!” Ei raatsi kätt kivilt ära võtta. Aga siis ei saaks ma ka suppi!

Vanad patud ja saapatallad

Oi, kui suured on inimeste suud! Haigutusi jätkub iga toiduportsjoni ette. Eilne tutvustamisõhtu meie armsa ööbimispaiga spordisaalis ei kestnud ju ometi nii pikalt. Kuid ju siis päev ise oli väsitav. Tänapäev tuleb ka kindlasti huvitav. Kui veel eile Pärnus polnud mul aimugi, mis saab, siis nüüd lähen bussi esimeste seas, et saaks ruttu sõitma hakata.

Imestan, milliseid koole on varem olemas olnud. Madis Linnamägi, meie “isa” ja Olavi Vainu, meie “juht” räägivad tee äärde jäävatest kunagistest koolimajadest, millest praeguseks on jäänud vaid mälestus, paremal juhul majaase.

Olavi Vainu (vasakult teine) selgitab Vatla maalinna kultuskivi toimet – soov täitub, kui käsi lohukeses soojaks läheb

Puhtu-Laelatus on ilus loodus, ega ta muidu kaitseala poleks. Mere ääres ja puha. Kes korjab kive, kes kogub mällu võimalikult palju pilte. Ilus!

Matsalu looduse ilu me kahjuks nautida ei saa, näeme vaid kaitseala keskust, kus meile peetakse loengut lindudest. «Nii suur!», imestavad nii mõnedki luigetopisele pai tehes. Tuleb meelde, kuidas ma siin umbes 10 aastat tagasi käisin – siis ma ajasin ühe luigetopise ümber. Patt missugune! Vähemalt tol korral ajas kangesti nutma küll.

Lihula linnus on kõigi Eesti linnuste kohta hästi säilinud. Fantaasial lennata lastes võib täiesti ette kujutada, kus miski asus, kes kusagil askeldas. Tekib tahtmine korraks sinna kaugesse aega piiluda, kuid ei saa. Poisid aga on asjas sees: «Kui kaugele see kivi lennutab?» Huvi linnuse serval taeva poole vahtiva kiviheitemasina vastu on väga suur.

Bussis on hämmastavalt vaikne. Mitte ainult lapsed ei maga, vaid ka mõned õpetajad. Peaasi, et bussijuht Peeter magama ei jää! Küsimuse peale, kas keegi tahab poepeatust, on kõik üleval. Buss peatub, meid Triiniga lausa lükatakse uksest välja. Vaatan ringi, et kuhu siis minna. Kõik tormavad esimese poe uksest sisse ja tulevad naerdes tagasi: oli kingapood!
«Päris saapataldu närida pole vaja,» arvame.

Arad kassid mere ääres

Kell on pool seitse hommikul. Eilne päev oli küll nii väsitav, et võiks vabalt kaheksase äratuseni magada. Kuid und ei ole. Kõik on tasa, vaid mõned unes sonijad soolotavad vaikuse keskel. Teeks väljas tiiru?

Olin juba unustada jõudnud, kui ilus siin on. Hommik teeb asja veel ilusamaks. Koolilaste endi rajatud aed, kaunis park, suured iidised puud, linnud laulavad. Nagu muinasjutus.

Lähen siiski magalasse tagasi. Ja kõik juba sumiseb! Tõstamaa tüdrukud kihistavad naerda, Paide poisid vaidlevad millegi üle hoogsalt, meie Mihkel ainult teeb tõsiselt tööd: valmistub pärast sööki tulevaks uurimistööde ettekandmiseks.

Söökla on haruldaselt vaikne, kõik on eriti väsinud, vaid lusikad liiguvad kausside ja suude vahel. Terve söögiaja jooksul ütleb midagi vaid Madis Linnamägi: “Kuju sõidame Tõstamaa kaudu.”

Mihkel väriseb. Ja kui hoolega vaadata, pole ta sugugi ainuke. Osa ettekandeid on juba esitatud, olid päris huvitavad. Tundub, et kõik ei mõtle siiski kaasa. Kuid see on arusaadav, lubati ju meid ujuma viia.

“Viimati käisin ma nii külmas vees varasuvel Saadjärves!” tuleb Alar lõdisedes veest välja. Terve mere äär on justkui hiilivaid kasse täis, teravatel kividel kõndimine tekitab sellise pildi. “Argpüksid!” ütlevad Paide poisid, kui on kuulnud, et meie Triiniga küll vette minna ei kavatse.

Lõpp hea, kõik hea!

Ei tahaks üldse bussi istuda ja koju sõita. Jääks veel, käiks veel, kuid ei saa. Isegi sellest pole midagi, et paljud juba pingil nagu talveund magavad. Läänemaal on kindlasti palju huvitavat lisaks vaadata.

Pärnu on vahepeal palju ilusamaks läinud. Võib-olla on põhjus selles, et minu emal on täna sünnipäev.

Aga Vatla kanti lähen ma kunagi kindlasti tagasi. “Läheme, eks ju?” tahan Triinilt veel kinnitust.

IIDSES SADAMALINNAS ANHELIS ...

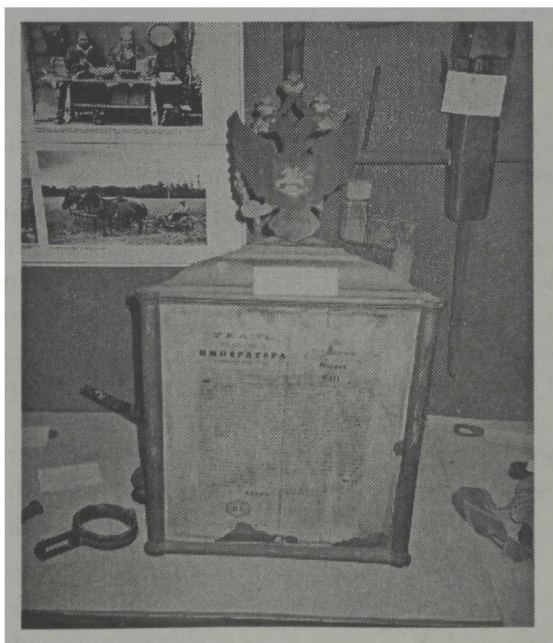
Araabia õpetlane Abu Abdallah Mohammad al-Idrisi (u. 1100–u. 1166) juhtis Sitsiilia kuninga Roger II korraldusel geograafilise ainese kogumist ja töötlemist, mille tulemusena valmis 1154. a umbes 3,5 x 1,5 m suurusele hõbeplaadile graveeritud maailmakaart. Kaart ja selle kommentaarid sisaldavad andmeid ka Eesti kohta. Tuntud-teatud on Tallinna esmamainimine, aga Hanila vallavanem Arno Peksar on koostanud väga sisuka interneti kodulehekülje <http://www.hanila.ee/>, millelt on lugeda:

"Anhel on ilus, tähelepanuväärne, õitsev linn. Ta kuulub Astlanda maale. Astlanda linnade hulka kuulub ka linn Koluvan. See on väike linn, suure linnuse taoline. Selle elanikud on maaharijad ja nende sissetulek napp, kuid neil on palju karja. Anheli linnast temani kagu suunas on kuus päevateekonda. Ja samuti Anheli linnast sellele, kes läheb rannaäärset teed mööda kuni Bernu jõe suudmeni, viiskümmend miili."

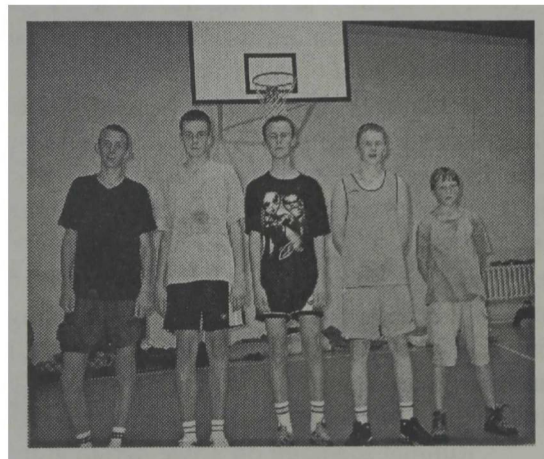
Selles kirjelduses seostatakse Astlanda maad Eestimaaga, Koluvani Tallinnaga, Bernu jõe Pärnu jõega ning Anheli (tõlgitud ka Anhil) nime Hanilaga. Umbes 900 aastat tagasi hääldasid rannaläänlased suure veelinnu nime "anhi" (sarnaselt soomlastega tol ajal). Anhil-Anhila-Anila-Hanila tundub keeleajaloolaste arvates loogilise nimearenguna.

Kas Hanila oli kunagi linn? On arvatud, et kuna kaardi koostamise ajal oli Virtsu tõenäoliselt alles saar (veel 19. sajandi kaartidel on Virtsut näidatud eraldi saarena), siis võis praegune Hanila olla tõesti selle piirkonna rannajoonel esimene mandril asuv asulakoht. On veel arvatud, et Hanilat on al-Idrisile tutvustanud siit pärit meresõitja ning see on põhjus, miks on Tallinna kõrval toleaeagsel Eestimaa kaardil ka Hanila.

Oma nägemuse al-Idrisi Eestimaa kaardist on kirja pannud Lennart Meri oma reisikirjas "Hõbevalge". Hanila rannast meresõitjate seiklusi Põhja-Ameerika rannikule purjetamisel kujutab Karl Ristikivi romaanis "Viikingite veri".

Kohtukull Vatla kooli muuseumis

Seltsi võidukas korvpallimeeskond

Jah, nii kuulsas ja nii lähedases paigas toimus meie XIII suvekool. Unustamatud on hetked Vatla mõis-koolis, millel on põnev mõisniku salakamber ja kahhelahjud, oma koolimuseum haruldaste säilikutega (kohtukull e kohtupeegel !), ilus restaureeritav park ja suur puuviljaaed ...

Esmakordselt toimus korvpallilahing seltsi (Ergo Eelmäe, Henn Laas, Margus Mahler, Tõnis Roots, Ardi Siilaberg, treener Jüri Teras) ja kohaliku Vatla meeskonna vahel. Kapten Ergo Eelmäe kõrget klassi mäng tõi võidu seltsile 35:33. Vastaseid (Raido Nelis, Mirko Jõulu, Ats Kaasik, Ronald Kaasik, Marek Saluste, treener Olavi Vainu) seiras ilmne ebaõnn visetel.

Koduteel tutvustas õpetaja Mari Lühiste Tõstamaa mõis-kooli, milles restaureeriti parajasti uhkeid laemaalinguid. Oivaline on juba restaureeritud pööningukorrus.

Aega ja ruumi on napilt, et kõike jõuaks kirjeldada. Lähtematerjali uurimistöödeks saime ohtralt, seepärast loodame jätkata järgmises ajakirja numbris!

Evelin Tiits ütleb eespool oma loo lõpus, et ta läheb Vatla kanti kindlasti tagasi. Jah, Läänemaale tagasi minna tahaksime me kõik! Võibolla mööda tähistatud Eurovelo radu?

Madis Linnamägi

KESKKONNALAAGER SÕPRUSKOOLIGA SOOMEST

Saue Gümnaasiumi seovad Alppila kooliga Helsingis pikaajalised sõprussidemed. Oleme kohtunud sünnipäevapidustustel, kuid konkreetse koostööni pole jõudnud. Valdkondi, mille raames tegutseda, on palju. Üheks läbivaks teemaks meie riiklikus õppekavas on ümbritsev keskkond ja seepärast otsustasimegi koos soome õpetajatega läbi viia ühise keskkonnalaagri. Eestvedajateks said loodusainete õpetajad Soomest: Pirjo Sohn, Marttiina Marlo ja Otto-Ville Mikkela ning Sauelt Ulvi Urgard ja Malle Liiv.

Ettevalmistus keskkonnalaagriks (soomlased nimetasid seda leirikouluks) algas juba 2000. aasta varakevadel. Paika oli vaja panna eesmärgid, aeg, marsruut ja teha nimekiri õpilastest, kes osalevad. Kevadise arutelu käigus kujunesid välja järgmised eesmärgid:

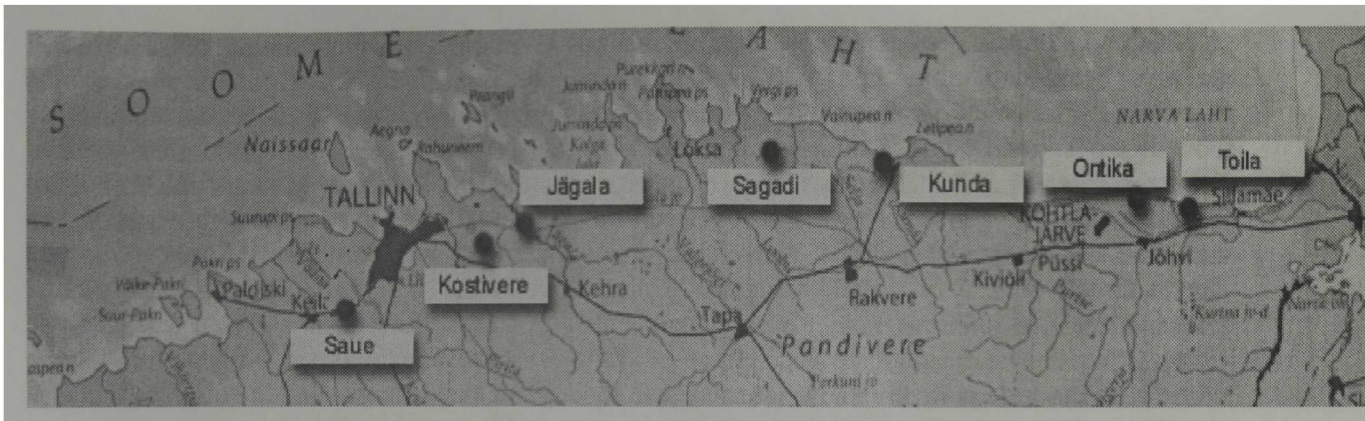
- Õpilaste kaudu süvendada koostööd sõpruskoolide vahel.
- Tutvuda looduskunite paikadega ja ka inimese poolt muudetud keskkonnaga Ida-Virumaal.
- Võrrelda Eesti ja Soome loodust, tuua välja erinevused ja sarnasused.
- Teha ise vaatlusi ja uuringuid, hinnata keskkonnaseisundit.

Otsustasime keskkonnalaagri läbi viia sügisel, lootuses, et on veel soe ja suvemälestus pole kadunud, kuigi kool on juba alanud.

Õpilaste valik keskkonnalaagrisse oli raske. Eelduseks oli kindlasti loodushuvi, hea suhtlemisoskus ning muidu sõbralikkus ja hea tuju. Soomlastel algas kool juba 15. augustil ja nendel oli aega rohkem ettevalmistusi teha ja ka õpilasi valida. Meil läks aga veidi kiireks.

Lõpuks moodustasime 7 rühma viieteistkümnest Saue Gümnaasiumi 8. klasside õpilastest, (Martin Eessalu, Mark Filatov, Merilin Iisrael, Pille Koppel, Triin Koppel, Oliver Licht, Maria Liiv, Merilin Mäll, Kristo Paisnik, Janar Pajo, Maarja Pender, Tarmo Prints, Liis Tambek, Taavi Tarien, Maarja Uusmägi) ja kuueteistkümnest Helsingi Alppila Yläaste 9. klasside õpilastest (Liina Karu, Keni Kastinen, Oanh Kieu Vuong, Ville Komulainen, Jens Kujala, Päivi Laakso, Joel Olenius, Karoliina Paananen, Anton Pekki, Mikko Salonen, Tuomas Selin, Niko Tuomivaara, Maiju Vartiainen, Jenny Vatanen, Iida Vestman, Susanna Vuojolainen).

Rühmatöö kaudu on kõige parem arendada koostööd ja suhtlemist eri keelt kõnelevate laste vahel. Suhtlemiskeeleks kujunes algul inglise keel, kuid laagri lõppedes oskasid eestlased juba veidi soome keelt ja soomlased eesti keelt. Marsruuti aitas kokku panna suurte kogemustega Madis Linnamägi B. G. Forseliuse Seltsist (Forseliuse Seltsi Reisid[®]). Kõik, mis puudutas ööbimist, toitlustamist ja finantse, oli tema organiseerida. Mitmete kohtumiste tulemusena panime paika toreda ja huvitava teekonna Harjumaalt kuni Ida-Virumaani, et täita meie keskkonnalaagri eesmärgid. Nii võis meie keskkonnalaager alata.

Teisipäeval, 11. septembril 2001 kogunesime Saue kooli ette, sõitsime sadamasse ja võtsime peale soome lapsed ja õpetajad ning teekond Ida-Virumaale võis alata. Sõidu ajal jagasime lastele kätte kaardid kõikide uuritavate paikade kohta.

Esimesed vaatlused viisime läbi Kostivere karstialal. Kõndisime läbi Jõelähtme salajõe oru, kus vete tegevusel oli tekkinud huvitavad karstivormid: "karstiseened", sügavad lõhed ja langatuslehid. Jõe ümbritseval alal laiusid loopealsed ehk alvarid, kus on väga õhuke mullakiht lubjakivisel pinnasel ja kasvas vähe taimi. Loopealseid esineb vaid Eestis ja Rootsis (Ålandi Suur alvar).

Jagasime õpilastele töölehed, kus olid konkreetsed ülesanded, mida nad rühmadena täitma asusid. Soomlastele oli see esimene kokkupuude lubjakiviga ja pakkus väga suurt huvi. Edasi sõitsime Jägala jõe ja vaatlesime Eesti kõrgemat juga. Tegime jõevaatlusi ja andsime hinnangu vee puhtusele, ikka ülesannetena töölehtedel. Pärast lõunasööki sõitsime Sagadisse. Seal oli meie esimene ööbimispaik.

Sagadis külastasime Eesti Metsamuuseumi. Iga rühm valis endale ühe puu, mis kasvab nii Eestis kui Soomes, otsis selle puu kohta materjali ja kirjeldas seda ka teistele: eestlased eesti keeles ja soomlased soome keeles. Õhtul käisime veel Sagadi mõisas kummitustega kohtumas, vaatlesime miniteleskoobiga tähti ja öö saabudes olidki kõik omavahel tuttavad.

Kolmapäeval, 12. septembril ootas meid ees raske päev. Tegime vaatlusi Altja jõe ääres

palumetsas ja jõudsime välja mereni. Altja looduslikus kivimuuseumis uurisime Soomest saabunud rändkive. Nüüd said soome õpilased oma teadmisi näidata. Teekond jätkus Kunda suunas. Kunda linn on tuntuks saanud oma tsemendi tootmisega. Algab see sinisavi ja lubjakivi kaevandamisest ja töötlemisest suurtes ahjudes ning suurem osa toodangust veetakse sadama kaudu Eestist välja. Tolm aga, mis väljub ligi 80meetristest korstnatest, jääb koju. Puid ja katuseid kattis tihe tolmukord ja seda vaatamata sellele, et on palju investeeritud puhastusfiltritesse. Varasemaga võrreldes on keskkond siiski tunduvalt puhtam. Kõike seda oma silmaga näinud ja tundnud võisime edasi sõita Kohtla-Järvele. Seal oli meil võimalus esimese rühmana külastada avamisootel Kohtla Kaevanduspark-muuseumi. Põlevkivi on meie tähtsaim kütus. Retk maa-alusesse kaevandusse entusiastlike kaevandustöötajate eestvedamisel kujunes suureks elamuseks. Huvitav oli jälgida suurte ja mürisevate põlevkivikaevandusmasinate tööd, vana ekspressiga sõita ja taas päevavalguse kätte jõuda. Päike säras ja ilm oli suurepärane.

Kokkuvõtted retkest tegime Kohtla-Järve põlevkivimuuseumis ja siis võisime teise ööbimispaika – Ontikale sõita.

Neljapäeval, 13. septembril hommikul tegi iga rühm joonistuse Ontika paekalda kohta, kuidas see õpilaste meelest välja näeb. Kuid matk piki mere äärt, paekalda alt, muutus rohkem ekstreemspordiks ja oma joonistusele ei olnud aega tähelepanu pöörata. Vahemaa ei olnudki teab mis pikk (3 km), kuid võimalus mööda maad kõndida oli väike – enamik teekonnast kulges mööda vett või põlvist saadik savis hulpides. Vaatamata sellele sattus mõni nii hoogu, et põrutas õigest ülestuleku kohast mööda. Väikese paanika möödudes olime taas kõik bussis ja ettevalmistus kojusõiduks võis alata: lõunasöök Toilas ja kell 17.30 olime sadamas, ühispiltili tehtud.

Nüüd kui lahkumise aeg käes, mõistsime kui tore ja huvitav ettevõtmine see oli. Õpilased olid saanud sõpradeks ja jätkavad suhtlemist elektronposti teel Tulevikus lubasid soomlased meid endale külla kutsuda, et samal moel tutvuda Soome loodusega.

Põhjalikud kokkuvõtted oma tööst teeme aga veerandi lõpuks ja esitame raportina ka teistele. Töötulemusi kasutame ka uurimistööde konkursil osalemisel ja teeme ettekanded kooli kevadisel ainekongressil. Täpsema ülevaate meie üritusest saab ka aadressil <http://www.hot.ee/biogeo/laager/>

Ülevaate koostas Ulvi Urgard, Saue Gümnaasiumi geograafiaõpetaja

ARVO AUN

Kohtla-Järve Põlevkivimuuseumi direktor

KOHTLA KAEVANDUSES ON NÜÜD MUUSEUM

Kohtla-Järve Põlevkivimuuseum on eksisteerinud juba 35 aastat ja aeg-ajalt on kerkinud päevakorda ka kaevandusmuuseumi rajamine mõne mahajäetud kaevanduse baasil. Reaalseks muutus see võimalus 1972. a, kui suleti Käva kaevandus. Oli koostatud projekt ja alustati ka muuseumi jaoks vajalike ehitustöödega, kuid ootamatult jäi kõik pooleli: põhjuseks oli asjaolu, et uus parteiladvis ei pidanud muuseumi rajamist vajalikuks. Arvati, et otstarbekam on teha Kohtla-Järve ja Jõhvi vahele lasteraudtee. Tulemuseks oli see, et linn ei saanud kumbagi, ei muuseumi ega ka lasteraudteed. Hiljem üritati veel teha kaevandusmuuseum Kukrusele, Jõhvi, Tammikusse ja jälle Kukrusele, kuid tulemusteta.

2000. a kevadel korraldas põlevkivimuuseum konverentsi teemal “Kas ja kuhu rajada põlevkivi kaevandusmuuseum?”, millel peale pikki vaidlusi võeti vastu rajamisotsus ja loeti sobivaimaks variandiks põlevkivi ammendumise tõttu suletav Kohtla kaevandus. See kaevandus lõpetas oma töö 2001. a kevadel ja sulgemistööde käigus tehti ära mitmeid muuseumi jaoks vajalikke töid: mahajäetud käikudele seati ette tõkked, tugevdati toetused, uuendati kõnnitrapid jne.

Kaevandusmuuseum avati külastajatele 2001. a sügisel tänu koostööle AS Eesti Põlevkivi, Kohtla-Nõmme valla, Kohtla-Järve Põlevkivimuuseumi ja Ida-Viru Maavalitsuse vahel. Esimesena

külastas kaevandusmuuseumi B. G. Forseliuse Selts oma Eesti ja Soome õpilaste looduslaagri grupiga.

Kaevandusmuuseumi maa-aluste käikude kogupikkus on 1800 m ja nad paiknevad peahoone vahetus läheduses, nii et kaevandusse saab laskuda otse peahoonest. Käigud ei ole sügaval – kõigest 8–10 m. Muuseumi valdusse jäävas osas avaneb maapinnale viis kallakšahti, seega on igasuguse ohu korral kaevandusest kerge välja pääseda. Muuseumi rajajad on seadnud endale eesmärgiks säilitada võimalikult palju endisest ehtsast kaevandusest ja atraktiivsuse saavutamiseks demonstreerida kaevandusmasinaid töötavatena. Esialgu on neid masinaid ainult Kohtla kaevandusest endast: laadimismasin, kombain, kaadur, vagunipuhustusmasin, elektrivedur koos kaevurivagunitega, mille abil on võimalik turistidel ka sõita nii nagu seda tegid kaevurid aastakümneid. Vee väljapumpamist pole vaja olnud veel rakendada, sest kaevanduse käigud laskuvad allapoole ja on ühenduses Aidu karjääriga, seega jookseb vesi ise ära.

Endine kaevandus annab uutele kasutajatele mitmeid võimalusi. Praegu kaalume mõnesse maa-alusesse kambrisse optika, koolifüüsika ja geoloogia keskuste rajamist, aherainemägedel ka mägironimise korraldamist, et suurendada huvi mahajäetud kaevanduse vastu õpilaste hulgas. Peahoone ja kõrvalhooned annavad veel palju muid lisavõimalusi, näiteks majutus-, toitlustus- ja koolitusteenuse osutamist. Käsitsisorteerimisvabrikusse on plaanis rajada kunstigalerii ja fossiilide (kivististe) muuseum.

Muuseumi vahetus läheduses on mitmeid aherainekuhjatisi, millest mõned on kuni 38 m kõrgused. Juba toimub nende kujundamine slaalominõlvadeks ja suusasprindiradadeks. Pisut eemal on olemas suusarada, millest 7,5 km on valgustatud, ja staadion. Aidu karjääri 4000-tonnine ekskavaator oma 50 m pikkuse noolega on Euroopa suurim. See “põlevkiviriik” annab häid võimalusi turismi arendamiseks.

Ainult aasta varem suletud Sompka kaevandusel on väga õnnetu saatus, juba praegu on ta täielikult rüüstatud ja põlemagi pandud. Esialgsest pole palju enam alles. Kaevandusmuuseumi sinna teha enam ei saa. Samuti ei saa teha kaevandusmuuseumi ka 2001. aasta lõpus suletavasse Ahtme kaevandusse ja ka Viru kaevandusse, sest neis on kaevanduskäigud väga sügaval ja põhjavesi uputab nad pärast pumpade seiskamist ära. Seega on Kohtla kaevandus praeguste võimaluste hulgas parim. Säilitades Kohtla kaevanduse muuseumina, säilitame oma tööstuskultuuripärandi tulevastele põlvedele.

Kuna kaevandusmuuseumi rajajad ei ole suutnud saavutada kokkulepet muuseumi riigieelarveliseks majandamiseks, siis sõltub muuseumi säilimine meist endist. Ka iga kaevanduse külastaja annab oma panuse selle tööstuspärandi säilimisse, seda enam, et teist sellist võimalust lähitulevikus ei ole.

**B. G. FORSELIUSE SELTSI AULIHKMED, AUMÄRKIDE JA TUNNUSTUSKIRJADE
LAUREAADID (juhatuse aruande lisa)**

AUESIMEES

09. jaanuar 2002

Arnold Rüütel

Eesti Vabariigi President, B. G. Forseliuse Seltsi esimees, prof

AULIIGE

09. jaanuar 2002

Aleksander Loit

Sulev Vahtre

Stockholmi Ülikooli emeriitprofessor, seltsi nõunik

Tartu Ülikooli emeriitprofessor, seltsi nõunik

B. G. FORSELIUSE MEDAL (3. kavandi esimene eksemplar)

09. jaanuar 2002

Arnold Rüütel

Eesti Vabariigi President, B. G. Forseliuse Seltsi esimees, prof

SUUR IGNATSI JAAGU MEDAL

02. märts 2002

Inge Unt

Tallinna Pedagoogikaülikooli emeriitprofessor

VÄIKE IGNATSI JAAGU MEDAL

Algklasside õpetajad

03. märts 2001

Mare Paidra

Kambja Ignatsi Jaagu Kooli õpetaja

Teenete eest

22. juuni 2001

Arvo Sakjas

Laiuse Põhikooli direktor

17 november 2001

Laine Kaup

Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja

Inga Laansalu

Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja

Jüri Teras

Kolga-Jaani Põhikooli direktor

06. detsember 2002

Alfred Käärman

metsavend – eluülikooli paberitega õpetaja, mälestusraamatute autor

02. märts 2002

Inna Grauziniene

Gustav Adolphi Gümnaasiumi õpetaja

Märt Karmo

Eesti Panga rahvusvaheliste ja avalike suhete osakonna juhtiv spetsialist, Tallinna Reaalkooli vilistlane

Maie Kitsing

Haridusministeeriumi järelevalveosakonna järelevalvetalituse juhataja, magister

Sirje Krikk de Mateo

Tartu Ülikooli lähiajaloo õppetooli õppejõud, *Forseliuse Sõnumite* toimetuskolleegiumi liige

Harri Kübar

AS Estiko majandusnõunik, Krahv Fr. von Bergi Fondi esimees

Kalle Küttis

Viljandi Maavalitsuse haridus- ja kultuuriosakonna juhataja

Endel Lepik

Karksi-Nuia Gümnaasiumi eksdirektor

Ene Luka

Eesti Noorsootöö Keskuse kultuuriloo peaspetsialist

MEDAL SUUR KULDTUKAT, I KLASS

21. veebruar 2002

Aleksander Elango

pedagoogikateadlane, 100. sünnipäeval

22. veebruar 2002

Vastseliina Gümnaasium

MEDAL SUUR KULDTUKAT, II KLASS

22. veebruar 2002

Merlis Pajustik

Vastseliina Gümnaasiumi õpilane

AUKIRI

13. august 2002

Arno Peksar

Olavi Vainu

Laine Vesker

20. oktoober 2001

Anne Leppik

Rita Kiiver

27. oktoober 2001

Taivo Kirm

Heino Kängsepp

Maret Roio

Aivo Roonurm

Taivi Rästas

Sylvia Udras

Viktor Vilks

17. november 2001

Astrid Käsper

Marje Tatar

Mare Vare

Kolga-Jaani Vallavalitsus

Lions Club Kolga-Jaani

22. veebruar 2002

Siim Lillemets

Martin Mark

Eve Nagel

Elen Põld

Tagne Tähe

Hanila vallavanem

Vatla Põhikooli direktor

Hanila Muuseumi juhataja

Rõngu Keskkooli õpetaja

Rõngu Keskkooli õpetaja

Sillotsa Põhikooli õpetaja

Sangaste vald

Sillotsa Põhikooli õpetaja

Sillotsa Põhikooli direktor

Sangaste Lasteaed-Algkooli juhataja

Sangaste Lasteaed-Algkool

Sangaste vald

Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja

Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja

Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja

Vastseliina Gümnaasiumi õpilane

Vastseliina Gümnaasiumi õpilane

Vastseliina Gümnaasiumi õpilane

Vastseliina Gümnaasiumi õpilane

Vastseliina Gümnaasiumi õpilane

TÄNUKIRI

03. märts 2001

Ave Kleimann

Targo Leini

Ann Lemnits

Kristiina Marjamaa

Riin Pärn-Mägi

Airi Pariis

Merike Saul

Maria-Liisa Saulep

Triin Tark

Kaido Tälli

Vilja Vendelin

Pille Örd

13. september 2001

Malle Liiv

Mariina Marlo

Otto-Ville Mikkela

Tartu Forseliuse Gümnaasiumi õpilane

Tartu Forseliuse Gümnaasiumi õpilane

Saue Gümnaasiumi õpetaja

Saue Muusikakooli õpetaja

Tartu Forseliuse Gümnaasiumi õpilane

Tartu Descartes'i Lütseumi õpilane

Saue Gümnaasiumi õpetaja

Saue Gümnaasiumi õppealajuhataja

Tartu Descartes'i Lütseumi õpilane

Saue Gümnaasiumi õpetaja

Tartu Descartes'i Lütseumi terviseõpetuse õpetaja, Tartu Ülikooli

õpetajate seminari lektor, TÜ pedagoogika osakonna doktorant

Tartu Forseliuse Gümnaasiumi õpilane

Saue Gümnaasiumi õpetaja

Helsingi Alppila Yläaste õpetaja

Helsingi Alppila Yläaste õpetaja

Pirjo Sohn	Helsingi Alppila Yläaste õpetaja
Ulvi Urgard	Saue Gümnaasiumi õpetaja
20.oktoober 2001	
Hillar Hänilane	Rõngu vallavolikogu esimees
Uno Parm	Rõngu vallavanem
27. oktoober 2001	
Veera Ahtijainen	Sillotsa Põhikooli õpetaja
Svetlana Nisu	Sillotsa Põhikooli õpetaja
Ivo Pill	EELK Sangaste Püha Andrease koguduse õpetaja
Kaja Tamm	Sillotsa Põhikooli õpetaja
17. november 2001	
Reet Adamson	Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja
Sirje Tellisaar	Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja
Päivo Nõmmik	Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja
Leie Hoiu-Laenuühistu	
22. veebruar 2002	
Ineke Birnbaum	Vastseliina Gümnaasiumi õpilane
Liisi Kivilätte	Vastseliina Gümnaasiumi õpilane
Elle Nagel	Vastseliina Gümnaasiumi õpilane
Liis Sarapuu	Vastseliina Gümnaasiumi õpilane
Katre Sinisalu	Vastseliina Gümnaasiumi õpilane
Mikk Välbe	Vastseliina Gümnaasiumi õpilane

SUVEKOOLI (METSAKOOLI) TUNNISKIRI

13. september 2001

Helsingi Alppila Yläaste õpilased:

Liina Karu, Keni Kastinen, Oanh Kieu Vuong, Ville Komulainen, Jens Kujala, Päivi Laakso, Joel Olenius, Karoliina Paananen, Anton Pekki, Mikko Salonen, Tuomas Selin, Niko Tuomivaara, Maiju Vartiainen, Jenny Vatanen, Iida Vestman, Susanna Vuojolainen

Saue Gümnaasiumi õpilased:

Martin Eessalu, Mark Filatov, Merilin Iisrael, Pille Koppel, Triin Koppel, Oliver Licht, Maria Liiv, Merilin Mäll, Kristo Paisnik, Janar Pajo, Maarja Pender, Tarmo Prints, Liis Tambek, Taavi Tarien, Maarja Uusmägi

MEDAL WASTNE TESTAMENT 1686

22. juuni 2001

Margit Nirgi

29. september 2001

Urmas Sutrop

Mati Hint

Kristiina Ross

Toomas Väljataga

Toomas Nigola

Kalev Laanesaar

20.oktoober 2001

Valdo Lust

04. november 2001

Ain Kaalep

17. november 2001

Maret Närripä

EELK Laiuse Püha Jüri koguduse õpetaja

WT 1686 faksiimiletrüki (2001) toimetaja, dr

WT 1686 faksiimiletrüki (2001) toimetaja, prof

WT 1686 faksiimiletrüki (2001) toimetaja, dr

WT 1686 faksiimiletrüki (2001) toimetaja

EELK Kambja koguduse õpetaja

Kambja puhkpilliorkestri dirigent

EELK Rõngu Mihkli koguduse õpetaja

kirjanik, Tartu Ülikooli vabade kunstide kutsitud professor

Kolga-Jaani Põhikooli õpetaja

SUURE-JAANI GÜMNAASIUMI ÕPILASOMAVALITSUSE PÕHIMÄÄRUS

I. ÜLDSÄTTED

1. Õpilasomavalitsus on kooli õpilaskonna vabatahtlik esindus, mille valivad 5. kuni 12. klassi õpilased.
2. Õpilasomavalitsus juhindub oma tegevuses kooli põhimäärusest, kokkulepetest kooli juhtkonna ja õpilasomavalitsuse vahel, kooli õpilasomavalitsuse põhimäärusest ning Eesti Vabariigi õigusaktidest.
3. Õpilasomavalitsus ei ole juriidiline isik. Vastavalt kokkuleppele kooli juhtkonnaga on tal võimalus kasutada kooli kui haridusasutuse rekvisiite ja arveldusarvele kantud õpilasomavalitsusele sihtotstarbeliselt eraldatud rahalisi vahendeid.

Gümnaasiumi vapp

II. EESMÄRGID

4. Õpilasomavalitsuse tegevuse eesmärgid on:
 1. tõsta õpilaskonna vastutust kooli ees ja kaitsta õpilaste huve ja seaduslikke õigusi;
 2. aidata kaasa õppetöö ja koolielu korraldamisele;
 3. järgida ja edendada kooli traditsioone;
 4. kujundada konkreetseid ja üksteist austavaid käitumistavasid õpilaste omavahelises suhtluses, suhetes õpetajate ja kooli juhtkonnaga;
 5. aidata kaasa koolielu probleemide lahendamisele.

III. ÕPILASOMAVALITSUSE ÕIGUSED JA KOHUSTUSED

5. Oma eesmärkide saavutamiseks on õpilasomavalitsusel õigus:
 1. osaleda kooli õppetöö ja tegevuse korraldamisel;
 2. osaleda koolisisestel nõupidamistel ja koosolekutel vastavalt kokkuleppele kooli juhtkonnaga;
 3. kooli juhtkonnaga sõlmitud kokkuleppes ette nähtud korras saada koolilt ainelist abi oma eesmärkide saavutamiseks;
 4. kaitsta kooli õpilaste huve juhtkonna ja õppenõukogu ees, samuti väljaspool kooli;
 5. läbi viia küsitlusi õpilaste seas ja analüüsida nende tulemusi, sellest tulenevalt teha ettepanekuid asjaomastele isikutele;
 6. algatada korjandusi oma tegevuse arendamiseks;
 7. algatada üritusi ja korraldada neid kooli juhtkonna nõusolekul;
 8. luua sidemeid teiste koolide õpilaste ja organisatsioonidega nii kodu- kui ka välismaal;
 9. esindada kokkuleppel kooli juhtkonda, õppenõukogu ja hoolekogu koolielu puudutavates küsimustes;
 10. nõustada kooli juhtkonda, õppenõukogu ja hoolekogu kõigis koolielu puudutavates küsimustes;
 11. õpilasomavalitsus järgib kooli põhimääruse ja sisekorra eeskirju, peab kinni kooli juhtkonna ja õpilasomavalitsuse kokkulepetest;
 12. õpilasomavalitsus ei sekku vahetult õppeprotsessi ega ignoreeri õppemetoodikat;
 13. õpilasomavalitsus järgib koolis välja kujunenud traditsioone ja tavasid.

IV. SISEKORRALDUS JA JUHTIMINE

6. Õpilasomavalitsuse tegevuse aluseks on kooli õpilasomavalitsuse põhimäärus:
 1. põhimääruse võtab vastu õpilasomavalitsuse esimene koosolek lihthäälteenamusega;
 2. põhimäärus jõustub pärast selle tunnustamist kooli direktsiooni poolt.
7. Õpilasomavalitsusse kuulub igast klassist üks õpilane.
8. Õpilasomavalitsuse tegevus toimub väljaspool õppetööd ja -aega.
9. Õpilasomavalitsus käib koos vähemalt kaks korda kuus.
10. Erakorraline koosolek kutsutakse kokku, kui seda soovib kas 2/3 õpilasomavalitsuse liikmetest või kooli juhtkond.
11. Koosolek on otsustusvõimeline juhul, kui kohal on 2/3 õpilasomavalitsuse liikmetest.
12. Õpilasomavalitsuse pädevuses on:
 1. juhatuse valimine;
 2. presidendi valimine;
 3. revidendi valimine;
 4. asepresidendi valimine;
 5. presidendi ja revidendi aruannete kuulamine ja kinnitamine;
 6. ettepanekute, avalduste tegemine kooli juhtkonnale, õppenõukogule ja hoolekogule;
 7. põhimääruse muutmise;
 8. teiste õpilasomavalitsuste, linna- või üleriigiliste omavalitsusstruktuuridega ühinemise otsustamine.
13. Õpilasomavalitsuse otsused võetakse vastu avaliku hääletamise teel, välja arvatud:
 - kõik isikuvallimised koosolekul tehakse salajase hääletamise teel;
 - kui otsuse salajast hääletamist nõuab 2/3 kohalolevatest liikmetest.
14. Õpilasomavalitsuse koosoleku päevakorra teeb juhatus klassidele teatavaks vähemalt nädal enne õpilasomavalitsuse koosolekut.
15. Õpilasomavalitsuse koosoleku viib läbi president, tema puudumisel asepresident.
16. Õpilasomavalitsuse, juhatuse ja presidendi tegevusest, ettepanekutest ja otsustest teavitavad klasse õpilasomavalitsuse liikmed, juhatus ja revident.
17. Õpilasomavalitsuse koosolek protokollitakse, otsused fikseeritakse protokollis. Protokollile kirjutavad alla koosoleku juhataja ja sekretär.
18. Õpilasomavalitsuse koosolekute protokollid säilitatakse alaliselt. Protokollidega on õigus tutvuda kõigil klasside volitatud esindajatel. Vajadusel saadetakse protokollide või otsuste ära kirjad klassidele, juhtkonnale, õpetajatele jmt.

V JUHATUS JA PRESIDENT

19. Õpilasomavalitsus valib juhatuse demokraatliku hääletamise teel üheks aastaks.
20. Juhatus ja õpilasomavalitsuse presidendi valimise protseduuri ja funktsioonid töötab välja ja kehtestab kooli õpilasomavalitsus.
21. Juhatus ülesanded on:
 1. viia ellu õpilasomavalitsuse otsused;
 2. esindada õpilasomavalitsust kooli juhtkonna, õppenõukogu või hoolekogu juures, samuti teiste koolide õpilasomavalitsustes;
 3. võtta vastu otsuseid õpilaste vääritud käitumist puudutavates küsimustes;
 4. volitada presidenti vm juhatuse liiget täitma õpilasomavalitsuse või juhatuse otsustest tulenevaid ülesandeid;
 5. võtta vastu otsuseid kooli juhtkonna, õppenõukogu, hoolekogu, õpilasomavalitsuse esindajate, samuti kooli õpilaste ettepanekute elluviimiseks;
 6. vastavalt õpilasomavalitsuse volitustele arutada ja volitada presidenti alla kirjutama kokkuleppele kooli juhtkonnaga;
 7. täita kooli juhtkonnaga sõlmitud kokkuleppeid;
 8. teha otsused tunni- ja kooliväliste ürituste korraldamiseks koos eestvedajate, vajadusel vastutajate äranäitamisega;

9. otsustada korjanduse teel, samuti annetatud ja kooli eelarves ürituste jms. läbiviimiseks ettenähtud rahaliste ja mitterahaliste vahendite kasutamise üle;
 10. viia läbi õpilasomavalitsuse ja viimase volituse alusel üritusi põhimääruslike eesmärkide saavutamiseks;
 11. vajadusel teha õpilasomavalitsusele ettepanek presidendi ümbervalimiseks aruandeperioodi jooksul.
22. Igal juhatuse liikmel on otsustamisel üks hääl.
23. Juhatus otsused võetakse vastu lihthäälteenamusega. Koosolek on otsustusvõimeline, kui kohal on vähemalt 50%+1 juhatuse liikmetest ja president. Häälte võrdsel jagunemisel jõustub otsus, mille poolt hääletas president.
24. Juhatus kutsub kokku president, revident, asepresident või 2/3 juhatuse liikmetest. Ettepaneku juhatuse kokkukutsumiseks saab teha ka kooli direktor või õppenõukogu esimees, näidates ära arutamisele tuleva(d) küsimuse(d).
25. Juhatusse kuulub õpilasomavalitsuse poolt valitud president.
26. President juhib õpilasomavalitsuse tegevust, samuti juhatuse tööd.
27. President osaleb kooliõppenõukogu, hoolekogu ja juhtkonna töös vastavalt kokkuleppele kooli juhtkonnaga ning õpilasomavalitsuse ja juhatuse volitusi arvestades.
28. Presidendi ennetähtaegse vabastamise või asendamise ettepaneku õpilasomavalitsusele võib teha juhatuse, kui:
1. president ei ole võimeline õpilasomavalitsuse tööd juhtima oma vähese aktiivsuse, tervisliku seisundi, õppeedukuse vms põhjusel;
 2. presidendi tegevus ei vasta õpilasomavalitsuse või kooli põhimäärusele või president rikub või ei arvesta õpilasomavalitsuse volitusi või ei täida juhatuse otsuseid või kooli juhtkonnaga sõlmitud kokkuleppeid;
 3. presidendi tegevus kahjustab kooli mainet.

VI. ASEPRESIDENDI KOHUSTUSED

29. Asepresident täidab presidendi kohustusi viimase puudumisel.

VII. REVIDENDI VALIMINE JA PÄDEVUS

30. Õpilaskogu valib revidendi, kelle ülesandeks on:
1. kontrollida õpilasomavalitsuse rahalise vahendite laekumist ja kasutamist;
 2. esitada õpilasomavalitsuse üldkoosolekul revisjoni aruanne.
31. Revidendil on õigus:
1. osaleda kõigil juhatuse koosolekutel;
 2. saada teavet kooli juhtkonnalt kooli eelarves õpilasomavalitsuse tegevuse toetuseks ettenähtud rahalistest vahenditest.
32. Revident tegutseb vastavalt õpilasomavalitsuse otsusele.
33. Revidendi tagasikutsumine õppeaasta kestel toimub samas korras tema valimistega.

VIII. TEGEVUSE LÕPETAMINE

34. Õpilasomavalitsuse tegevuse lõpetamise otsus tehakse samas korras kui asutamisotsus.
35. Ettepaneku õpilasomavalitsuse tegevuse lõpetamiseks koos vastava põhjendusega teeb president või juhatuse või 1/3 õpilasomavalitsuse liikmetest, samuti kooli juhtkond.
36. Ettepanek peab olema põhjendatud ja esitatud peavad olema ka ettepanekud õpilasomavalitsuse jätkamise suunast, sihtotstarbeliste summade kasutamisest või üleandmisest.

IX PÕHIKIRJA KINNITAMINE

37. Õpilasomavalitsuse põhikirja kinnitab kooli juhtkond, ja õpilasomavalitsuse president.

Kinnitatud: 26.01.2001

Peeter Sadam
Suure-Jaani Gümnaasiumi direktor

Priit Toobal
Suure-Jaani Gümnaasiumi õpilasomavalitsuse president

PRIIT TOOBAL

Suure-Jaani Gümnaasiumi õpilasmavalitsuse ekspresident

SUURE-JAANI NOORED TAHTMIST TÄIS!

Õpilasmavalitsus on kooli õpilaskonna vabatahtlik esindus, kuhu kuuluvad 5.–12. klassi õpilased. Juhindume kooli põhimäärusest ja kokkulepetest kooli juhtkonnaga, loomulikult ka Eesti Vabariigi õigusaktidest. Peamisteks ülesanneteks on aidata kaasa õppetöö ja koolielu korraldamisele, seda huvitavamaks muuta ning aidata kaasa ka koolielu probleemide lahendamisele. Eesmärgid on küll rohkem, kuid need kaks on kõige arusaadavamad ja kõigile mõistetavad.

Nagu iga teist organit, tuleb ka õpilasmavalitsust juhtida. Suure-Jaani Gümnaasiumi õpilasesindusel on president, asepresident, viieliikmeline juhatus ja revident, kes tegeleb rahaliste vahendite kontrollimisega. Koosolekud toimuvad kaks korda kuus, kuid vajadusel on presidendil õigus koosolek sagedamini kokku kutsuda. Peamisteks arutusprobleemideks on siiani olnud meelelahutuslike ürituste korraldamine. “Tõsisema” poole pealt tegelesin ma presidendina ka kooli eelarve küsimustega, mis viis isegi allkirjade kogumiseni.

Möödunud aastat võib pidada vägagi produktiivseks. Liitusime Eesti Õpilasmavalitsuste Liiduga ja hiljuti veel ka Viljandimaa Maagümnaasiumite Õpilasmavalitsuste Liiduga. Viimase eesmärgiks on maakoolide olemasolu eest seismine ja mulkluse teavitamine. Kuigi meie kuulume Põhja-Viljandimaa alla, toetame seda mõtet igati. Liitude peamine kasu on infovahetus, mille kiire liikumine võib osutuda väga tähtsaks.

Suurimateks meil korraldatud üritusteks olid koolimissi valimised ja jõulupeod. Õpilasmavalitsuse hallata on ka koolilehe toimetamine, mis vajab veel veidi kohendamist, sest raske on leida peatoimetajat, kes asja südamega võtaks.

Õpilasmavalitsuse esindajal on õigus osaleda kooli õppenõukogu ja hoolekogu töös ning juhatust kaasatakse ka väga oluliste dokumentide, näiteks kooli põhimääruse vastuvõtmisele.

Eelmisel aastal toimus koolis korraline inspekteerimine, mille käigus vaadati üle ka õpilasesinduse seni tehtud töö ning vesteldi tulevikuplaanidest. Meiega jäädigi väga rahule ja see innustas meid uutele tegudele.

Kuna õpilasmavalitsus põhineb demokraatial, tuleb igal aastal korraldada presidendi ja juhatuse valimised. Sel aastal toimusid need väikese uuendusega. Nimelt viidi põhimäärusesse muudatus, et presidenti saavad valida valijamehed, igast klassist kolm, varem toimus see õpilasmavalitsuse siseselt. Valimistel osales kaks kandidaati, enim hääli sai 10. klassi õpilane Alice Oolo, kes varem oli asepresident.

Soovin Alice'ile edu ja kui tal on abi tarvis, olen alati nõus teda aitama.

Suure-Jaani Gümnaasiumi õpilasmavalitsus valib jaanuaris 2002 uut presidenti. Vasakul lahkuv president Priit Toobal. Keskel seisab huvijuht Age Einulo, kes suhtleb igapäevatoös õpilasmavalitsuse juhatusega.

NOORTE POLIITIKA SUURE-JAANIS

Alates 11. aprillist 2001 tegutseb Suure-Jaani koolinoortest koosnev Keskerakonna Noortekogu Suure-Jaani klubi, mis on väike, aga tubli. Tublidust püüame tõestada oma tööde ja tegemistega linnarahva heaks.

Esimese talgutöö käigus korrastasime kohaliku spordiväljaku, andes sellel asuvatele atraktsioonidele ja istepinkidele sügiseselt säravad värvid. Selle aktsiooni kordaminek andis meile vaid indu ja ideid ning me otsustasime, et abistame linnakodanikke nende murede ja probleemide lahendamisel.

Algas töökas oktoobrikuu: riisusime lehti, koristasime õunu ja likvideerisime ka aastate jooksul hoolimatute inimeste poolt kuhjatud nn eraprügimäe. Teguderohkeid päevi oli mitu ja nõnda kujunes toredaks kombeks, et kui kesknoored koos tööd teevad, siis istuvad nad ka hiljem üheskoos maha ja arutlevad tehtu üle ning naudivad üksteise seltskonda ja mõnusat kõhutäidet.

Ühtlasi oskame me töötegemist nautida, sest see, mis pärast tuleb on ootamist väärt. Selleks et ka teised meie rõõmust osa saaksid, korraldasime novembri keskel kohalikus kultuurimajas toreda muusikaürituse noortele – pealtnäha tavaline DISKO, kuid sisemiselt oli tunda arukate noorte ühtekuuluvust, sest peo korraldajad on ka ise noored ja teavad, mida lõõgastumiseks vaja. Järgmise ürituse korraldame nii noortele, keskealistele kui ka eakamatele mõeldes, kuid millal see teoks saab ei oska veel öelda.

Peale töö ja puhkuse on meie klubis kõrgelt hinnatud sport, eriti aga pallimängud: võrk-, korv- ja jalgpall, mis aitavad poliitilisi pingeid maandada. Korrapäraselt korraldatakse üldkoosolekuid, kuhu terve klubi kokku kutsutakse, et vahepeal tehtut arutada ja uued plaanid paika panna. Selleks et noored end vastavalt oma soovile rakendada saaksid, oleme klubi jaganud neljaks: kultuuri-, majandus-, hariduskomisjon ja sekretariaat – nii on paberimajandus täielikult korras ja asjaajamine lihtsustatud.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Suure-Jaani klubi on hästi tore, sõbralik ja töökas kesknoorte pere, kes oskab elust rõõmu tunda ja naudib kuulumist Keskerakonna Noortekokku ning on oodata, et meist saab ka pealekasv Eesti Keskerakonnale, sest neli noort juba kuuluvad sellesse erakonda. Meid ei huvita, mida teised meist arvavad, sest meie käime seljad sirgu, kuid alati on meil hea meel, kui leidub toetajaid. Silmad lahti – MEIE tegutseme!

ANNEMÄGI Muistend

Suure-Jaani nüüdse kiriku ligidal kündnud ennevanasti noor naisterahvas, nimega Ann, õhtu hilja kahe härjaga maad. Teine naisterahvas pesnud püha hiie lähedal närusid.

Korraga olnud ilmatu kohin ja mürin: härjad tassinud üleval taeva all järve endise Jaani kiriku poole. Kiriku juurest tulnud hiis ühes maaga üles ja edasi, ikka nüüdse kiriku poole.

Üks hääl ütelnud Annele: "Hoi alt, hiis tuleb!"

Ann aga kündnud edasi.

Järv tulnud püha hiie asemele vana kiriku peale maha. Püha hiis aga jäänud kiriku lähedale ja matnud Anne ühes härgadega enda alla. Sestsaadik kannab see mägi nime – Annemägi. Järve alla aga jäänud kirik.

Annemäel kasvanud pärast suured männid. Ükski ei julgenud mände raiuda, kartes, et sellest midagi õnnetust saab.

Kord raiunud aga üks mees sealt ometi mõne männi maha, et küttepuid saada. Kui ta raiunud, jäänud ta pimedaks ja olnud eluaeg pime.

Registreerime B. G. Forseliuse Seltsi, liikmeskoolide, nõunike ja üksikliikmete väljaandeid (raamat, brošüür, voldik, CD-ROM, kutsekaart, ...) ja trükistes avaldatud artikleid, mis on ilmunud alates 1986. aastast.

Teiseks bibliografeerimise valdkonnaks on eelpool nimetatute kohta ilmunud väljaanded ja artiklid.

Kolmandaks valdkonnaks on seltsile huvi pakkuvad teemad (B. G. Forselius ja tema kaasaegsed; haridustraditsioonid; haridus, kool ja õpetaja arenguruumis; haridusideoloogilised eesmärgid ja nende teostamise teed, uuriv õppetöö ...), käsiraamatud ja seltsile kingitud väljaanded.

Liikmeskonna ja lugejate aktiivsus bibliografeerimisel on väga vajalik, sest üha kiirenevas elutempos võivad head teod unustusehõlma vajuda.

Seltsil on iga kooli kohta andmete ja materjalide kogu. Soovitame liikmeskonnal kõnesolevaid trükiseid (ka vimplaid, kleebiseid jm) anda seltsi raamatukokku, millega tagate nende kättesaadavuse kirjutajatele ja uurijatele. Artiklid võivad olla koopiade või separaatide kujul.

1986

Õpilaste kodu-uurimistöid 9. Metoodilised materjalid. Koostaja Laine Linnus. 127 lk A5.

1988

Otto Wilhelm Masing 1763–1832. 225 aastat sünnist. Mälestamise kava Viru-Nigula 8. kodupaigapäeval 19. nov. 1988. a. 12 lk A5. Viru-Nigula Muinsuskaitse Selts. [Lüganusel koostas Masing oma esimese aabitsa "ABD ehk Luggemise-Ramat Lastele" (1795)]

Komenský, Jan Amos Informatorium der Mutterschul. 161 lk ~A6. ISBN 3-379-00059-0. Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig.

Kupp, F. Eesti Aleksandrikool 100. – Nõukogude Õpetaja, 20.VIII.

1989

Avtomonov, L. Köstrikoolist tänapäeva. – Valgamaalane, 27 V [300 aastat kooliharidust Karulas, 25 aastat Lüllemäe uue koolimajas]

Kupp, F. Eesti Piibel 250. – Nõukogude Õpetaja, 22.IV.[Piibli tõlkimisest lõuna- ja põhjaeesti ning läti keelde]

Pihlau, V 150 aastat eestikeelset kooli Haapsalus. 30 lk A5. Haapsalu Rajooni Hariduskoondis.

Pikk, H. Vana õpetaja meenutusi. – Valgamaalane, 27.V [300 aastat kooliharidust Karulas, 25 aastat Lüllemäe uue koolimajas]

Villand, L. Hariduse wankert wedada... Täna saab professor Lembit Andresen 60. – Nõukogude Õpetaja, 22.IV.[Foto L. Andresenist]

1990

Eriksson, F. Skolbesök från Estland. – Länstidningen, 09.I. [Kambja kooli külaskäik Östersundi sõpruskooli (Rootsi). Fotol Eda Tamm, Mare Mõisa, Britta Bränström ja Madis Linnamägi]

Jõesaar, I. Nüüd on jälle Hugo Treffneri Gümnaasium. – Edasi, 05.IX. [A. H. Tammsaare nimelise Tartu 1. Keskkooli taasnimetamine HGT-ks. Aktus. Vilistlase Mati Karmini loodud koolipapaga mälestustahvli avamine Rüütli tänava poolsel välisseinal]

Pärnu-Jaagupi kihelkonna koolielust (ajavahemik 1680–1940. a.). Koostanud Sergei Seeland. 20 lk A5. Pärnu-Jaagupi Kultuurifond.

Tekib. Tartu eksliibriseklubi infoleht 1 (5), märts. 15 lk A5.

1991

EKK. 20 aastat Eesti Koolide Keskust USA-s. – Eesti Õpetajate Keskühingu häälekandja Bülletään nr. 39. Bulletin of the Estonian Teachers Association in exile. Lk 18–20.

Gustav Adolfi Gümnaasium 1631–1991. Voldik.

Homage to J. A. Comenius. 363 lk. Toimetajad Jaroslava Pešková, Josef Cach, Michal Svatoš. © Univerzita Karlova. Publishing House KAROLINUM. [Komenský muuseumi kingitus. Pühendus-teos J. A. Komenský 400. sünniaastapäevaks]

Kuldvere, G. Kambjasse uus kool. – Postimees, 8.III. [Koolimaja projektist. M. Raidi joonis hoonestusest ülalt vaadates]

Körner, S. Schweden–Estland–Lettland. Unsere gemeinsame Geschichte. Rootsi–Eesti–Läti. Meie ühine ajalugu. Zviedrija–Igaunija–Latviija. Müsu kopējā vēsture. 50 lk. ISBN 91-971632-0-1.

Lepik, E. Göteborgi Eesti Kool 30 aastat. – Eesti Õpetajate Keskühingu häälekandja Bülletään nr. 39. Bulletin of the Estonian Teachers Association in exile. Lk 33–34.

Pedagoogiline aastaraamat 1990. 147 lk A5. Tartu Ülikool, Eesti Akadeemia Pedagoogika Selts. [B. G. Forseliuse Seltsi auliikme Aleksander Elango elu ja tegevust käsitlevad materjalid 90. sünnipäeva puhul. Personaalbibliograafia]

Paljak, I. Eesti kool Rootsis – minevik, olevik, tulevik. – Eesti Õpetajate Keskühingu häälekandja Bülletään nr. 39. Bulletin of the Estonian Teachers Association in exile. Lk 26–32.

Salasoo, T. Eesti keele õpetamine ja õppimine välismaal. – Eesti Õpetajate Keskühingu häälekandja Bülletään nr. 39. Bulletin of the Estonian Teachers Association in exile. Lk 3–13. [Taastrükk ajakirjast: Aja Kiri, 1990/91, 59. 44 viidet allikatele]

Talve, A. Riia Eesti Kool. – Eesti Õpetajate Keskühingu häälekandja Bülletään nr. 39. Bulletin of the Estonian Teachers Association in exile. Lk 21–22.

Utno, L. Riia Eesti Koolist. – Eesti Õpetajate Keskühingu häälekandja Bülletään nr. 39. Bulletin of the Estonian Teachers Association in exile. Lk 20–21.

Õpilaste kodu-uurimistöid 14. Koostaja Laine Linnus. Eesti Vabariigi Haridusministeerium, Eesti Noorte Turismimaja. 99 lk A5.

Velliste, T. Roosid ja oinad. – Postimees, 08.III. [Rahvastikupoliitikast okupeeritud Eestis]

1992

Andrus K. Hugo Herrmann Fürchtegott Treffner. – Miilang. Hugo Treffneri Gümnaasiumi Teataja, 1, veebr.

Andrus K. Hugo Treffneri Gümnaasium läbi aastatuhandete. – Miilang. Hugo Treffneri Gümnaasiumi Teataja, 1, veebr.

Johansson, E. “Kan själva orden” Ett grundtema för kyrans undervisning. – Dalfolk. Dalarnas Släkt-, Hembygds- och Emigrationsforskarförening. Medlemsblad, 1.

Johansson, E. Kvinnorna och lästraditionen omkring 1700. Exempel från Sverige och Tyskland. – Dalfolk. Dalarnas Släkt-, Hembygds- och Emigrationsforskarförening. Medlemsblad, 1.

Küing, A. Rootslaste jälgedes. Inimesi ja olukordi rootslaste asualadel Eestis. 128 lk A5.

Lepp, H. Svenska kungliga besök i Estland. Rootsi kroonikandjad Eestis. Kroonprints Gustaf (VI) Adolfi külaskäik Eestisse 1932. aastal. Kronprins Gustaf (VI) Adolfs besök i Estland år 1932. ISBN 5-7976-0400-0.

1993

Eesti ja Rootsi. Estland och Sverige. Koostanud Anne-Marie Dahlberg ja Toomas Tamla. 160 lk A4. ISBN 9985-801-06-7. [1993. a näitus “Eesti ja Rootsi” ühisest ajaloost Maarjamäe lossis. Raamat ei ole üksnes oluline näituselisa, vaid Eesti-Rootsi kultuurisidemete kokkuvõte. Artiklid kahes keeles väljapaistvatelt eesti ja rootsi teadlastelt]

Juhkam, M. Rahinge-Ilmatsalu põhikooli juubel. – Postimees. Tartu, 22.II.[1833–1993]

Jõesaar, A. Sinu esimene õpetaja on õppinud Tartus. – Postimees, 22.III.[Fotol keskel Kambja õpetaja Leili Kesas]

Jürgens, A. Arnold Rüütel: Ma tunnen rahuldust oma praegusest tegevusest. – Maaleht, 20.V

Kapp, V. Mees, kes ei jõudnud olümpiale. – Järva Teataja, 26.II. [Paide Ühisgümnaasiumi vilistlasest August Maalsteinist. Maadleja ja kuulitõukaja. Võitis Kurt Hornfischerit, Kristjan Palusalu vastast]

Karmo, M. Ühe Vabadussamba lugu. 88 lk A5. [Ainsa Vabadussõjas osalenud õpetajatele ja õpilastele püstitatud ausamba keeruline ja tähendusrikas ajalugu. Rikkalikult illustreeritud] [Reaal-kooli kingitus]

Meinart, J. Nimed marmortahvlil. – Liivimaa Kroonika, 04.III. [Hugo Treffneri Gümnaasiumi õpilased Vabadussõjas langenud koolipoiste mälestustahvli otsinguil]
Metsapoole kool 140. Koostanud Sulev Kasvandik. – Häädemeeste elu.
Pino, K. Helmut Piirimäe: ajaloos on kõik korduv. – Postimees. Extra, 18.XII.
Professor Kaarel Kirde mälestuspäev Pärnu-Jaagupis. 17 lk A5. Pärnu-Jaagupi Kultuurifond.
Professor A. Rüütli ettekande "Maaelu arengusuundadest" põhiseisukohad. – Maaleht, 27.V
Rüütel, A. Meil tuleb valida oma tee. – Rahva Hääl, 10.VI.

1994

Karja, S. Petseri gümnaasium tähistas 75. aastapäeva tagasihoidlikult, kuid pidulikult. – Postimees, 08.II.
Laane, K. Eesti Haridusliit 1924–1940. Mõteldes Eestimaa tuhandetele isetegevuslastele. 202 lk A5.
Ladva, A. Nõo klubi tahab aidata Nõo kooli. – Rahva Hääl, 02.II.
Läänemere areaali rahvaste kirjakeelte algusajad. 7.–8. oktoober 1994. Teesid. 43 lk A5. Tartu Ülikooli eesti keele õppetool.
Näripä, V. Pedagoogikaprofessor Lembit Andresen: Kõige paremini kasvatavad traditsioonid. – Rahva Hääl, 03.XII. [Professori elukäik. Intervjuu]
Pajula, E. Noarootsi Gümnaasium jääb alles. – Postimees, 17.III.
Pino, J. Arnold Rüütel: ma ei pea ennast poliitikuks, kuid mõtlen poliitiliselt. – Postimees. Extra, 30.IV
Toomet, O. Bengt Gottfried Forselius ja rahvaharidus. – Koit, 46–47, 48, 49–50. [Läbi kolme lehenumbri Forseliusest ja temanimesest seltsist, seltsi seminarist "Eesti haridus reformide teel" Paides]
Veskimäe, L. Paides peetakse seminari "Eesti haridus reformide teel" – Järva Teataja, 26.II. [Forseliuse Seltsi seminar ja üldkogu. I. Muusikuse foto osalejatest, esiplaanil prof A.Rüütel]

1995

Kes on kelleks saanud. Gustav Adolfi Gümnaasiumi (Tallinna 1. Keskkooli) 1947. aastal lõpetanute kooli- ja eluteest. Koostanud ja toimetanud E. Laul. 81 lk A5. ISBN 9985-50-090-3.
Sarniit, J. Eesti noorte väärtushinnangud läbi aegade. 23 lk A5. Eesti Vabariigi Kultuuri- ja Haridusministeerium.

1996

Heinaste, E. Saue-Jõgisoo hariduseltsi ajaloost ja tänapäevast. Saue valla ajaleht, 2 (21), veebruar.
Koolimees Lehestik. Paul Lehestiku 70. sünnipäeva tähistuseks. 54 lk A5. Johannes Käisi Selts, Põlva Maavalitsuse Haridusosakond, Põlvamaa Kultuurifond.
Professor Sulev Vahre teadus- ja populaarteaduslike tööde bibliograafia. – Kleio. Ajaloo ajakiri, 2(16).
Rosenberg, T. Õpetajat ja kolleegi õnnitledes. – Kleio. Ajaloo ajakiri, 2(16). [Sissejuhatav artikkel professor Sulev Vahre 70. sünnipäevale pühendatud "Kleio" numbrile. Professori foto esilehel]
Seeland, S. Halinga ja Pärnu-Jaagupi valla ajalugu. 60 lk A4.
Sulev Vahre juhendatud diplomi- ja lõputööd ning väitekirjad. – Kleio. Ajaloo ajakiri, 2(16).

1997

Aarma, L. Helsingist pärit pastorid Forsiused ja Forseliused Tallinnas 16. sajandi lõpus ja 17. sajandil. – Vana Tallinn VII (XI), lk 36–56. Tallinna Linnavalitsus väljaanne.
Ainsaar, T. Hugo Treffneri Gümnaasium. – Haridus 1997, 3, lk 41–43.
Järvelaid, P. Bunge sajand ja sajand Bungeta (I). Sada aastat professor Friedrich Georg von Bunge (1802–1897) surmast. – Kleio. Ajaloo ajakiri, 4(22), lk 49–51.
Keila kooliloost. Kogumik pühendatud Keila kooli 130. aastapäevale. Koostanud ja toimetanud Ruth Kukner, Hillar Kala. 166 lk A4.
Noor ühingujuht. Käsiraamat. Vihik 3. 33 lk A5. ISBN 9985-841-08-5. © Eesti NNKÜ/NMKÜ. [Tõlge: Handbook on training of youth leaders in sports and physical education programmes. Part III]
Otepää Gümnaasiumi juubeli eri. Otepää Teataja. Otepää piirkonna ajaleht. Koostanud Heino Mägi, Marika Paavo, Tiiu Maasik. 8 lk. 02.X. [Otepää Gümnaasium 90. Kooli direktoritest.

Tähtsündmusei gümnaasiumi ajaloo. Gümnaasiumi tänapäev. Lõpetajad 1997/98. õppeaastal. Mälestuskilde eilsest ja tänasest. Omalooming sõnas ja pildis]

Raudkivi, P. Tõnis Lukas kaitses magistritööd "Tartu toomhärard 1224–1558" – Kleio. Ajaloo ajakiri 4 (22). Lk 58, A4.

1998

Jakobson, L. Kool on alati teel. – Haridus, nr 6, lk 47–50. [Meediakallakuga Lähte Ühisgümnaasium]

Kes on kontaktvanemad Taani koolides ja mida kujutab endast kontaktlastevanemate süsteem. 24 lk A5. Randersi linna haridusosakond. [Eesti ja vene keeles]

Klarin, M. V. Innovatsii v mirovoi pedagogike. Obutšeniye na osnove issledovanija, igr, diskussii. Analiz zarubežnogo opõta. Väljaandja: Pedagogičeskij tseñtr "Eksperiment" Moskva-Riga.

Kui ma olin väiksekene. Viljandi Maagümnaasiumi almanahh 1993–1998. Koostaja Reet Sinimaa. 160 lk A5.

Leppik, P. Uurimistöõ koolis on huvitav 207 lk A5. [Kolmas raamat autori sarjast "... on huvitav" Pühendatud Aleksander Elangole ja teistele ÜPUI loojatele]

Saks, E., Saks, T. Püha maa Iisrael. 168 lk +88 lk fotosid.

Stadnikov, S. Vana-Egiptus. Kultuurilugu. Valitud artikleid, tõlkeid ja esseid. 460 lk.

Õpilaste kodu-uurimistöõd 20. Koostaja Ene Luka. 113 lk A5. Eesti Noorsoo Algatuskeskuse väljaanne.

1999

Auväärt, L. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid. 160 lk A5. ISBN 9985-56-392-1. Tartu Ülikooli väljaanne. [Autori kingitus]

Kiaupa, Z., Mäesalu, A., Pajur, A., Straube, G. Baltimaade ajalugu. 220 lk. ISBN 9985-2-0131-0. [Kolme riigi lühiajalugu muinasajast 1996. aastani, käsitleb ka haridust. Lk 100 on tuntud raamatuillustatsioon tekstiga "B. G. Forselius oma kahe eestlasest õpilasega teel Stockholmi kuninga audientsile"]

31. üle-eestiline koolinoorte kodu-uurimiskonverents 1999. 21 lk A5. Välja andnud: Eesti Noorsootöö Keskus, Tallinna Pedagoogiline Seminar. [Õpilastööde nimistu sektsiooniti. Maakondade ja linnade õpilaskonverentside kodu-uurimistöõde nimistu (1999)]

Laur, M. Eesti ajalugu varasel uusajal 1550–1800. 224 lk. ISBN 9985-70-037-6.

Leppik, P. Lapse arendamine on huvitav (arengupsühholoogilisi põhimõtteid). 79 lk A5. [Raamat autori sarjast "... on huvitav".]

Piirimäe, H. Rahvusülikool kui riigi alus. – Postimees. Arter, 4.XII.

Seitseteist vaimset hetke. Koostanud May.-E. Maiste. 20 lk A5. Klubi "Vaim ja Hing"

Sirk, V. Haridus ja õpetajaskond Eestis omariikluse loomise aastatel (1917–1920. aastate algus). – Acta Historica Tallinnensia 3.

2000

Algo, A., Maiste, M.-E. Pärnu-Jaagupi koolimuuseum. 1985–2000. Voldik. 6 lk. [Üks lk on ingliskeelne]

B. G. Forseliuse aabitsad. Vanimad eesti aabitsad – B. G. Forseliuse aabitsad. 24 lk ~A6. – B. G. Forseliuse Seltsi Raamat nr 2. [B. G. Forseliuse aabitsate 1694. ja 1698. aasta järeltükid *fac simile*. Prof Liivi Aarma käsitus. Viitekirjandus. M. Linnamäe saatesõnad eesti ja inglise keeles. Kaantel fotod Forseliuse pargi mälestuskivist ja lähikonnast]

Eesti kool – juured ja tänapäev. Konverentsi ettekanded, 28.–29. august 1998. Eesti kooli 310. aastapäeva tähistamisest. Conference Reports 28.–29. August 1998. 127 lk A5. – B. G. Forseliuse Seltsi Toimetised nr 3.

Eesti Koolijuhtide Ühendus 1990–2000. Toimetajad: M. Kaasik, M. Kaldma, A. Kukk, J. Reinson, A. Treial, H. Järlik, R. Pruul. 50 lk A5.

Eesti raamatu kronoloogia. Koostanud Tiiu Reimo. 132 lk A4. Eesti Akadeemiline Raamatukogu.

Eesti rahvakultuuri leksikon. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Koostanud ja toimetanud Ants Viires. 413 lk. ISBN 9985-70-075-9.

Hovory 6 – Sborník. Nadačního fondu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové. Referáty z mezinárodní konference "Žena ve stínu" Toimetaja Jan Štěpán. 169 lk A5. [Komenský muuseumi kingitus. Käsitleb juutide abistamist Teises maailmasõjas]

Kals, A. Pime koolmeister ja usumees Mäletu Jaan (1749–1827). – Emakeele Seltsi Aastaraamat 44–45, lk 177–196. Eesti Teaduste Akadeemia. Emakeele Selts.

Kiin, A. Uurimistöõde koostamise ja vormistamise juhend. Viljandi Maagümnaasiumi toimetised nr. 4. 24 lk A5.

32. üle-eestiline koolinoorte kodu-uurimiskonverents 2000. 22 lk A5. Välja andnud: Eesti Noorsootöö Keskus, Tallinna Pedagoogiline Seminar. [Õpilastööde nimistu sektsiooniti. Maakondade ja linnade õpilaskonverentside kodu-uurimistöõde nimistu (2000)]

Kriiska, A. Aeg kui ajaloo keskne mõiste. Kas Lodja asulakoht võib ikka olla 11 000 aastat vana? – Postimees, 21.X.

Leino, M. Õpetaja sotsiaaltöö tegijana: sotsiaalpedagoogika. Monograafia. – Acta Universitatis Scientiarum Socialium et Artis Educandi Tallinnensis. A 18 Humaniora. 146 lk A4.

Lepmann, T. Dünaamilise geomeetria elemente. 40 lk A4. Eesti Matemaatika Selts.

Leppik, P. Õpetajaks saamine on huvitav (tagasi- ja sisevaateid). 214 lk A5. [Raamat autori sarjast "... on huvitav"]

Nimekaid kambjalasi. Koostanud Hilja Neumann. 52 lk A4. [Esimene kogumik sisaldab kaastöid Eestimaa kultuurimekkas Kambjamaal tegutsenud isikutest. Valdkonnad: Õpetajad ja teadlased. Loomeinimesed. Poliitikud. Sõjamehed. Põllumehed. Sportlased. 4 lk värvifotosid]

Rahvusvahelised õpilaste keskkonnaprojektid Eestis. International Environmental Student Projects in Estonia. Toimetajad Ülle Kikas, Imbi Henno. 89 lk A4. Haridusministeerium. GLOBE programm. Tiigrihüppe Sihtasutus.

Sirp, Ü. Tundmatu küla Üksnurme. 88 lk A4. ISBN 9985-64-105-1. MTÜ Metsanurme. [Pühen-datud Üksnurme mõisa viimase omaniku Roman von Antropoffi ja tema mõisa maadel elanud talu-poegade mälestusele. Sh peatükk "Koolilood" Palju fotosid, sh akad. Peeter Tulviste perekonna kogust]

Time of Change in the Baltic Countries. Essays in Honour of Aleksander Loit. Toimetaja Anu Mai Kõll. 222 lk. Institutionen för baltiska studier. Stockholms universitet. ISBN 91-630-9712-5.

Veriora kandi vanarahva jutuvara. Kokku kogunud Meeta Reimann. 74 lk A5. [Peamiselt õpetaja ja õpilaste koostöös kogutud vanavara]

2001

Allas, T. Esimene klass rõõmustab Johannese Kooli Rosmal. – Koit, 1.IX.

Annual report 2000. Cedefop. 71 lk A4. Väljaandja: The European Centre for the Development of Vocational Training (cedefop).

Aste Põhikool. 40. aastapäeva raamat. 119 lk A5.

Auväärt, L. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid. 3., parandatud ja ümbertöötatud trükk. 284 lk A5. ISBN 9985-78-063-9. ÕPS Tartu Ühing. [Autori kingitus]

Auväärt, L. Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse. Metoodilisi materjale. 206 lk A5. ISBN 9985-78-290-9. [Autori kingitus]

Auväärt, L. Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale II. 264 lk A5. ISBN 9985-78-190-2. [Autori kingitus]

Clayton, Peter A. Vaaraode kroonika. Vana-Egiptuse valitsejad ja dünastiad valitsemisaegade kaupa. 350 illustratsiooni, sealhulgas 130 värvilist. 224 lk.

Ernits, P. Inimesed, keda tulevane riigipea kindlasti kuulab ja kelle nõuga arvestab, liiguvad meie seas. – Postimees, 23.VIII.

Ernits, P. Olesk: ma olen huvitatud, et minu poole pöörduks ka edaspidi. – Postimees, 23.VIII.

Hallismaa, K. Parem oleks noortel õppida korralik amet, kui omandada teadmisi erakõrgkoolis. – Koit, 29.XI. [Teeviit 2001 projektijuhiga pihtimus]

Hirvlaane, M. Leedi viimase hingetõmbeni. – Koit, 30.VIII. [Von Rothi suguvõsa eakas estofiil]

Ideon, A. Rüütel loodab presidendi ametit valimiskogult. – Postimees, 11.VI.

- Kambja alevik 75.** Koostanud M. Linnamägi. [16-leheküljelises brošüüris on häid värvipilte ja ülevaade ka üle-eestilise tähtsusega kultuuri- ja hariduselust: kool, koorilaul, kirjakeel, Vabadussõda]
- Karrol, T.** Rápina koolid alustasid uut õppeaastat kirikus. – Agu. Põlvamaa noorteleht, 6.IX. Kodila kool 150. 69 lk A5.
- Laas, A.** Ettevõtlus on elamise viis. Ettevõtluse aabits. 292 lk. ISBN 9985-78-126-0. Peipsi Koostöö Keskus.
- Laasik, H.** Kutsehariduskeskustest saavad õppekontsernid. – Postimees. Õpiipoiss, 05. VI.
- Laiuse kool 315.** Toimkond: H. Valdmaa, A. Kütt, E. Ispravnoi, E. Paist. 95 lk A5.
- Leivo, M.** Raadama kooli 100. aastapäev peeti sõna otseses mõttes seinte vahel. – Koit, 30.VIII.
- ? Leppik, P.** Tunni analüüsimine on huvitav. 97 lk A5. [Raamat autori sarjast "... on huvitav" Väide: Aleksander Elango ettepanek luua ÕPUI VÕT-i juures oli geniaalne idee]
- Linnamuuseum avas Katariina majas külastajatele ukсед. – Postimees. Tartu, 03.IX. [Katri Kaasik-Aaslavi ajalootund kutseliste näitlejatega, kes kehastavad ajaloolisi isikuid, sh Bengt Gottfried Forseliust]
- Liimets, H.** Kuidas õppeprotsess kasvatab? 55 lk A5. ISBN 9985-58-195-4. [1982. a vene keeles ilmunu tõlge]
- Lõhmus, A.** Pühendusteos legendaarse Sulev Vahtre sünnipäevaks, – Postimees, 07.VII.
- Lõuna-Eesti marsruudid.** Koostanud Siiri Toomik. © Sihtasutus Lõuna-Eesti Turism. 63 lk A5. [Jõgeva-, Põlva-, Tartu-, Valga-, Viljandi- ja Võrumaa turismimarsruudid kodulooliste lühiaandmetega. Värviline kaart 1:250 000]
- Lümanda kool 105. 1896–2001. Koostanud Erna Niit, Urve Vakker, Liia Raun. 41 lk A5.
- Maiste, V.-S.** Eesti kool – isiksuse arendaja või ahistaja. Pedagoogikateadlased väidavad, et meie haridussüsteem on kaotamas oma legitimiisust. – Postimees, 22.I.
- Muinasaja loojangust omariikluse läveni.** Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Koostanud Andres Andresen. 417 lk. ISBN 9985-9178-8-X. [16 artiklit, mõned on ainult saksa või inglise keeles. Eestikeelsed kaastööd on saksakeelse resümeeaga. S. Vahtre bibliograafia, tema juhendatud väitekirjad, diplomi- ja lõputööd]
- Olesk, P.** Mille poolt sa oled? – Universitas Tartuensis, 30 (2067), 05.X. [Hariduse korraldamisest integraalselt ja sektorite kaupa seoses A. Rüütli tasakaalustaja rolliga EV Presidendi ametis. P. Langovitsi foto A. Rütlist]
- Pill, I.** Koolitare kiituseks. Ja Issanda Aastale 1886 mõeldes. – Sangaste. Sangaste valla ajaleht nr 10.
- ? Primarius. Ajalugu. Koostanud Zoja Aunapuu, Valve Treimann, Ingrid Pukk, MairePurm, Krista Brandt ja emakeele komisjon. Tallinna 49. Keskkooli väljaanne. [Primarius III. (Loomingut aastaist 1996/2001)]
- Põldvee, A.** Uustalu Bengti tundmatu elutee ja elutöö. – Muinasaja loojangust omariikluse läveni. Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Koostanud Andres Andresen. ISBN 9985-9178-8-X.
- Püttsepp, J.** Salakäik viis Kuramaa printsessi kambrisse. – Postimees, 14.II. [Treffneri gümnaasiumi poiste lugu käigust kooli keldrisse. Ühel fotol kool ja Jaani kirik, teisel poisid 1982. a ja kolmandal samad isikud 2001. a]
- Rebane, P. P.** From Fulco to Theodor. The Changing Face of the Livonian Mission. – Muinasaja loojangust omariikluse läveni. Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Koostanud Andres Andresen. ISBN 9985-9178-8-X.
- Rosenberg, T.** Ajaloolane ja aeg. Sulev Vahtre 75. – Muinasaja loojangust omariikluse läveni. Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Koostanud Andres Andresen. ISBN 9985-9178-8-X.
- Rästas, T.** Sangaste kool tähistab oma 315. aastapäeva.. – Sangaste. Sangaste valla ajaleht nr 10.
- Rüütel, A.** Tuleviku taassünd. Toimetaja Ester Šank. 197 lk. Kirjastus Ilo. [Seltsi esimehe ja praeguse EV Presidendi tegevusest Eesti iseseisvuse taastamisel EV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehena. Eluteest]
- Sangaste kool 1686. Voldik.
- Tartumaa 10 kiirt.** Huviretked & Lõbureisid. © Sihtasutus Tartumaa Turism. 64 lk A5. [Turismimarsruudid värviliste skeemide ja fotodega. Värviline kaart 1:175 000]

Teriing, A. Baltimaadest pärit üliõpilaste rahalised väljaminekud Saksa ülikoolides 18. sajandi teisel poolel. – Muinasaja loojangust omariikluse läveni. Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Koostanud Andres Andresen. ISBN 9985-9178-8-X.

Tiideberg, T. Kambjas esitleti Wastse Testamendi uustrukki. – Koduvald. Kambja valla ajaleht, 10 (51). [Eesti Keele Sihtasutus esitles WT faksiimiletrükki tõlkijate kodukirikus, kus seltsi algatusel 1996. a WT ilmumise 310. aastapäeva tähistati]

Toth, M. Rahataotlemine Euroopa Liidust. Käsiraamat mittetulundusühendustele Ida-Euroopa, Lääne-Balkani ja ja Kesk-Aasia riikides. 249 lk. Eriväljaanne. [Euroopa Kodanikualgatuskeskus (ECAS) jagab rahataotlemise käsiraamatus praktilisi näpunäiteid, kuidas täiendada oma Euroopa strateegiat ja luua kontakte ametiasutustega, annab nõu õigus-, rahastus- ja lobiküsimustes]

Tootsi Taskud. Kambja Ignatsi Jaagu Kooli sõnailu ja pildivara kogumik. Kuues aruanne. Koostanud Tiina Tiideberg ja Toivo Ärtis. 64 lk A5.

Tuulik, M. Kasvatuseõpetus. 207 lk A5. ISBN 9985-887-87-5.

Uurimusi ja materjale kõrgharidusest. Koostaja Leif Kalev. 97 lk A5. Eesti Üliõpilaskondade Liit.

Viljandimaa koolid mõisates aastal 2001. Koostanud Mihkel Servinski, Urmas Tuuleveski. 24 lk A5.

Õun, M., Walter, H., Linnasmägi, E. Kahe maailmasõja väejuhid. 3. osa.

Ärtis, T. Ekskursioon Sankt-Peterburgi – seikluskasvatus või kuritegu? – Õpetajate Leht, 31.VIII.

Ülenurme valla hariduselu 235. Koostanud Karmen Aso, Mall Aso, Viive Peiker, Ive Porkon, Piret Rannast. 151 lk A5. [Pühendatud neile, kes on seotud Reola-Ülenurme hariduseluga]

2002

Aleksander Elango 100. Koostanud Viivi Eksta. 92 lk A5. ISBN 9985-56-636-X

Tallinna Reaalkool 1881–2001. Vilistlased. Koostanud töörühm: K. Kukkur, M. Karmo, M. Torim, K. Tammaru, A. Tamkivi, I.-A. Karros, L. Kitt. 620 lk. © Tallinna Reaalkooli Hoolekande Selts, Kirjastus Koge. ISBN 9985-849-23-X.

PROFESSOR HELMUT PIIRIMÄE VIIMANE LOENG ÜLIKOOLIS

25. mai 2001. Ülikooli lossi tänava õppehoone neljanda korruse akna kaudu astub auditooriumi Kaunis Daam, et professor Helmut Piirimäed 45 aastat kestnud uusaja loengukursuse viimasel loengul lilledega pärjata. Vaba mees jätkab loengutegevust nüüd oma suva järgi.

Vabadussõja mälestussammas.
Ferdinand Sannamees, 1927, taastatud 1993

Monument monumendile. Ekke Väli, 1989

Vinci – Leonardo da Vinci sünnilinn